

Dr LÁZÁR GYÖRGY

VISSZAEMLEKEZÉS
A
NAGY ÁRVÍZ NAPJAI

SZEGED,
ENDRÉNYI IMRE KÖNYVNYOMDÁJA
1909

A TISZTA JÖVEDELEM
A SZEGEDI FOGADALMI TEMPLOM FELSZERELÉSÉRE
ALAKULT EGYESÜLETÉ

Előszó az első kiadáshoz.

1879-ben, a nagy árvíz esztendejében, szülővárosomban kezdő, fiatal ügyvéd, a város tb. főügyésze és a torna-egylet elnöke voltam, s utóbbi minőségemben az egy-letet a vészbizottságban képviseltem.

E minőségben átéltem a katasztrófa ösz-szes előzményeit, magának a katasztrófának rémes éjjelét s az élet- és vagyonmentés munkáját. Közvetlen tapasztalatokon alapuló észleleteimet a „Híradó“ 1888—1896-iki tárcáiban anonyime, k4renkint megírtam.

E tárcákat most egybegyűjtve s némi-
leg kiegészítve, kiadom e füzetben azon
célhatározással, *hogy a jövedelem a foga-
dalmi templom felszerelésére alakult egye-
sület pénzalapjához csatoltassék.*

Megkönnyíti e vállalkozást Endrényi
Imre úrnak azon elhatározása, *mely szerint
a tiszta önköltségű nyomdai kiadások levo-*

násával a füzet elárusításából befolyó összes bevétel a jelzett alapé leend.

Fogadják polgártársaim e füzetkét szívesen s vegyék tudomásul a kiadás célját jóakarattal.

Engem e csekélység közrebocsájtásánál megnyugtat az, hogy: *in magnis vcluisse sat!*

Szeged, 1901. február hó.

A szerző.

Előszó a második kiadáshoz.

A nagy árvíz 30-ik évfordulójakor belső szükségét érzem annak, hogy sok évvel ezelőtt megjelent visszaemlékezéseimet átdolgozva s azóta ugyancsak a „Szegedi Híradó“ hasábjain megjelent e vonatkozású közleményeimel, az árvízvédelemben s a városrekonstrukcióban főbb szerepet vitt egyének életrajzaival s újabb közleményekkel tetemesen kibővítve *a fogadalmi templomegyesület pénzalapja javára* újból kiadjam s azt polgártársaim rendelkezésére bocsásom.

Indít erre nemcsak azon szándék, hogy összes visszaemlékezéseim együtt legyenek, de különösen azon törekvés, hogy e most már összesített visszaemlékezések röpke sorainak bizonyára kidomborodó komoly alaphangjából éppen generáció-fordulókor lássa Szeged újabb nemzedéke, hogy meny-

nyit szenvedtek, mennyit küzdöttek és mennyit dolgoztak azok, kik a védelem idejét s a vész rettenetes óráit átélték s azóta a várost a mai állapotra fejlesztették.

A munka dolgában kövesse e példát a mai nemzedék. Ha lehet, dolgozzék még többet. Az anyavárosnak, a magyar fajnak s így a magyar hazának tesz ezzel megbecsülhetetlen szolgálatot.

Szeged—Királyhalom, 1909 február hó.

A szerző.

1888.

A vész tornyosulása.

Pár nap múlva kilenc éve lesz annak, hogy Szegedet elöntötte a Tisza haragos árja. A város jövője felett való kétségbeesés, a nagyszabású remények, azoknak lassanként lelohadása, a fatalisztikus megnyugvás s az ismét megújuló remény váltakozó érzelmei adják meg a város lelki életének jellegét az azóta lefolyt küzdelemteljes kilenc év alatt. Most van okunk újuló reményekkel tekinteni a sok megpróbáltatásnak kitéve volt város jövője elé s nem lesz talán érdektelen s nem is fájdalmas, futólag visszaemlékezni a borzasztó katasztrófa egyes mozzanataira, a mikből városunk új élete kiindult.

Ez a visszaemlékezés nem akar a nagy árvíz története lenni s így teljes pontosság a dolgok egymásutánjában — az időpontokra nézve — ettől nem is várható. A nagy árvíz történetét szakszerűen, hivatalos adatok nyomán, avatottabb toll fogja megírni. Egy szemtanúnak, minden feljegyzés hiányában egyszerű, részben már el is mosódott visszaemlékezésein alapuló feljegyzések ezek, a mik ha valamely részben, amint hiszem, érdeket keltők lesznek, úgy ezt csak a nagy esemény közérdekűségének s a tapasztalatok közvetlenségének köszönhetik.

A Tiszának rohamos áradása, a felső vidékről érkező tudósítások, a mik nagy áradásokat jelentettek, már 1879. február végén aggodalommal töltötték el a város lakosságát. A hatóság a bekövetkezhető vézszel szemben kellő éberséget tanúsított; megalakította *Taschler* József főkapitány elnöklete alatt a vézsbizottságot, amely működését megkezdvén a vízszin rohamos emelkedésének s a szünet nélkül érkező kedvezőtlen híreknek nyomása alatt magát már március elején permanensnek nyilvánította s a bekövetkezhető veszély elhárítása végett messzeható intézkedéseket tett. Egyebek közt felhívta a helybeli torna- és csolnakázó-egyesületeket, hogy a védelemben s a mentés előkészítésében vegyenek részt s magukat a vézsbizottságban képviseltessék.

A felhívásra mind a két egyesület azonnal közgyűlést tartott s kijelentette, hogy a vízvédelem idejére egyesül s magát a vézsbizottság rendelkezésére bocsátja. A vézsbizottság által az egyesült két egylet az éjjeli szolgálat vitelével s a mentés előkészítésével lön megbízva. A két egyesület magát a szolgálat pontossága érdekében katonailag szervezte. A tagok jelvényt viseltek, a balkaron átkötve széles vörös szalagot. A parancsnok parancsait mindenki feltétlenül köteles volt teljesíteni s teljesítette is mindvégig pontosan; tudtommal nem volt egyetlen eset sem, hogy az engedelmeség megtagadtatott volna. A közös veszély tudata megtörte a személyes érzékenykedést. A két egyesület tagjain kívül önkéntesek is csatlakoztak, a kik

magukat alárendelvén a megállapított fegyelemnek, jelvénynyel láttattak el. A tagok száma lassanként 120—130-ra emelkedett.

Az éjjeli szolgálat abból állott, hogy az összes tagok este 7 órától reggeli 7 óráig készenlétben voltak a városházán. A tagok csapatokba osztattak s felváltva cirkáltak a várost védő töltéseken. A régi városház közgyűlési terme volt a gyülekező hely, a hol a szolgálatban nem sorosak számára szalmazsákok voltak a karzat alá elhelyezve. — A szolgálatba nem menők közt, a közelgő veszedelem dacára, kedélyes, víg élet uralgott. — A szalmazsákokat ritkán vették igénybe; kedélyes poharazás, beszélgetés, a hírlapokból az izgató vészhirek felolvasása rövidítette meg a hosszú éjszakákat. A régi városház balszárnyán levő tanácsteremben székelt a permanens vészbizottság, az éjjeli szolgálatra a polgármester által kirendelt városi képviselőkkel. Az utóbbiak a polgármesterrel gyakran meglátogatták a széképület jobbszárnyában időző tornászokat s a fiatalság a látogatóba jövő öreg urakat minden alkalommal hatalmasan megéljenezte. Viszont innen óránként küldöttség ment az épület balszárnyába hirhozás végett, mert a hivatalos hírek a vészbizottságnál központosultak. Hogy úgy az egyik, mint a másik helyen az elmaradhatatlan társas és nem társas-játék megfelelően járta, az magától értetődik.

Ekkor már, március első napjaiban, a percsórai vonalon kétségbeesetten folyt a védekezés. A szeged-

percsórai társulat kormánybiztosa, *Kende* Kanut, Budapesten tartózkodván, a védekezést *Novák* József akkori főügyész vezette, a ki a várost a társulatban képviselte. A társulat ügyei teljesen zilált állapotban voltak, a mi a nagy veszélylyel szemben hatványozva érezteté hátrányos befolyását a védekezésnél. A társulat pénztára teljesen üres volt, leg-hatalmasabb tagjai a szolgáltatásokat megtagadták.

Pénz, anyag, munkaerő nélkül a hosszú vonal fentartása, a védelem vezetőinek önfeláldozó munkássága dacára, reménytelen volt.

ÉPP ez okból, különösen tekintettel még az áradatnak állandó növekedésére, a vészbizottság a város hatóságával együtt megtett minden lehető intézkedést arra, hogy a vész a várostól elháríttassék, másrészt, hogy annak bekövetkezése esetén a lakosság menedéket találjon.

A régi vár belvárosi bástyájánál szorgalmas ácsok titokszerű munkát kezdtek végezni. Az egymás mellé ásott pilóták, az egymáshoz szegezett rudak és lécek, az egymás mellé lerakott deszkák szakadozott körvonalaiból lassankint egy szilárd feljáró bevégzett alakja fejlett ki, arra való, hogy a város elöntése esetére a lakosság az erősen épült vár tetején menedéket találjon.

Előkészületek a vészre.

A városban eddig alig ismert katonaság jelent meg, — bő molnárszínű zubonyokkal a testén, cseh-morva szóval az ajkán s rövid késekkel az oldalukon. Ezek a rövid kések azt a benyomást tették, hogy viselőik nem emberek ellen szoktak harcolni. *Pontonnierek* voltak. Velük egy időben jelentek meg azok a vertvasból készült koporsó alakú pontonok, amelyek később annyi embert mentettek meg az életnek. Ugyanez időtájban osztották szét a város legmélyebb helyeire a Dunagőzhajózási társulattól kölcsönzött s ezenkívül az ország minden részéből önként küldött, 15—20 embert elbíró nagy szurkos ladikokat. A város hatósága a lakosságot plakátumokon hívta föl, hogy ingóit helyezze biztonságba, egyszersmind kijelöltettek a városnak magasabban fekvő pontjai, amelyek a vész betörése esetén menedékhelyekül alkalmasaknak mutatkoztak. A város képe ezek dacára nyugodt, de az általános hangulat rendkívül komor volt.

Ugyancsak a városi hatóság a vészbizottság javaslatára elhatározta, hogy az alföld—fiumei pályán a vasútvonalra nagyobb méretű nyúlgát emeltessék a célból, hogy a netán felülről betörő

ár ellen a város védvonallal bírjon. A várost ugyanis a percsőrai vezértöltésen kívül egyedül az elhanyagolt állapotban levő baktó—macskási és szillér—baktói töltés védelmezte; ezen kívül védvonala nem volt; mert, mint a következmények megmutatták, az alföld—fiumei vasút töltését komolyan ilyenek tekinteni nem lehetett.

A városi hatóság szerette volna bevonni az emelendő nyúlgát költségeinek viselésébe az alföld-fiumei vasutat is; igen természetesen, mert a tervbe vett nyúlgát a társulat vonalait is védeni volt hivatva; a társulat azonban ettől állandóan vonakodott, sőt midőn a vészbizottságban ennek a követelésnek a jogosultsága a társulat képviselői előtt a napnál fényesebben kimutatott, a társulat képviselője: *Réczey* főmérnök, — ugyanaz, a kinek neve később az eszéki katasztrófa alkalmából vált emlegetetté - a hozzájárulást a társulat nevében azzal a kategorikus „szakkijelentéssel“ tagadta meg, hogy *„a társulat pályaházai és építményei oly magas niveaura építvék, hogy árvíz esetén az elterülő víz oda semmi körülmények között nem nyomulhat.“* Hogy mennyire csalatkozott a derék szakférfiú, a következmény megmutatta: a társulat pályaháza és összes építményei nem kevesebb, mint 4—5 lábnyi vizet kaptak. Elhatározottatott ennél fogva, hogy a nyúlgát a város költségén építtessék ki s ámbár *Pillich Kálmán* pár napi halasztást ajánlott, az építésnek azonnal való megkezdése kimondatott s az építés vezetésére *Tóth Mihály*, mostani főmérnökünk

küldetett ki. Mindez, úgy emlékszem, március 4-én történt.

A veszély növekedtével a maga részéről a kormány is megtette az intézkedéseket arra nézve, hogy a szorongatott város az elpusztulástól megmentessék; *Lukács György** miniszteri tanácsost a védelem felügyelése végett leküldötte, a védekezéshez szükséges anyagi eszközöket a város rendelkezésére bocsátotta. *Pultz* báró altábornagy, temesvári katonai parancsnok, — mint akkor beszéltek, — ő felsége egyenes megbízásából Szegedre jött a célból, hogy a hatóságot a védelemben minden rendelkezésére álló eszközzel támogassa s a védekezés egyes fázisairól ő felségének közvetlen jelentéseket küldjön.

A katonai kincstár által küldött pontonok a hidászok között osztattak ki; a Dunagőzhajózási társulat által adott s egyébünnen érkezett ladikokat a vészbizottság nekünk tornászoknak adta át. A ladikok szétosztattak s mindegyikre egy kormányost, két dalladzóst és egy csákyást osztottunk be. Kiada-

* *Lukács György* belügyminiszteri államtitkár született Nagyváradon 1816-ban. Meghalt Salzerbadban 1892. augusztus 25-én. Tanulmányainak végeztével 1838-ban előbb Bihar vármegyénél ügyvédi gyakorlaton, majd Pesten a kir. táblánál volt. 1839-ben ügyvéd lett s mint ilyen, élénk részt vett a vármegyei életben. 1861-ben Nagyvárad polgármestere, majd országgyűlési képviselővé választott, mely állásából 1875-ben miniszteri tanácsossá nevezték ki. E minőségében volt az 1879-i árvíz Szeged teljhatalmú vízvédelmi kormány biztosa. 1885-ben államtitkári címet és jelleget nyert.

tott a parancs, hogy az első vészjelre mindenki a kitűzött helyre siessen, a hol a csolnakja van; netáni repedés esetére minden ladik vízmérővel s ezenfelül pótevezőkkel láttatott el. A ladikokra a mentőcsapat őrzáratai ügyeltek fel. Nekem a Mars-téren elhelyezett ladikok egyike jutott.

Így örökös álmatlanság és folytonos izgalom között következett be március 5-ik napjának estéje. Mintha az időt is balsejtelem szállotta volna meg, már délután elkomorodott; estefelé csekély szél kezdett lengedezni, a holdvilág a felhők közé bujt, a védvonalról csak az a mindennapi hír érkezett, hogy a percsórai vonalon a küzdelem kétségbeesetten folyik. A vízmérő pár milliméter áradást mutatott. A vé^zbizottság s a polgármester által berendelt városatyák a tanácsteremben beszélgettek a tornász-mentőcsapat, számban jelentékenyen megszorodva, a közgyűlési teremben várta a kiküldött őrzáratainak beérkező jelentéseit. A hangulat vidám volt; hiába, akkor még fiatalok voltunk! Úgy körülbelül este tíz óra tájban megjelent az egyik őrzáratunk s örömmel jelentette, hogy a víz *csekély mérvű apadást mutat*. Hatalmas éljen zúgott fel az örömhírt tudató jelentésre; kő esett le keblünkről, remény nyílt arra, hogy szorongatott városunk megszabadult a végpusztulással fenyegető veszélytől. Vigabban csengett a pohár, a „csendesénél megnagyobodtak a tételek; ki-ki elővette adomáinak tárházából a legmulattatóbbat. Az éppen belépő polgármestert az örömittas fiatalság fel akarta emelni

A kedves öregünknek össze kellett szednie minden rábeszélő tehetségét, hogy az érte lelkesülő fiatal-ságot ettől visszatartsa.

A mentőcsapat parancsnokának rendeletére ugyanaz az őrzőapadástól újból visszament a Tiszára, a bekövetkezett apadásról újabb értesítést szerezni. A mentőcsapat a jó hír hatása alatt tovább mulatott; eszünkbe nem jutott, hogy még rossz hír is jöhet; a tanácsteremben is emelkedettebb hangulatban folyt a beszélgetés.

Úgy 11 óra tájban, tehát az előbbi értesítés vételétől egy óra múlva jött vissza a kiküldött őrzőapadást, de vezetőjének, *Gál* Ferencnek arcán nem a remény derűje, hanem a megütközés kifejezése tükrözött. Néma csendben, általános figyelem közt, gyors beszédben adta elő, *hogy a Tisza hirtelen két hüvelyket apadt; a halászok véleménye szerint ez a gyors apadás természetes nem lehet, a töltésnek valahol szakadnia kellett.*

Elhalványodva ugráltunk fel helyeinkről s szaladtunk át a tanácsterembe; a vészbizottság is ebben a pillanatban értesült a rohamos apadásról. *Magyar* János mérnök hozta a hírt. Általános volt a nézet, *hogy ez az apadás nem természetes s hogy a rohanó ár valahol töltést szakított.*

De hol? ... ez volt a kérdés. Az ijedt, aggódó arcok mind ezt a kérdést tükrözték. Ha az ár a túloldalon szakított, akár felettünk, akár alattunk, úgy mentve vagyunk; ha innen szakított, *úgy közérig a katasztrófa.*

Petresi szakadás.

A vészbizottság elnöke: *Taschler* főkapitány, azonnal sürgönyözött a szomszédos tiszamenti községek előljáróihoz, kérdezvén őket, nem tudnak-e a szakadásról? Leírhatatlan aggodalommal, néma csendben vártuk a választ; találgatni sem mertük, féltünk, hogy valaki kitalálja a valót, s az nagyon rossz lehet. A kínos bizonytalanság s az aggodalom megbénította a gondolkozást.

Ejfél után pár perccel a főkapitány, többektől követve, berohant a közgyűlési terembe; az izgatottságtól reszkető kezében felbontott táviratot tartott; alig bírták a roskatag lábai. A nélkül, hogy a távirat tartalmát tudatná, az izgatottságtól reszkető hangon kérde: *Tudják-e az urak, hol van Petres?*

Kérdőleg tekintettünk egymásra; nem tudtuk, hol van Petres, de azt már tudtuk, hogy akár hol van, ott nagy bajnak kell lenni. A főkapitány kezében levő táviratban tudatja *Novak* József, hogy: *a Tisza árja Petresnél 12 öl szélességben elszakította a gátat.* De azt nem tudatja, hogy hol van Petres: innen-e, tul-e, mentve vagyunk-e mások vesztével, vagy mi vesztünk el a mások javára? Kínos pillanokat éltünk át; a városházán az

utolsó hajdúig mindenkit megkérdeztek, hogy hol van Petres; a széképületben jelenlevők közül senki sem tudta megmondani.

Ekkor egy gondolatom támadt. Apám több árvízvédelmet élt keresztül s úgy Szeged város határát, mint a Tisza mentét alaposan ismeri, talán ő tudja, hogy hol van Petres? Hazaszaladtam; felcsengettem a házat, felkeltettem alvó apámat izgatott hangon közöltem vele, hogy a Tisza Petresnél 12 öl hosszúságban elszakította a védőtöltést s a városházán nem tudja senki, hol van Petres?

Apámnak nem volt ideje szóhoz jutni, mert a szomszéd szobában a házi cseléd hangos sikolytásba tört ki s jajgatva zokogott. Oda szaladtam, de csak hosszas csitításomra és kérdezősködésemre tudott szóhoz jutni. És akkor a rémülettől szakadozott hangokon elmondta: *hogy ha a Tisza Petresnél kiömlött, akkor az ő Dóczban lakó szülei a beömlő árvizet első kézből kapták; oda van a tanya, a majorság, még talán az életük is. Most már tadtam hogy hol van Petres, de azt is tudtam, hogy a város végveszélyben van.*

Rémülten szaladtam vissza a városházára; azt hittem, én fogom először megadni a szomorú tudósítást, de csalódtam; ott is tudták már akkor, hogy Petres az innenső oldalon van. A míg én oda jártam, valakinek eszébe jutott elküldeni Boross Frigyes főmérnökhöz, a ki a kormány megbízásából Szege-

den a vízvédelmet vezette. *Boross* Frigyes² tudta hogy hol van Petres, de még az ő üzenete fel sem jutott a városházára, midőn a váratlanul megjelent öreg *Wagner Károly* felvilágosította a vészbizottságot, hogy *Petres és ezzel a végveszély a mi oldalunkon van.*

A katasztrófa közvetlenségének tudata megrendítőleg hatott; hatása alatt az egész vészbizottság közel volt a fejvesztéshez, csak *Taschler* főkapitány uralgott a helyzeten az ő közmondásos flegmájával. Az általános zűrzavar közepette a főkapitány nem vesztette el a fejét, sőt mintha a vész acélozta volna a roskatag férfi idegeit, teljes hidegvérrel, nyugodtan, bizalomkeltően tette meg a szükségesnek mutatkozó intézkedéseket. A város-

² Szeged sz. kir. város súlyos árvédelmi helyzetét — a vízi mérnökök közül — legelőször *Boross* Frigyes ismerte fel. Ő volt az első vízi mérnök, aki Szeged város körtöltéssel való megvédését — jóval az 1879. évi katasztrófa előtt — legelőször javaslatba hozta; azt többször — különösen az 1876. és 1877. évi rendkívüli árvizek ellen eredményesen, de élethalál küzdelemmel megvívott védekezésnél szerzett súlyos tapasztalatai alapján — erőlyesen mindig sürgette.

Szeged sz. kir. város megmentése révén szerzett érdemeit *Boross*nak 1876. és 1877. évben legfelsőbb elismeréssel s magas kitüntetéssel honorálták; a város törvényhatósága jegyzőkönyvi köszönetét is szavazott ugyan, sőt határozatilag is kijelentette, hogy a város árvédelmére *Boross* tanácsait igénybe fogja venni, de azért a körtöltést *Boross* tanácsa szerint még sem készítették el. így történt azután, hogy mikor az 1879. évben az árvíz a percsorai töltést *Petres*nél átszakítva — Szeged felé zúdult, Szeged többé megmenthető nem volt. Hiába küldötték ki akkor — betegágyából kizavarva — *Boross*t, a védekezés nagy mesterét, a védekezés vezetésére, hiába fejtettek ki emberfeleti küzdelmet, az árvizet romboló útjában feltartóztatni, annak pusztító erejét megfékezni nem bírták; mert úgy, ahogy *Boross* annyiszor előre hang-

házáról azonnal futólegények szaladtak a város fejeiért, vive a hióbhírt s kérve őket a megjelenésre. Csakhamar meg is jelentek *Dáni* főispán, *Pálfy* polgármester és *Reizner* főjegyző. A tanács-terem jegyzői asztala melle ültek le s a vészbizottság és a közgyűlési teremből átvonult fiatalság által környezve kezdték meg tanácskozásaikat.

Az emberek hangja remegett; *Reizner* az izgatottságtól jó darabig nem birt írni. A kormányhoz távirat menesztetett, tudatva a vést és kérve segílyt. Elhatároztatott, hogy az alföldi vasút mentén a nyúlgát építése reggeli 6 órakor a város összes közmunkaerejével megkezdessék, hogy a harangok a lakosságnak a közmunkára kivonulása céljából azonnal félreveressenek. A tornászok súlyozta a régi nyúlgátszerű építmények tényleg hiányosaknak és elégtelen méretűeknek bizonyultak.

Szeged sz. kir. város védelmében, különösen az 1879. évi katasztrófa alkalmából sok mérnök fejtett ki önfeláldozó buzgalmat, de valamennyi között első sorban mégis Boross Frigyeset kell megemlíteni.

Zelenei Boross Frigyes jómódú nemes család sarja. 1825. évi január hó 17-én Aradon született, hol első oktatását is nyerte. A lyceumot Szegeden végezte, mérnöki oklevélét 1845. évben a pesti kir. egyetemen szerezte meg; azután még a bécsi cs. és kir. műegyetem építészeti szakosztályát is sikerrel elvégezte.

A mérnöki pálya akkor még lenézett pálya volt. Borosst családja pályaválasztásáért eleget gáncsolta. Ez azonban nem csökkentette pályája iránti előszeretetét, mert 1841. és 1842. években, már technikus korában, a szünidők alatt is buzgón foglalkozott — ingyen — az aradi kincstári mérnökségnél. Szorgalmas mérnökös-ködése szüleinek nem sok örömet okozott. Vízi mérnöki alkalmaztatásába is anyjának emiatti kifakadása révén jutott. 1846. évben a Budapest és Bécs között megindult első gőzhajón való utazás alkalmából ugyanis Boross édesanyja ismer-

mentő csapata minden szükséges előkészület megtételére hívatott fel. Ekkor eszébe jutott valakinek, hogy a Hungáriában van megszállva *Lukács György* a belügyminiszter kiküldöttje; rögtön küldtek hozzá hírnököt, a szomorú értesítéssel.

Kis idő múlva megjelent a városházán *Lukács György* miniszteri tanácsos. Napok óta el volt terjedve a hír, hogy a zsebében hordja a minisztertanács decretumát, amely őt a védelem idejére Szeged város területére teljhatalmú kormánybiztossá nevezi ki; ő azonban mindedig csak megfigyelő álláspontot foglalt el a védekezéssel szemben. Rendkívül erélyes ember hírében állott. Kevéssel előbb még Nagyvárad városának volt polgármestere s onnan vitte be *Tisza* a belügyminisztériumba,

retlenül szóba elegyedve *gr.* Széchényi Istvánnal, elpanaszolta afeletti bánatát, hogy fia mérnök lett s a földmérő inzellérek közé elegyedett. Panasza során Széchényi megígérte, hogy Borosst majd a helytartó tanácshoz tisztességes állami állásra besegíti. Alig ért Borossné haza Aradra, megérkezett fia, Boross Frigyes kinevezése is, a budai kir. építő főigazgatóságba, díjtalan gyakornoknak. 1874. év derekán egyenesen *gr.* Széchényi István rendelkezésére a Szamos folyó felmérési munkálataihoz rendelték „műimérnöknek“ 45 pengő forint havi fizetéssel. Ez volt Boross első vízi mérnöki foglalkozása; részt vett a Szamos, Pur és Kraszna folyók első vízrajzi felmérésében. Az ottani mocsarak közötti tartózkodása azonban hosszas betegségbe döntötte, mely lehetetlenné tette, hogy résztvehessen a szabadságharcban.

A szamosi felvételeknél tanúsított buzgalmának s nem mindennapi képzettségének köszönhető, hogy betegségéből való felépülése után 1849-ben a budai cs. és kir. építési igazgatóság vízépítési szakosztályába került s 1851-ben a cs. és kir. tiszaszabályozási központi bizottságba osztották be. Hasznos működését, élete javát a Tisza szabályozásnak szentelte. Alig van a Tiszaszabályozásnak olyan pontja, ahol mint kezdeményező, tervező, vagy mint építő, illetve ellenőrző mér-

Kormányhivatalba lépte után csakhamar oly erélyes, sőt kíméletlen hangú rendeletek kezdtek érkezni a municípiumokhoz, különösen pedig az országnak e tekintetben nagyon érzékeny fővárosához, a milyenhez a hatalmas autonóm testek nem voltak szokva; megállapított, hogy ezeket a rendeleteket *Lukács* György sajátkezüleg fogalmazza; a municípiumok duzzogva szorongatták ökleiket zsebeikben, egyebet a kormányhatalom ellen nem tehettek.

Nekünk szegedieknek ez a kis reminiscencia szorongatott állapotunkban nagy megnyugvással szolgált. Veszélyes helyzetünk éppen olyan embert követelt, a ki ember a talpán, tud parancsolni s a parancsának tud érvényt is szerezni. Pipogya ember ily körülmények közé nem való. Már előre magam

nök, közre ne működött volna. Ő készítette az ecsedi láp lecsapolásnak első tüzetes tervét 1863-ban. 1868-ban pedig a Duna—Tisza csatorna tervét. Nagy szakértelemmel és különös körültekintéssel készített tervei olyan nagy méltatásban részesültek, hogy a budapest—csongrádi és mórinczgat—szegedi hajózácsatornáknak létesítésére három nagy bank és építő-cég a kormányhoz ajánlatot is tett, akikkel a kormány már a szerződést is megkötötte, de később a megindult nagyarányú vasútépítkezések miatt ezen víziútak kiépítését — nagyfontosságuk dacára — mégis felfüggesztették.

Boross a szegedi folyammérnöki hivatal vezetését 1857. évi április hó 23-án vette át. Szegeden történt letelepedése után 1859. évben beházasodott a szegedi régi családoknak, a nagynevű Dugonics Andrással egyenes rokonságban lévő ágába. Felesége Bánhidy Ilka révén testestől-lelkestől szegedi emberré lett. Hivatása révén nem csupán a város árvédelmi helyzetének biztosítására törekedett; de az 1876. 1877. és 1879. évi rendkívüli árvizek alkalmával ő vezette az eredményeiről nevezetes árvíz elleni védekezést, oly páratlan szakértelemmel és hősiesség önfeláldozással, hogy nem csupán Szeged városa tanúsított iránta hálás elismerést, de érdemeit legfelsőbb helyen is elismerték. E révén nyerte el 1877. évben

elé képzeltem azt a magas növésű, idegerős, határozott tekintetű és beszédű marcona alakot, a kit *Lukács* Györgynek hívnak.

De mily csalódás! A tanácssterem előszobájában az emberek sorfalat képeznek s hallatszik a suttogás: „*Itt a kormánybiztos!*“ Es megjelen a tanácssteremben egy alacsony, sovány, őszbe borult, kopaszodó öreg ember, szelíd kék szemekkel, cseréppipával szájában. Ajelenlevők legnagyobb része ismerte már, én akkor láttam először és mondhatom — *megijedtem*. Ha magunk meg nem mentjük a várost, ez az öreg ember aligha menti meg. És ismét mily csalódás! Az öreg ember megáll, komoly arccal meghallgatja a főispán s a vészbizottsági elnök előterjesztését, tudomásul veszi a

a királyi tanácsosságot, amely kitüntetésben előtte más mérnök még aligha részesült. Szeged városa iránti szeretetének Boross fényes tanújelét adta azáltal is, hogy a Duna—Tisza csatornáról olyan megoldást tervezett, mely Szegedet nemcsak az alföldi hajózás fontos gócpontjává tette volna, de egyszersmind alaposan elősegítette volna már 40 évvel ezelőtt Szeged város csatornázásának ma is megoldatlan kérdését.

Mint szegedi folyammérnök a közép- és alsó-tiszai ármentesítések tervezésénél, a társulatok megalakulásánál és szervezésénél Boross kiváló szerepet vitt. Nem egy ármentesítő társulatnak összes mérnöki teendőit ő és hivataltársai az ő utasítása szerint látták el, mert kezdetben több társulatnak nem volt saját mérnöke.

Az ármentesítés kezdő éveiben a védtöltéseket kis méretekké építették. Azok védőképességének fokozására Boross javasolta és alkalmazta nálunk legelőször a védtöltések padkával való megerősítését. Ő honosította meg a hullámveréses szakaszoknál a vízfelől az enyhe hajlású töltéslejtőt, legtöbb érdemet azonban az árvizek ellen való védekezés terén szerzte. A gyenge méretű új védtöltéseket akkor gyakran, majdnem minden évben megtámadta az árvíz. A védekezés még szervezetién lévén, mindig hevenyészve, készület-

már tett intézkedéseket — s ekkor az arca kigyul, szemeiben fiatal tűz lángol s mintha a becsvágy egy fejfel magasabbra emelné, komoly, nyugodt, határozott hangon, amelyben több a parancs, mint a kérés, oda szól a hatóságiakhoz: *A várost minden körülmények között és bármi áron meg kell menteni! Kérem, uraim, vonuljunk vissza tanácskozásra!* A jelenlevők nagy éljent kiáltottak. Ez a hang volt az, amit én *Lukács* Györgytől vártam.

A míg a kormánybiztos a hatóság fejeivel tanácskozott, az alatt *megkondult a városház öreg harangja*, jelezve a vészt s munkára hívta fel a lakosságot. Úgy tűnt fel előttem, a jó öreg harang bús szólása, mint a lélekharangé, a melyet haldoklónak húznak . . .

lenül kellett védekezni. Számptalan helyen szivárgott, átázott szétmállott a meg sem ülepedett, gyengeméretű védtöltés, mely legtöbbsnyire elégtelen magasságra volt kiépítve. A védekezés akkor valóságos hősi vállalkozás volt. Aki sikerrel akart védekezni, annak nem volt szabad a legkétségbeejtőbb helyzektől sem megriadni. Hetekig, sőt néha hónapokig, éjjel-nappal szakadatlanul, esőben és szélviharban, átázva, átfagyva, a mérnöknek kellett a legelső védekezőnek lenni, hogy a munkásokat kintásra bírja. Sokszor egy pillanatnyi habozás, egy félórai pihenés végzetes következményekkel járt volna.

Ez az elszánt, kétségbeejtő védekezés, ez volt Boross Frigyes éltető eleme. Egészségét ugyanez a kimerítő, idegrentó munka ásta alá; 1882. évben mint miniszteri osztálytanácsos, megtört testtel nyugalomba vonult, de mindig felragyogott az arca, ha fiatal kartársaival a védekezésről beszélhetett.

Lelkes szolgálatából származott betegsége, jól kiérdemelt nyugalomát is rövidre szabta, mert egyre fokozódó betegsége már 1892. évi február hó 17-én sírba döntötte mérnöki érényekben gazdag, sikerdús életét!

Védekezés az alföldi vasút mentén.

Másnap reggel hat órakor kezdődött a nagy munka: az alföldi vasút mentén a nyúlgát építése innen kezdve magam is künn voltam a gátépítésnél a torna-egyesület tagjaival s ettől fogva a hatósági intézkedések fonalát elvesztettem, minél fogva azokból csak egyes kiemelkedőbb mozzanatokra emlékszem.

Azt a titáni harcot, amit ettől fogva egész az árvíz betöréséig a város lakossága a dühöngő elemmel vívott az alföldi vasút mentén, ecsetelni az én toliam gyöngé s abba fognom vakmerőség volna. Nem is kísértem meg tehát az életéért, tűzhelyéért küzdő város harcának leírását, csupán egyes mozzanatokot emelek ki, a mik arról legalább halvány tájékoztatást nyújtanak.

Március 6-án reggel a lakosság egyrésze, mint közérő kivonult s a munka részint ezzel a közérővel, részint vasúti lórékkal kezdetét vette. *Sajnos, a közérő a töltés gyors felemelésére alkalmasnak nem bizonyult;* a vagyonukért, családjukért aggódó apák nem jó ingyenmunkások. *Lukács* kormánybiztos, *Dáni* főispán, *Páljy* polgármester, *Reizner* főjegyző, *Taschler* főkapitány, *Szabados Veszelinovits* és *Zombory* tanácsnokok, *Fajka* főszámvevő, *Geren-*

csér főpénztárnok, *Vass Pál* és *dr. Tóth Pál* aljegyzők részint a városházánál, részint a nyúlgát építésénél folytonos szolgálatban, a hatósági és magánmérnökök mind mozgósítva voltak. Ugyancsak a gáton voltak *Herrich* miniszteri tanácsos, *Boross Frigyes* főmérnök, *Szeghő Attila* főmérnök, *Zsák Hugó*, *Dely Lajos*, *Lisznyai Damó Tihamér* kir. mérnökök *Medveczky Zsiga* az alföldi vasút mérnöke. A köztörvényhatósági bizottság tagjai közül is számosakat ott láttam napról-napra a nagy küzdelem alatt; így a Petresnél csatavesztett *Várady Ignácot*, *Pillich Kálmánt*, *Szluha Ágostont*, *Rainer Ferencet*, *Fodor Istvánt*, *Zombori Andrást*, *Juhász Györgyöt*, *Csikós Ignácot*, *Nigrényi Pált*, *Fluck Ferencet*, *Vass Károlyt*, *Weiner Miksát*, *Wagner Károlyt*, *Babarczy Józsefet*, *Lichtenberg Mórt*, *Marosi Mórt*, *Obláth Lipótot*, *Börcsök Ignácot és Sándort* és még számosakat, akik a védelemnél különféle szolgálatokat tettek. Ott volt *Magyar Gábor*, a gimnázium igazgatója, a tanári kar fiatal tagjaival s a töltésen foglalkozó tanuló ifjúsággal. Ott láttam sűrögni-forogni *Löw Tivadart* is, aki mindig haza sietett, mikor szülővárosa veszedeleben volt.

Pulz altábornagy éjjel-nappal ott volt s a parancsnoksága alatt küzdött katonaság a védekezésnek csodáit művelte.³ Az elszakadt percsőrai töltés-

³ Báró *Pulz Lajos* 1822 aug. 18-án Magyarországon, Magyar-Bródban született. Atyja *Pulz András* százados-számvevő, anyja, *Zwib Terézia* volt. 1838 szeptember hó 13-án lépett a hadseregbe és mint önkéntes ezred-hadapród a 60-ik számú gyalogezredbe soroztatott be. Miután a gráci cs. és

től megérkezett *Novák József* főügyész is és átvette a nyúlgát munkálatainak administratív vezetését; ugyanonnan megérkezett *Szekerke József* is s az alsóvárosi vöröskeresztnél folyó töltésezési munkálataknál nyert alkalmazást.

Március 7-én délután már az Algyő és a mai Sándorjaivá közti irányból felcsillant a közeledő ár s ugyanaznap este 9 órakor az alföldi vasúti töltés lábához feküdt. Mérnökeink állítása szerint ennek csak március 12-én kellett volna megtörténnie, a mikor pedig már a város el volt temetve. A vész mind akuttabb jelleget öltött; a remények tünedeztek, a sáppad kétségbeesés gyors léptekkel közelgett.

Az ingyenmunkát a gáton katonai erővel kellett megtartani; ennek hasznavethetlensége bebizonyulván, az nagyobb részben katonai erővel és

kir. kadétszázadnál a három évi tanfolyamot elvégezte, 1841. évi szeptember 16-án a 7-ik számú könnyű lovasezredhez tétetett át, hol 1842. február 24-én káplárrá lépett elő. 1844. július 16-án alhadnaggyá léptetett elő. A magyar szabadságharcban a császári seregek oldalán küzdött. 1849. május 20-án II. osztályú kapitánnyá neveztetett ki s a III. osztályú vaskorona-renddel diszítettett fel.

1851. január 16-án I. osztályú kapitánnyá léptetett elő, egyben áthelyeztetett a II. számú huszárezredbe, ugyan ezen év február 14-én azonban már visszahelyeztetett a régi ezredéhez.

1856. május 1-én a hadsegéd-testületbe helyeztetett át, hol 1857. február 28-án őrnaggyá, 1859. május 22-én alezredessé lépett elő.

Az 1859. olasz hadjáratban a III. hadtestbe osztatott be, amikor is számos csatában vett részt, nevezetesen június 4-én a magentaiban, június 24-én a solferinoban s bátor magaviseletéért az osztrák Lipót-rend lovagkeresztjével tüntettetett ki.

fizetett munkásokkal helyettesített. — A szomszédos nem veszélyeztetett helységek nagyszámú munkást küldtek; ezen kívül 2—3 ezred katonaság leszerelve, ásókkal ellátva, folyton a nyúlgyáton dolgozott. — *Doiosma város egy részét az árvíz már 8—9-én elöntötte; a félrevert harangok zúgása kísérteties accordokban hangzott át a háborgó tengeren.*— Úgy emlékszem, 8-án éjjel volt, amidőn Algyőn, innen pár száz lépésnyire, *felfordult az alföldi vasút töltése s a piszkos ár betört az algyői, tápéi s a vasúti töltés által védett városi földekre.* — A töltés szakadása előtt néhány perccel ment végig rajta Szegedről a Vásárhely felé irányított vegyesvonal, málhákkal és utasokkal telve, s a Vásárhelyről jövő személyvonattal Algyőn találkozott; *ha ez a vonat Szegedre elindul, az összes utasok menthetetlenül az árvízben lelik halálukat;* Novák József azonban annak az

Midőn 1860. január havában az úgynevezett önkéntes dzsidás ezred megalakult, Pulz ennek parancsnoka lön és 1860. aug. 15-én soronkívül ezredessé léptettetett elő. Ezen pozícióban maradt az 1866-iki háború kitöréséig, amelyben a déli hadsereg lovastartalékát vezényelte. Az ezen háborúban s különösen a custozzai csatában szerzett érdemeiért a Mária-Terézia-rend lovagkeresztjét kapta. Még e háború tartama alatt, június 16-án vezérőrnaggyá lön és a háború végével átvette Prágában a III. gyalogdandár parancsnokságát.

1867-ben a bárói rangra emeltetett. 1871. június 22-én Nagyváradon átvette a 17-ik gyaloghadosztály parancsnokságát, 1872. április 28-án pedig altábornaggyá léptettetett elé.

1878. március 6-án kassai katonai parancsnokká lön, de már ugyanezen évi november hó 8-án ugyanilyen minőségben Temesvárra helyeztetett át.

Ezen állásában különösen kitüntette magát 1879-ben Szeged árvíz védelmének. Ezen érdemeiért a Lipót-

elindulását, a pályafőnök szándéka ellenére, erőhatalommal meggátolta.

Ennek a védvonalnak az elszakadása következtében *Tápé és Algyő községek, a templom és pár uradalmi épület kivételével, a szó legszorosabb értelmében a föld színéről eltöröltettek*; határait is gyorsan ellepte a víz s az ár a sövényházi védvonal szeged—tápéi vezértöltéséről a gyártelep-nél kiinduló sziliér—baktói töltéshez feküdt, tehát ezen az oldalon is közvetlen a város alá ért.

A töltések itt erősek voltak, veszélytől tartani itt nem igen lehetett; a töltésszakadásnak azonban, eltekintve a két község s a külhatár pusztulásától, a város védelmére nézve az a hátránya volt, hogy *az alföldi vasút nyúlgátjáról 60—80 eddig ott kitűnő eredménnyel alkalmazott árkászt elvont*. Hogy ugyanis a duzzadás kikerültessék s

rend középkeresztjével és legmagasabb dicsérő elismeréssel tüntettetett ki. A közös hadügyminisztérium azon jelentésében, melynek alapján a Lipót-rendet kapta, szóról-szóra ez áll:

„Báró Pulz altábornagy Szeged rémnapjaiban szakadatlan munkában s minden veszélyes körülményekbe erélyesen belenyúlva az egész védelemnek lelke volt. Ha derék tisztszeivel és katonáival el nem háritotta is a szerencsétlen város végzetserű sorsát, körültekintő intézkedéseivel mégis sok ember életét és sokak vagyonát mentette meg és a védelem ezen önfeláldozó fáradhatatlan vezetéséért mindenckifőlt teljes elismerést érdemel.“

1879-ben nyerte el a belső titkos tanácsosi méltóságot.

1871. augusztus 2-án zágrábi parancsnokló tábornokká neveztetett ki, ez állását azonban már el nem foglalhatta, mert beteges volt és 1881. szeptember 1-én Mődlingben kiszenvedett. Betegségének csiráját az árvizek alkalmával való védekezésnél szerezte.

az Algyőt és Tápét elöntött víz a Tiszába lefolyást nyerjen, a tápéi vezértöltést át kellett vágni, a mit az említett árkászok teljesítettek. *A várva-várt apadás azonban elmaradt, a veszély folyton nőtt, a helyzet mind kétségbeejtőbb lett.*

Az alföldi vasút védvonalának szakadása következtében az Algyőig alkalmazva volt erő beosztott ugyan, de e helyett a baktó—szilléri vonal védelme vált szükségessé. A kormánybiztos által ennek a vonalnak a fentartásával *Zombory* tanácsnok volt megbízva. Valamelyik napon, úgyhiszem március 9-én, *Zombory* beüzen a vészbizottsághoz, hogy neki 10—15 tornászra van szüksége. Azonnal kimentünk a vonalra, ahol a mi derék szenátor barátunkat igen jó kedélyhangulatban találtuk; vidor lelkiállapota nem kis kontrasztot képezett az alföldi nyúlgáton való védekezés vezetőinek komor hangulatával.

Könnyű volt neki; az ő töltései hollandi vizeket is el bírtak volna; készlete volt elég, nem szenvedett semmiben szükségét.

Előadta, hogy tudomására jött annak, hogy a szilléri szőlőkben sok a bennszorult ember, aki megmentésére vár; felkért bennünket, hogy csolnakokon mentjük ki a bennszorultakat. Feltétlenül alárendeltük magunkat a hatósági biztos rendelkezésének, de csolnak nem volt, a víz pedig már egy méternél magasabban állott s folyton nőtt. Ekkor a tanácsnok úr kiadta a rendeletet, hogy rekvirálni kell ladikot. Két nagy ladik állott benn

a tiszai ártéren, mindkettő priváttulajdon; tulajdonosaik benn ültek a ladikokban. Megmondottuk nekik, hogy a szenátor úr mint hatósági biztos megbízása következtében a ladikokat a közveszély alkalmából közcélokra ezennel rekviráljuk, hát adják ide. Reánk sem hallgattak. Erre a szenátor barátom, a tulajdonosoknak való felmutatás végett, írásbeli rendeletet adott, amelyben mint hatósági biztos, a kérdéses ladikokat mentési célokra, az utólagos kártérítés kilátásba helyezése mellett lefoglalja s a tulajdonosokat törvényes felelősség terhe alatt a ladikok átadására kötelezi. No, erre meg aztán éppen nem adták ide. Nem volt mit tenni, mint mellőzni a közigazgatási jogban a rekvizícióra nézve előirt formaságokat, az illetőket a ladikjaikból brevi manu kitelepítettük, magukat a ladikokat a tápéi töltésen görgőn átvettük s esti 8 órára a Simonyi — Antal-féle tanyáról 5—6 bennszorult polgártársat csakugyan kihoztunk.

Ez alatt úgy az alföldi vasúton, mint az alsóvárosi vöröskeresztnél lázas küzdelem folyt. *Nagy baj volt, hogy a Maty-híd felrobbantása nem sikerült, mert enélkül az ár a város körül felduzzadt.* A századokon keresztül kocsijárta Maty-híd földtöltésének tömörségével szemben gyöngének bizonyult a modern robbantó anyag óriási feszerije. A felrobbantás nem sikerülvén, a vöröskereszttől vezető országúti töltéstesten vágatott *Benárd* műszaki főhadnagy 6—7, egyenként körülbelül 2 öl

szélességű nyílást, anélkül azonban, *hogy az itt beállott lefolyás az áradat magasságát számbavehetőleg apasztotta volna.*

Mindezen kedvezőtlen körülmények dacára az alföldi vasút mentén a nyúlgát tartotta magát. Igaz, hogy emberfeletti erőmegfeszítés kellett hozzá. Ha ezt a gyarló védművet a mostani töltéseinkkel hasonlítjuk össze, akkor tűnhetik csak fel előttünk a maga valóságában annak a nyomorúságos volta. *Az egész nyúlgát egy a folytonosan tartó habozás által teljesen átnedvesített sártömeg volt, amelyben az életet csak a víz felől alkalmazott karózás, rözsézés és deszkázás tartotta.* Ha felmentünk rá, a tetején lábaink bokáig sülyedtek a sárba s előttünk állt az óriási tenger északkeletre végtelen messzeségben, északra és nyugatra a szatymazi dorozsmai és röszei magaslatok által határolva; csuszamlás itt, csuszamlás ott, óriási, alig elhárítható veszedelem magánál az indóháznál, ugyanily bajok a gátnak alsóvárosi részein. Az utolsó két napon át ez volt a helyzet képe. A katonaság, derék és bátor tisztjeik vezetése alatt, a Szabadkáról s más szomszéd községekből hatóságilag ide küldött munkások, a felsővárosi halászok, a víz ellen való védekezésnek csodáit műveltek, *de hősi munkásságukat eredmény nem koronázta; a mi a sors könyvében Szegedre meg volt óva, — bekövetkezett.*

A katasztrófa.

Március 11-én a nap bíborszínben kelt fel. A védekező nép vihart jósolt s az emberek keblét az aggodalom ónsúlya nyomta. Az egész nap a védekezés lázas munkájával telt el; a csendes, enyhe időben csak a nagy víz által áthült légrétegek cserélkezése okozott némi hullámzást. A rendelkezésre álló óriási munkaerővel a nyúlgtak némileg megerősítettvén s a víz áradása megszűnván, keblünkben a kétségbeesett ember utolsó reményének már kialvó szikrája kezdett éledezni, *midőn esti 8—9 óra között az ég hirtelen beborult, a város felett hatalmas porfellel támadt s arcainkat a keletkező viharnak első árama csapta meg; az előttünk elterülő óriási víztömeg fekete fodrokban emelkedni kezdett, levert pilótáink az árba fordultak, gyenge nyúlgtunk megingott... A mindenható természet legelemibb erejével kitört a szélvihar. Ez volt a végnek kezdete.*

A nyúlgtátnál levők mindegyike bizonyos volt abban, hogy az átázott, gyarló védmű tovább nem tartható s hogy a víz pár óra múlva nem özönlene, hanem rohanni fog a város belterületére. Úgy is lett. Az éjfélig tartott kétségbeesett küzdelem után az emberi ész és erő a természet vad

hatalma előtt kénytelen volt meghajolni s a fegyvert lerakni. A vidékről jött munkások maguk alatt a talajt veszedelmesen mozogni érezvén, éjféltájban bevonultak az indóházhoz; vezetőik jelentették, hogy a természet hatalma ellen nem harcolhatnak. Fél órával később a rettenetes orkán s a külső árvíznek két ölnyire csapó hullámaival szemben a katonai erő is tehetetlenné vált és *Pulz* báró az indóházhoz rendelte a katonaságot; belátta ő is, hogy fegyelmezett katonáival sem küzdhet a legeslegfőbb hadúr, a természet vad erői ellen; utoljára hagyták fel a harcot *Herrich* miniszteri tanácsos, *Boross* József oszt, tanácsos, *Wahl* Albert az alföldi vasút igazgatója, *Szegő*, *Zsák*, *Lisznyai* és *Medveczky* mérnökök, úgy az alföldi vasút nyúlgátja és a baktó—szilléri töltés összeszögellése táján *Bitó*, *Antalfy*, *Török* és *Kopasz* halászmesterek vezetése alatt védekező halászok — csak akkor, midőn átázva, derékig a sárban, vízben gázolva, belátták, hogy gyarló emberi erejükkel az Isten haragja ellen nem szegülhetnek.

Ezzel a szurokfáklyák az egész vonalon ki-aludtak. A reményét föladta kétségbeesett védőnép, közte derekasan küzdött 3—400 iparos ifjú, az indóház körül csoportosult. Ott voltak a védelem vezetői is egytől-egyig. *Pulz* altábornagy röviden, katonásan adta ki a parancsot katonáinak a visszavonulásra; a katonaság a budai országúton hosszú láncot képezve, megindult a városháza felé. Azután *Novak* József felállott egy ló-

réra; elmondotta a népnek, hogy emberi erő az elemek ádáz hatalmának ellene nem állhat; megkísérlettünk mindent a város védelmére, ami emberi éstől és erőtől telik; a természet fékezhetetlen ereje győzedelmeskedett az emberi tehetség felett: *a védtöltés beszakadt, a városba özönlik a víz s az többé meg nem menthető*; igyekezzék mindenki a legrövidebb vonalon, a rókusi kövezett úton a városba jutni s akinek még övéi biztos helyre szállítva nincsenek, azokat megmenteni.

Erre a menet a rókusi országúton a város felé megindult. Szomorú menet volt, igazi gyászmenet; lehorgasztott fővel, szóltan ömegadással kísértetiesen kocogott végig az óriási tömeg a mostani Kossuth Lajos-sugárút kövezetén; a védelemből megmaradt pár szurokfáklya fénye s a búsan terjengő gáz világította meg a szomorú sereget. A városba érve, a menetből, mint a kísérteties árnyak, sokan suhantak el a jobbra eső utcákba — hajlékaik, családjaik felé. Balra, a felsőváros felé már csak igen kevesen tértek el, mert hisz ott már a betört ellenség ülte rombolva és pusztítva iszonyú diadalát. Az erre lakó népnek ösztöne és helyismerete korán megsűgta, hogy a vész itt fog megjelenni elsősorban s vagyonkáját s övéit igyekezett már az esti órákban biztonságba helyezni.

A közkórháznál jött a szomorú menettel szemben egy üres bérkocsi; a pályaházhoz sietett a boldogtalan; nem tudta, hogy mi történt. Meg-

állítottam, beledobtam magamat s a menetet elhagyva, siettem a felsővárosi Teleki-utcába, meggyőződni enyéim biztonságáról, akik itt, mint az egyik legmagasabban fekvő ponton voltak elhelyezve. Értésükre adtam, hogy a víz betört, biztos helyen vannak, legyenek nyugodtan. Azután gyalog siettem a városházára. Még most is fülembe hangzik áldott jó anyámnak könnyek közt elmondott óva intő szava:

— Édes fiam, vigyázz magadra!

Éppen a régi Senkey-kertnél jöttem, midőn megkondult a városház öreg harangja. Megrendültem; *a temető harangjának bús szava volt ez, hirdetve ős Szegednek: bevégezted földi pályádat! Lelkem elborult, mert akkor nem tudtam kiértetni a bús hangokból a biztató szót: Vitám habeas sempiternam.*

A városházához érve, a közgyűlési terembe siettem. A mentők éppen oszlóban voltak. Megérkezett ekkorra Zubovics főhadnagy is több társával s felajánlotta szolgálatát a mentés ügyének. Minden veszve volt; mindenki a ladikjához sietett.

Én a Mars-térre siettem, ahol a ladikom elhelyezve volt. Együtt jöttek velem Nyilassy Pál, Wagner Gyula, Ivánkovits Sándor, Porzsolt Gyula, Kacsóh Lajos, Lisznyay Damó Tihamér, Ujj Sándor, Harcz Lajos; a többiekre már nem emlékszem.

Odaérve, elfoglaltuk helyeinket a ladikokban.

A rémes éjszaka.

Ily vészszel szemben tapasztalatlan emberek voltunk; de hisz *ilyent* hol is tapasztalhattunk volna? Azt hittük, hogy a betörő víz majd lassan fog terjedni, ladikjainkat szépen fel fogja emelni s mi annak jámbor hullámain útra kelve, segíthetünk azokon, akik veszélyben forognak, anélkül, hogy bennünket bármi veszély érhetne. Így gondolkodván, eszünk-ágába sem jutott az, hogy ladikunkat valahova meg-erősítsük. Ennek a *tapasztatlanságunknak majd mindannyian életünkkel adtuk meg az árát.*

Az akkori budai országút magas kövezete a várost két egymástól elválasztott teknőre osztotta. Az árvíz a felsővárosrészen törvén be, annak piszkos árja elsősorban a budai országúttól a felsőváros felé eső felső teknőt töltötte be s csak midőn az árvíz már ezt a teknőt betöltötte oly magasságig, aminő az akkori országút volt s itt bevégezte romboló munkáját, akkor törhetett és tört át hatalmának teljes erejével az alsóváros felé fekvő másik teknőbe, bevégezni gyászos művét, amit felülről kezdett meg.

Mi tehát, akik a Mars-téren, az alsó teknőben, ennek a felső szélén voltunk, az árvíz megjelenésére körülbelül hajnali 2 óráig várakoztunk.

Ez alatt a felső teknőben folyt a rombolás. *A budai úton keresztül áthallatszott hozzánk az életükért küzdő emberek kétségbeesett jajveszékelése, az egymásután összeroskadó házak borzalmas reccsége, az állatok keserves bögése.* A vészhangok hajborzongató zúrjébe búsan kongott bele a városházi harang. A legborzasztóbb percek voltak ezek, a miket életemben átéltem. Hogy a helyzet még megrendítőbb legyen, egyszerre az egész város területén kialudt a gázfény, a romboló ár ellepte a gépezetet. *A hold sem világított s teljes sötétségben maradtunk!*

Szorongva tekintettünk a rókusi kövezet felé, a honnan a félelmes ellenséget vártuk. — Nem sokáig váratott magára. Midőn a felső teknőt megtöltötte, terjeszkedő erejének egész hatalmával rohant át felénk, a második teknőbe. A rókusi templom felé irányzott szemeink előtt, a nagy sötét dacára is, mintha valami megcsillámlott volna abban a magasságban, a minőben a kövezetei véltük. A következő pillanatban úgy tűnt fel előttünk, *mintha a Mars-téi egész szélességében egy fekete, helylyel-közzel felcsillámló, embermagasságü tömeg rohanna felénk.* Ilyen lehetett a híres „fekete seereg“, midőn acélfegyverzetében csatába rohant. *Ez volt az árvíz!*

Majdnem mindnyájan egyszerre kiáltottuk: *Itt a víz!* Megmarkoltuk evezőinket s látva, hogy a víz rendkívüli magasságban jő, a ladik hátsó részébe vonultunk, hogy a közelgő vész felé főr-

dított előrészt a levegőbe felynyomuljon. Mindez egy másodperc műve volt. A következő pillanatban a *semmi támponthoz meg nem erősített ladikjainkat az ár a levegőbe kapta s rajta egyet fordítva*, nyílsebességgel ragadta magával a régi rác-temetőhöz vezető sikátor-utca nyílása felé.

Ha az izgatottság, a mi bennünket az irtózatosságában oly nagyszerű látványra elfogott, gondolkodnunk engedett volna, bizonyára azt gondoltuk volna, hogy menthetetlenül elvagyunk veszve. Evezőink a rohanó ár óriási erejével szemben hasznavehetlen játékszereknek bizonyultak, dalladzóinkat be sem köthettük s egyedül a kormányos evezője volt az, a melynek csekély, nagyon csekély hasznát vehettük.

A csolnakázó egyesületnek is tagja voltam; megtanultam a hosszú, finom angol evezőkkel való bánást; minden sport-csolnakon gyakoroltam magamat a különféle evezésben, de az összes sporttudományomnak semmi hasznát sem vehettem; hanem hasznát vehettem annak a jártasságomnak, a mit diákkoromban — a szigorú szülei tilalom ellenére — a felsővárosi Tiszaparton s a népszerű Lórencz újszegedi fürdőjében lopva szereztem s *úgy hiszem, ez mentett meg.*

Nyilassy Pál barátom még kellő időben megkapaszkodott a csolnakjával valami szilárdan álló kerítésoszlopban s így az elsodortatást kikerülte. A másik csolnakot, amelyen a kormányos *Wagner Gyula* volt, előttem sodorta el a rohanó ár a Rácz-

temető-utcába, annak a felső szélén azonban egy udvarba hajtotta, ahol magát valahogy megragasztania sikerült. Én csolnakommal, a melyet úgy a hogy, mégis egyenes irányban megtartani tudtam, a Ráctemető-utcán vágódtam keresztül.

A sikátorszeru utca végében, a Bakay-féle lakóházzal átellenben, egy alacsonyabb épület állott; a víz már derékmagasságra behatolt a házba, a falai már inogtak, a gerendái recsegni kezdtek, a kimenekült háznép az égő lámpát az ablakban hagyta, — bolt vagy korcsma lehetett, a sarkon levő nyílt ajtó legalább ezt mutatta. Az árvíz egyenesen ennek a háznak sodorta a ladikomát; ha oda vágja, mindhárman veszve vagyunk; a ladik összetörik, a ház maga alá temet bennünket. A házból kivilágító lámpa világánál s az árvíz által terjesztett fénynél észrevettem, hogy a *Bakay-ház előtt jól kinőtt élőfák vannak*. A veszély teljes közvetlensége megacélozta izmaimat. A kormányvezetővel ladikomnak egy kétségbeesett feszítést adtam s ez az árvíz fekete habjain a Bakay-ház előtt levő fák közé befordult. *Ivánkovits* Sándor csákyjával az egyik fát hirtelen elkapta s a ladikot kötéllal hozzáerősítette. Mindez pár pillanat műve volt. *Mentve voltunk*.

Ezen a helyen éltem társaimmal az élet legnehezebb óráit. Ladikunkat a fától elkötni nem lehetett, mert a bömbölő ár rögtön elsodor bennünket s Isten tudja, hova leszünk mindannyian: meg kellett várni, míg a víz valamennyire egyen-

súlyba jő; de egyébként is szuroksötétség volt, a mit csak nagyon kevéssé világított meg az alattunk hömpölygő árnak felcsillámló fénye. A sötétben így kellett átélnünk a közelünkben levő városrész pusztulását. A házak kísérteties recsegéssel egymás után omlottak össze, a benmaradt lakosság a háztetőkre menekült, a melyek a ház összeomlása után lesülyedtek ugyan, a gerinceik azonban ideig-óráig elég biztos menedéket nyújtottak. A hozzánk közel levők észrevették a Bakay-ház árnyékában megvonult ladikunkat s kétségbeesetten kiabáltak: mentsük ki őket; kértek, könyörögtek, ígértek pénzt, fenyegettek lövéssel; visszakiáltottuk, hogy még nem indulhatunk, mert sötét is van, el is visz az ár ereje és akkor mi is, ők is elveszünk. Az ár maga borzasztó volt; nem víz volt az, a mely alattunk hömpölygött, hanem a *legundorítóbb folyósár*, a mely felvette magával a nagy városnak minden porát, szennyét.

Az alattunk rohanó ár, a dühöngő orkán ereje, egymás után kergette el gyarló ladikunk mellett az elszabadult háztetőket, felvett hidakat, kútvát kukorica-katárkát, pallókat s egyéb faalkotmányokat. Félelmes alakok voltak, kísértetiesen közeledtek felénk a Mars-tér felől. A vízbe vetett árnyékuk óriásilag megnöveszté az alakjaikat. Nagy erőfeszítéssel bírtuk megmenteni a ladikunkat az elsodortatástól. Ez alatt egyre kongottak még a városház s a templomok harangjai, de a harangok bús szava most már nem a pusztulást, a halált

jelentette, *hisz a pusztulás s a halál már körülöttünk dúlt*, jelentette az életet; mert tudtuk, hogy *a hol harangoznak, ott még valami áll, ott még élet van, a mely egy jövő életnek csirája lehet.*

Amint megvirradt s szorongó kebellet szétnéztünk, *könnyező szemeink az elpusztult Szeged vízben úszó romjaira estek! . . .*

Mások visszaemlékezése a rémes éjszakára.

Azok közül, kik az eddigiek szerint a rémes éjszaka küzdelmeit a nyúlgáton jelentékenyebb védelmi hatáskörben átélték, tudtommal *Zsák* Hugó földmivvelésügyi minisztériumban miniszteri tanácsos, *Liszniai Damó* Tihamér ugyanottani osztálytanácsos, *Staindl* Rudolf cs. és kir. alezredes, a ki akkor az itt munkában volt 2-ik utászezrednek kapitánya volt, *Medveczky* Zsiga műszaki tanácsos, az aradi folyammérnöki hivatal főnöke, *Kacsóh* Lajos államvasúti felügyelő és *Tóth* Mihály főmérnök még élnek. A többiek elköltöztek egy jobb hazába, kinyugodni zaklatott életük fáradalmait. Az élöket e könyv szűkreszabott keretéhez képest felkértem, hogy a harminc esztendő évfordulókör élményeiket írják le. *Staindl* alezredes már a múlt évi fordulókör beküldötte a városhoz emlékiratát, a többiek szívesen tettek eleget kérésemnek. Visszaemlékezéseiket itt sorrendben adom.

Elsőnek azonban közlöm a helyi hivatalos jelentést a rémes éjszakáról.

Pálffy Ferenc polgármester hivatalos jelentése.

Március 12-én egész napon át ugyancsak megszakítatlanul, emberileg kitelhető módon folyt a munka az alföldi vasúton emelt nyúlgát magasítása s erősítésén, mígnem elközelt az éjj telve borzalommal. Esteli 9 órakor észak-nyugat felől szél kerekedett, mely az alföldi és szilléri töltések aljában elterült tengernyi vizet fölkorbácsolván, azt teljes erővel a gátakhoz verte. Nem sokára ezután a szilléri töltésen dolgozó fiatalság közül egy, a hullámok erős mozgásától s bizonyára attól is, hogy a hullámok a töltésen is túlcaptak, megrémülve társait odahagyta s a felsővárosi nagy és kis Tiszapart-utcákon végig futva a belváros irányában torkaszakadtából kiabálta, hogy „jön az árvíz l“ A folytonosan tartó szél által különben is a legfélelmesebb helyzetbe hozott lakosság, házaiból szintén kirohanva, elkezdett kiabálni a nélkül, hogy a hír valóságáról meggyőződött volna. Nem telt bele rövid félóra és úgyszólván az egész felsőváros s a belvárosnak egy része allarmírozva volt s nagy tömegekben futottak a városi székhely előtti térre, megtudni a valót. E közben a nagy lárma és zavargás a székhelyben éjjeli szolgálatra kirendelt vízvédelmi albizottsághoz és ugyanitt tartózkodott kormánybiztoshoz is fölhallatszott. Sokan a vészharang félreverését követelték, hogy a lakosság idejekorán meneküljön a vész elől. A kormánybiztos azon-

bán nem nyervén semmi hiteles értesítést, a harang megkondíítását nem engedte, hanem úgy az alföldi vasúti, mint a szilléri töltésekhez kiküldött, hogy jelentést nyerjen a valóság felől.

A kiküldöttek nemsokára visszatérve jelentették, hogy a töltések még ugyan elszakadva nincsenek, hanem a legrosszabbtól tarthatni, mivel egyrészt a sötétség, másrészt pedig a mindinkább növekvő szélről dolgozni alig lehet, jóllehet a hullámok erősen verdesik a gátat. Tíz óra körül az alföldi vasúti nyúlgát felső részén a hullámok oly magasan csapkodtak, hogy a gátat is fölülhaladva, víz a pályatestre folyt át. Az ott dolgozó emberek, nagyrészt fölfogadott vidékiek, szintén megremülve több százával — mindenüket hátrahagyva — kezdettek menekülni, a Budai országúton Újszeged felé. A hídnak túlsó felére is átérve, miután hitelt érdemlőleg nem igazolták futásuk okát, az éjjeli őrzőjáratot vezette Tallián Béla szolgabíró által, katonai karhatalommal összecsoportosítva, visszakísértettek a városi széképület elé. A kormánybiztos innen őket, mivel a töltésszakadásról még ekkorára sem volt értesítése, az alföldi vasúthoz visszakísértette és újra munkába állíttatta.

Látni kellett az ott történeteket, hogy valakinek fogalma legyen azon éjj borzasztó voltáról. A koromsötét éjszakába beleszívott a dühöngő vihar s öles hosszúnyira elnyújtotta a fáklyák lángját. Magán a töltésen vakmerőséggel határos volt tartózkodni, nem pedig azon dolgozni. S mégis a

cs. és kir. katonaság, a honvédség s városunk több száz hű fia, a fizetett munkásokkal együtt megtették mindent, a mit csak lehetett tenni városunk megmentése érdekében. Minél inkább öregbedett az éj, annál inkább erősödött a vihar, úgyannyira, hogy éjjeli két óra körül valóságos orkánná fejlődve, oly erővel korbácsolta a roppant hullámokat, hogy azok a nyúlgátat mintegy 600 ölnyire fölfelé a vasúti indóháztól, asszban elsza:kíták s a víz a támadt hézagon át örületes gyorsasággal ömlött a város felé. Erre a vasúti nyúlgátón működtek is menekülni kezdtek, ki gyalog, ki kocsin vágatott a budai országúton a belváros felé. Egynegyed háromra lehetett, mikor *Szabados* János tanácsnok és *Novák* József főügyész a széképületbe értek s a kormánybiztosnak hivatalosan jelentették az árvíz betörését.

Megszólalt ezután a vészharang, csakhogy késő volt már arra, hogy mindenkit menekülésre intsen, mert a nyúlgáton nagyobb-nagyobb rést tört víz oly rohamosan terült el az alacsony fekvésű Felső- és Rókus-városrészekben, hogy 151-ben állapítható meg ezen idő szerint azok száma, kik a víz által meglepetve, abban lelték sírjaikat. Vészlövés mindössze csak kettő tétethetett, mert mikorrára a tarackok fölállítottak, már a városház előtti térséget is elbontotta az ár. Hajnali 4 óráig szólott a vészharang, hirdetvén egyúttal az ősmagyar városnak, Szegednek pusztulását. Eleintén a

szél zúgásától alig lehetett érces szavát hallani, nemsokára azonban egészen lecsöndesült a vihar s a ki ekkor Felső- vagy Rókus-város felé figyelt, már tisztán kivehette a házak tetőire, vagy azok romjaira menekültek lélekrázó sikolyát és segélykiáltásait.

A segély nem is maradt el, mert alig ért az árvíz a haltérre el, illetve a tiszai töltésekig, már is vízre szálltak a cs. és kir. hadsereg s a m. kir. honvédség emberei, a csolnakázó- s torna-egylet tagjai, a Dunagőzhajózási társulat hivatalnokai, a városi molnár- és halászmesterek, de ezeken kívül még számosan, kik vízi járművel rendelkeztek, hogy megkezdjék hálára kötelező működésüket. Eleintén csak a nagyon veszélyeztetett helyekre menekülteket fogadták be járműveikre s hordották ki azokon a szárazra, vagy az összeomlás ellen biztosnak látszott magasabb épületekbe. Mikorrára újra feljött a nap, nem a várost láthattuk, hanem csak a romjait. Szeged hatezer háza közül alig maradt negyedfélszáz fön, s még azoknak tekintélyes részét is féltünk kellett az összeomlástól. Villám gyorsaságával járta be szerencsétlenségünk híre nemcsak hazánkat, hanem a föld minden országát. Nemcsak nemzetünk sírt, hanem Európa minden nemzete kivétel nélkül szánakozott pusztulásunk fölött. A fájdalmas érzet és felebaráti szeretet nyomban oly tettekre inditá az emberiséget, milyenekre a múltban alig találunk.

Megkezdettek az adományozások fölsegélye-

zésünkre, a részvét-nyilatkozatok és vigasztaló szavak fájdalunk enyhítésére. Alig telt bele 24 óra, már a közelvidék s a főváros százával küldték fiaikat közönségünk megmentésére, kikre valóban nagy szükségünk volt. Szomorú állapotunk a nemzet képviselőt mélyen meghatotta. Következő egész napon az országgyűlés kizárólag velünk foglalkozott. Gróf Szapáry pénzügyminiszter már harmadnapra közénk érkezett s 40.000 forintot utalványozott szükségleteink fedezésére. Az országgyűlés az időben városunk II. választó-kerülete országgyűlési képviselőjének, Kállay Ödönnek vezetése mellett egész bizottságot küldött le, mely hivatva volt az élet és vagyonmentés körül bennünket támogatni. A rendőrség vezetését maga Kállay Ödön vállalta el.

A megmentett lakosság nagy része eleintén a közelebb fekvő városok és községekbe, később Temesvár, Arad s a fővárosba szállítottatott elhelyezés végett. Annyira elszéledtünk egymástól, hogy a veszély első napjaiban alig hittük, hogy újra egyesülhetünk közös szülővárosunkban.

Zsák Hugó visszaemlékezése.

1879-ben a budapesti folyammérnöki hivatal főnöke voltam s minthogy hivatalom a volt közmunka- és közlekedésügyi minisztérium épületében volt elhelyezve, a Tiszának az 1879-iki év kora

tavasznán bekövetkezett nagymérvű emelkedéséről tudomásom volt.

A víz emelkedésével a hivatalom, tehát a Dunához beosztott mérnökök sorban a Tisza elleni védekezéshez lettek kiküldve úgy, hogy végre egyedül maradtam a hivatalomban.

Március első napjainak egyikén — nem tudom hányadikán volt, talán 4. vagy 5-ikén — magához, hivatott az akkori közmunka és közlekedésügyi; miniszter, Péchy Tamás, aki belépésemkor Hieronymi Károly államtitkárral egy távirat felett tanácskozott. A távirat Szeghő Attila kir. főmérnök, a szegedi folyammérnöki hivatal főnökétől volt, a ki Szeged és vidékének veszedelmét borzasztó sötéten és vészesen vázolta. A távirat közlése után, I melyet az urak túlzottnak tartottak, azt az utasi-fl tást nyertem, hogy azonnal utazzam Szegedre, I jelentkezzem Lukács György miniszteri-biztosnál és segítsek Szeghő kir. főmérnöknek a védekezés', ben. Ha Szeghő Szegeden óhajtana maradni, menjek a Szeged város feletti töltésekre, ha Szeghő,' a város feletti töltésekre akkor menni, maradjak Szegeden és vegyek ott részt a védekezésben. Én' azonnal átöltözködtem és indultam Szegedre, felkerestem Lukács miniszteri-biztos és Szeghő Attila főmérnököt, akiket a városházán találtam. Szeghő, Szeged városát választotta s így én a város feletti töltésekre mentem és pedig azonnal, dacára, hogy már sötét este volt.

A töltéseken mindenhol a védekezés már nagy

mértékben folyt és így felhalmozódott karók, zsákok, gyékények, szalma, földkupacok és munkások között csak nehezen tudtam előre haladni. Későn este Algyőre értem, a hol Novák József főügyész tanyázott, aki a szeged—sövényházi társulat töltéseit védte. Nála jelentkezve, utasításait kértem. A főügyész úr biztatott, hogy most néhány órát pihenjek, mivel a védekezés az egész vonalon teljes erővel folyik és mivel éjjel úgy sem ismerhetem meg a helyzetet, amely aggályos, de nem kétségbeejtő. De mivel semmi áron sem akartam maradni, egy vezetőt adott, mellém, akivel útnak indulva felfelé haladtam, — mindenhol lépésről lépésre a legserényebb védekezést találva.

Nem tudom ma sem, mennyire haladtam, talán egy órát jártam, amikor lövéseket halottam, ezek tudvalevőleg ilyenkor veszedelmet jelentenek és ennél fogva lépéseimet gyorsítottam, de a nép már nagyobb tömegben elém jött a vonal felső részéről azzal a hírrel, *hogy a Percsorai töltés néhány perc alatt tetemes hosszban átszakadt.* En mindent elkövettem, hogy a népet vissza tereljem és a szakadás elfogására bírjam, de a midőn a szakadás méreteiről az onnan érkező Várady Ignác mérnöktől kellő és megbízható értesítést nyertem, magam is beláttam, hogy a szakadás nagyobb előkészületek nélkül, a rendelkezésre álló kis eszközökkel nem fogható el es minden erőlködés hasztalan lenne.

Visszatértünk tehát mindannyian Algyőre, No-

vák József főügyész úrhoz, akivel a teendők felett tanácskozva, arra az eredményre jutottunk, hogy ha az alföldi vasút töltését elég gyorsan felemelhetjük, megmentjük Algyöt és Tápét és beszorítjuk a kiöntést a külső baktói és az alföldi vasút töltései közé úgy, hogy a Szegedet védő alföldi vasút vonala vizet nem is kap.

Az alföldi vasút töltésének felemelése és nyúlgáttal való ellátása ellen tiltakozott, de Novák úr erélyes fellépése következtében és a forgalom beszüntetése mellett hozzáfogtunk a nyúlgát emeléséhez.

A munka egész nap serényen folyt, de a vonal hosszához képest kevés eredménnyel. A víz a töltés lábát elérve, folyton emelkedett, úgy annyira, hogy a következő éjszakán, ha jól tudom 7-ikétől 8-ikára, az alföldi vasutat átömölve, Algyöt és később Tápét elöntötte. S minthogy a víz a sövényházi és külső baktói töltést is áthágta, most már szabadon jutott a Szegedet hátulról védő alföldi vasút töltéséhez és így most már minden erőt Szeged város megmentésére kellett összpontosítani.

Lehúzódtunk tehát az alföldi vasút indóházához, a hol Pulz altábornagy, Herrich Károly miniszteri tanácsos és Boross Frigyes felügyelő vezették a munkát, t. i. az alföldi vasúttöltésére rögtönzött nyúlgát építését.

Herrich Károly miniszteri tanácsos úr magamellé vett és azzal bízott meg, hogy a felemelés

alatt álló töltés-vonalat folyton járjam be és minden legkisebb mozzanatról neki azonnal jelentést tegyek.

Katona, kubikus, polgárember, asszony, gyerek mindenki dolgozott, mindennap este új csapatok váltották fel a nappali csapatokat, az egész város éjjel-nappal talpon volt. A katonák és a férfiak karókat vertek, a kubikosok, az asszonyok és a gyermekek földet hordtak.

Soha életemben ennél serényebb munkásságot nem láttam. A kiöntött víz már elérte az alföldi vasút eredeti töltésének magasságát és most már az a gyöngye rögtönzött nyúlgát kezdte azt a nagy tömeg vizet, mely még folyton emelkedett, az átömléstől visszatartani. A legesleg megfeszítettebb erővel sikerült csak a nyúlgátat néhány centiméterrel a folyton emelkedő víz fölé emelni.

Ezt a vízemelkedést óráról-óra a legnagyobb pontossággal észleltük, mely észlelésekkel Herrich Medveczky Zsigát, akkor az alföldi vasút mérnökét bízta meg és Medveczky barátom, ki eddig óráról-óra nagyobb vagy kisebb emelkedést jelentett, végre március hó 11-én délben azt jelentette, hogy a víz már nem áradt. Fellélegzettünk mindnyájan, akik ott tanyáztunk, az alföldi vasút indóházában és az eddigi aggodalom reménynyé változott át, mivel a nyúlgáttal néhány centiméterrel magasabban voltunk a víznél és annak a Tiszába való visszafolyása érdekében is már nyílások vágattak a vörös keresztnél az országútba.

Csak Herrich Károly miniszteri tanácsos, aki köztünk árvízvédelem dolgában a legnagyobb tapasztalatokkal bírt, jegyezte meg, hogy még ne örüljünk annyira, mert ha szél támadt és megmozgatja ezt a rettenetes nagy víztömeget, nyúlgátunkat a legrövidebb idő alatt elsepri. Sajnos, igaza lett!

Mi fiatalok mégis bizalommal indultunk ismét a munkához. Estefelé Herrich engem a töltésen felkeresett és azt mondta hozzám:

„Nézze, milyen pirosán nyugszik le a nap, ez rossz jel, legyen résen és ügyeljen reá, hogy mindenhol ember és védanyag legyen.“

Én ismét végig jártam az egész töltésvonalat, mindenhol ember-ember hátán dolgozott. Szeged hatósága és lakossága igazán bámulatos munkás-lságot és emberfeletti erőt fejtett ki. A nap lenyugvása alkalmával egy kis szél emelkedett, mely percről-percre erősödött, a nagy víztömeg mozogni kezdett és nyalni kezdte gyöngé nyúlgátunkat, 8 órakor már óriási vihar dühöngött oly annyira, hogy a töltésen állni, járni és dolgozni alig lehetett. A vihar folyton nőtt, olyan orkán keletkezett, mintha az Isten Ítéő napja következett volna be. A szél a fáklyákat kioltotta, a hullámok ölnyi magasságban átsaptak a töltésen, elsodorták a nyúlgátat, az anyatöltés csúszni kézdett, a munkásokat és katonákat a szél és a hullámok lesodorták a töltésről, mindenhol fáklyák, zsákok, karokért való kiabálást lehetett hallani,

de abban az irtóztató sötétségben a védekezés teljesen lehetetlenné vált.

Magam is csak nagy erőfeszítéssel csúzhattam a töltésen, megállani csak úgy tudtam, ha egy itt-ott kiálló cölöpöt átkaroltam. Látva, hogy minden erőfeszítésnek dacára a víz be fog törni, szívem elszorult és egy erős cölöphe kapaszkodva a mindenható Istenhez fohászkodva, arra kértem, szüntesse be ezt a rettenetes vihart és ne engedje, hogy ez a város egy néhány órán át dühöngő szél miatt tönkre menjen.

Előttünk a nagy kiterjedésű, magas, háborgó tenger, hátunk mögött a mély város, mely a víz áttörése esetén menthetetlenül elpusztul, az uralkodó nagy vihar, a rettentő sötétség, a védanyagért ordítózó munkásnép oly borzasztó hatással volt mindenkire, tehát reám is, úgy, hogy nyíltan bevallom, hogy ez volt életemnek legborzadalmasabb éjszakája.

A munkásnép dacára annak, hogy a töltés lábánál katonai kordon volt felállítva, a nagy veszedelmet látva, a sötétségben a városba szökött, hogy még mentsen, amit megmenteni képes. Egyes helyeken a víz már átömlött a töltésen, az indóház és első őrház között már az anyatöltés is elszakadt, ezt a szakadást néhány műszaki katona életveszéllyel elfogni megkísérelte, de majdnem életükbe került. Éjfélkor ez elemek háborgása oly magasra szállt, hogy minden további védekezéstről le kellett mondani, mert az most már istenkísér-

tés lett volna. Le kellett mondani a védekezésről azért is, mert a közlekedést most már nem csak a szél, a kicsapott hullámok, a sötétség tették lehetetlenné, hanem lehetetlenné tette a több helyen átszakadt töltésen borzasztó sebeséggel berohanó víztömeg. A munkásnépnek a legnagyobb része már előre megszökött, a még ott maradt néhány bátor embert, Novák úr haza küldte, hogy azok is övéik után nézhessenek. Pulz tábornok a katonáit bevonta és a városba küldte és mi, mint legutolsók, Pulz tábornok, Herrich, Boross, Medveczky, csekélységem és még néhányan egy mozdonyon az alföldi vasút indóházától az osztrák államvasúti indóházhoz hajtottunk, mert attól tartottunk, hogy az alföldi vasút indóházától a városba vezető út időközben már víz alá került, ami tényleg meg is történt és sok ember a makkos erdőben lévő fákra menekült, ahonnan csak másnap és harmadnap voltak megszabadíthatók.

Tőlünk is egy állami mérnök, ha jól tudom, *Deli Lajos*, aki szintén az alföldi vasúton védekezett, annak egy-két szakadás között volt őrházába szorult és minthogy a víz a házba is behatolt, az örrel, annak családjával és több munkással az őrház padlására kellett menekülnie, ahonnan a nagy szélvész miatt csak másodnap volt elhozható. Deli ott annyira átfázott, hogy súlyosan megbetegedett és hosszabb szenvedés után meghalt.

Pulz tábornok, Herrich miniszteri tanácsos és a többi urakkal az osztrák államvasút indóházába

érve, beigyekeztünk a városházára, ahol az urak Lukács miniszteri biztosnak a történeteket elrefe-
rálták s minthogy reám e pillanatban már nem
volt szükség, Herrich nyugodni küldött, mivel hét
nap és hét éjszaka, kevés pihenő percektől elte-
kintve, folyton lábon voltam.

Eljutottam még nagynehezen a Hétválasz-
tóba, ahonnan egy háziszolgán kívül mindenki
elszökött, de én hét napon át ázott csizmáimat
és ruhámat levetve, aludni tértem, mivel fárad-
ságtól kimerülve, már nem bírtam a lábaimon
állani.

El is aludtam, mert Herrich biztosított, hogy
a Hétválasztó épülete már többször vízben állott
és így összedülésétől félni nem kell, de alig hogy
elaludtam, a házak összeomlási moraja felkeltett.

Borzasztó éjszaka volt, minduntalan házak om-
lottak össze, mert a betóduló víz mindig jobban
terjedt és így mindig más és más házakhoz ért,
sőt még néhány tűz is keletkezett, ami az éjszakát
még rémesebbé tette.

Rémes volt az alföldi vasúton átélt, a várost
tönkre tevő orkán ideje, rémes a házak összeom-
lás közben átélt éjszaka, de rémes és szomorú
volt a következő nap reggele, amidőn az ember
csupa összeomlott házakat látott, az egyes ház-
tetőkön egy vagy több odamenekült emberi lény-
nyel, kik a hidegtől és ijedtségtől dideregve segít-
ségért könyörögtek. Az utcák, melyeken még
rövid néhány nap előtt élénk forgalom bonyoló-

dott le, most csendesek voltak, mert azok egy-két ölnyire vízben állottak.

A legborzasztóbb látványt azonban a Tisza töltése nyújtotta és pedig főképp az akkori hajóhid feletti része.

A töltés volt az egyedüli száraz bástya, abban a rengeteg víztömegben, egy a Tisza és a kiöntött víz között végig vonuló keskeny sáv. Ide menekült Szeged népe, ezen a töltésen igyekeztek úgy a szegedi, mint a tápéi menekültek a hajóhidhoz és azon át Uj-Szegedre és Torontálba jutni. Ezen a töltésen ember-ember hátán állott és mozgott. A férfiak, a nők és a gyermekek a legfogyatékosabb ruhákban dideregtek — a hideg szél következtében, mely még aznap is erősen fujdogált. A férfi nejét és gyermekeit, a nő férjét, a gyermek az apját, a leány az anyját keresve sírt és rimánkodott.

Ezen szívet elfacsaró szomorú látvány mellett komikus volt látni, hogy ezen szegény menekülő nép izgatottságában az utolsó percben milyen hitvány tárgyakat mentett meg a maga számára és tartott a kezében.

Egy madárkalickát, egy seprőt, egy személapátot, egy sodrófát és ily csekély értékű tárgyakat.

Megtörtént március 13-án délelőtt, a mikor ezen töltés menekülőkkel zsúfolva volt, hogy egy hajóskapitány, aki a nyitott hajóhídon átvonult, a hajóhidat megsértette és így annak helyreállításáig

a hídon való átvonulásnak szünetelnie kellett, ez idő alatt az egész töltésvonalon a didergő menekülőket meg kellett állítani, mi által a töltésen nagy zűrzavar támadt. A híd néhány óra alatt ismét helyreállítatván, az azon való átvonulás ismét kezdetét vette és így az árvíz által hajléktalanná vált nép egyelőre Új-Szegedre és Torontálba menekülhetett.

Másnap Szegedre érkezett Szapáry Gyula gróf pénzügyi miniszter, mint a miniszter tanács megbízottja és Hieronymi Károly a közmunka és közlekedésügyi minisztérium államtitkára, kiket az osztrák államvasút indóházánál bevárni és a város házra kalauzolnom kellett. Természetesen nem maradt más hátra, mint őket csónakon a város házba vinni, mert az is annyira a vízben állt, hogy csak a kapának a bolthajtása volt száraz.

Miután én árvízvédelemre voltam kiküldve, mely legnagyobb bánatomra, emberi erő feletti megerőltetésünknek dacára nem sikerült, hanem szomorúan, nagyon szomorúan végződött, kiküldetésem célja megszűnt, Herrich min. tanácsostól aki még Ő Felségét beárta, elbúcsúztam és nagy kerülő úton visszatértem Budapestre.

Péchy Tamás miniszter úr jelentkezésem alkalomával azzal fogadott, *hogy működésemről teljesen informálva van és annak elismeréséül soron kívül főmérnökké nevezett ki.*

Engem a sok éjjelezés, a rossz időjárás, nélkülözés, veszedelem, az idegeket rázó jelenetek

annyira megviseltek, hogy néhány hétig ágybanfekvő beteg lettem és a sok kiabálás következtében, különösen azon a rémes, szeles éjszakán, torokom annyira meghűlt, hogy hangomat egy időre elveszítettem és egész életemre rekedt lettem.

A sok elszenvedett baj után szívemből örültem, amikor Szegedet ismét épülni láttam és szívesen vettem volna részt Szeged rekonstrukcióján, ahová Tisza Lajos gróf többször meg is hívott, de nem mehettem, mivel a Dunaszabályozási munkáknál kellett maradnom.

Örömöm megkétszereződött, amidőn láttam, hogy Szeged egy nagy és szép várossá fejlődött és folyton fejlődik.

Staindl Rudolf alezredes visszaemlékezése?

Március 11-én a déli órákban a szél emelkedni kezdett. Este nyolc óra körül a szél orkánná vált, mely a nyúlgáton keresztül hatalmas hullámokat zúdított s eloltotta a fáklyák világát.

A katonai őrszolgálat az egész vonalon szervezve volt; a beérkezett pontos jelentések alapján az esetleg felmerült hiányok odaküldött segélyerő útján azonnal pótolhatók voltak, mert a nyúl-

⁴ A derék katona természetesen az egész védelmet katonai szempontból fogja fel. Szerinte mindent ő „excellenciája” csinált, mintha ott polgári hatóság nem is létezett volna. A helyismeret fogyatékosága a különben hű előadáson megérezhető.

gát különböző pontjain a tartalék védanyag s a szükséges szerszám rendelkezésre állott.

A századombeli *Martinék* hadnagy azon jelentésére, hogy a nyúlgát a Makkoserdőnél elszakadt s a polgári munkások szerszámaik hátrahagyása mellett a szakadástól elfutottak, báró *Pulz* altábornagy úr ő excellenciájától, ki az összes csapatok fölött parancsnokolt, azon meghagyást kaptam, hogy a Leopold főherceg nevét viselő műszaki ezred 13-ik századával a veszélyeztetett helyre vonuljak és „*a töltést előbb el ne hagyjam, míg a fentartás lehetőségének minden reménye el nem enyészett.*“

Ezen parancs a katonai műszaki bizottság közleményeinek 561 -ik lapján szószerint közölve van.

Ezen szigorúan kiadott parancs folytán, mint becsületesen és lelkiismeretesen gondolkozó katonatiszt, kötelezve voltam arra, hogy a védelemben a legvégsőig menjek s a parancs kivitelében életemet is kockára tegyem.

Bármily megtisztelő volt a parancs, annak teljesítésében mindjárt nehéz akadályok tárultak elélem.

Már a kijelölt helyre való menetelés közben is a munkások százaira akadtam, akik a további munkát tüntetve megtagadták és a fáklyákat szándékosan kioltották.

Sikerült őket szuronyok által odakényszeríteni, hogy munkahelyükre visszatértek, a zsákokat újból megtöltötték és hozzánk a töltés tete-

jére feladogatták; de arra, hogy a szakadékba beugorjanak s ott dolgozzanak, ahhoz sem a munkásokat, sem saját legénységemet nem bírtam rávenni.

Az orkán által felhajtott víztömegnek hullámai keresztülvágtak a töltésen s játszva söpörték el a pilóták mögötti homokzsákokat; ezeket azonban újból pótoltuk, a hézagokat újból kitöltöttük és a töltést a legveszélyesebb helyen hosszabb ideig fentartottuk. *Balogh* káplár e munkánál a hullámok közé esett; kihúztuk őt és a helyett, hogy szándékától elállott volna, még egyszer a szakadékba ugrott s a sikerért bátran kockáztatta újra életét.

Bár többször megkísértem, hogy a szakadékot betömessem, e szándékomat az óriási hullámverés megghiúsította s a hullám háborgás ereje engem is elfogott és földre terített.

A víz mindinkább folyt be a védelmezett szakaszon és miután e szakasz fölött egy újabb szakadás keletkezett s ekként a további védelem sikertelenségét beláttam, saját legénységem megmentésére kellett gondolnom, amit sikeresen keresztül is vittem.

A harc befejeztetett.

A felelősséget azon veszélyért, melynek a vadul háborgó hullámokkal szemben katonáim ki lettek volna téve, nem vállalhattam és nem is volt szabad vállalnom.

A kísérletet azonban arra, hogy a vett pa-

rancsot lehetőleg teljesítsem, meg kellett tennem. Kötelet köttem tehát derekamra és lebocsátkoztam a szakadékba, ahol a víz már térden felül ért.

Példámat követték: *Zsák* Hugó és *Medveczky* Zsiga mérnökök, valamint a 46-ik gyalogezred tartalék parancsnokságának egy szegedi születésű káplárja *Balogh* Imre.⁵

Dacára annak, hogy a helyzet kétségbeejtő volt s dacára annak, hogy a vezető személyek s a többi mérnökök is tudomással bírtak a veszély nagyságáról, a védelem e színhelyén a fent említett mérnökökön kívül senki nem mutatkozott.

A természet vad ereje és az emberi erő közötti küzdelem megkezdődött.

Az emberi erő gyengének bizonyult; a töltés megmentésének minden reménye eltűnt. Engem a történetek után s a hírlapok közleményei szerint elveszettnek hittek s csak a budapesti katonai főparancsnokság 953. számú felhívása folytán voltam képes bécsi hozzátartozóimnak táviratozni életbenlétemről és állapotomról.

Így befejezést nyert azon feladat, mely báró *Pulz* altábornagy ő excellenciájának ezen a többi tisztekétől eltérő külön parancsa folytán reám háruult. Három óra hosszáig ezen kétségbeejtő helyzetben sötét és hideg éjszakán keresztül az elemek romboló hatalmának kitéve, a töltés fentar-

⁵ E derék fiút keresttem. — Szerettem volna vele szót váltani, visszaemlékezését leadni. — Nem bírtam őt feltalálni.

tásának még csak reményét is elvesztve, kegyelmes volt hozzánk az Ég és elértük az alföldi pályaudvart. Ott felültünk a készen álló segélyvonatra, mely mindnyájunkat az államvasútak indóházába vitt.

A bevonulás után jelentést tettem ő excellenciájának, hogy a töltés fentartásának minden lehetősége ki van zárva és kértem őt, hogy a védelmi munkákat minden további folytatásától tekintsen el. Ő excellenciája reggeli 2 órakor kiadta a parancsot, hogy a vészharangot húzzák meg a menekülésre, mire különben a szegedi lakosok már március 4-én figyelmeztetve lőnek.

Nekem ő excellenciája jelentésemre azt felelte: „*Ez az ön felelősségére megy*“. Kellemesebb érzés nem támadhatott volna bennem, mint ezen szavakra; szívesen és könnyen vettem magamra a felelősséget, különösen, ha meggondolom, hogy a védelmi munkálatok beszüntetésének helyes felismerésével az emberek ezreinek tettem lehetővé azt, hogy a kora reggeli órákban életüket megmentsek.

Azon eseményeknek, melyek ettől fogva bekövetkeztek, szemtanúja voltam és állíthatom, hogy ezen példátlan szerencsétlenség fájdalmas benyomásai még mindig élénken élnek lelkemben.

A víz vadul tört keresztül a megszakított töltésen; megtágította a szakadékot, majd elérte az ott álló erdőszakaszt és mennydörgésszerű zajjal töltve el a sötét éjszakát, az erdő ledöntött fáin

keresztül rohan előre. Láta az ember, mint szaladnak a munkások égő fáklyákkal a kezükben a közeledő ár rohama elől, vad futásban a Rókus városrészbe vezető úton keresztül.

Jórészüket utolérte az ár, azok, kik az erdőből szaladtak ki s a kitört vízar által meglepettek, ennek hullámaiban lelték halálukat. Az árvíz először a Felsőváros és Rókus-városrész felé haladt; később az alsóváros felé s utoljára a belvárost és az úgynevezett Palánk negyedet lepte el.

A Rókus városrész legtöbb lakója már néhány nap előtt elmenekült és csak a szegényebb osztályhoz tartozó lakosok maradtak hátra.

Ezek ingóságait fákra és sajátkezűleg készített állványokra, valamint az emeletre helyezték azon reményben, hogy a víz oda felemelkedni nem fog.

De másképp történt. Egy óra múlva az árvíznek a gazometerbe való benyomulása után, miután más világitásról csak néhány helyen volt gondoskodva, a gázfény az egész városban kialudt s a menekülők között a rögtöni sötétség az aggodalmat csak növelte.

Századom az alföldi pályaudvaron álló mentővonatban helyezkedett el s lassú menetben ért az államvasútak pályaudvarára, mert az árvíz a mozdonyok tápcsöveibe is behatolt.

Reggeli 7 órakor szálltunk ki e vonatból és ez időtől kezdve a vasúti töltésen kellett tartózkodnunk, mely mindkét oldalról vízben állott.

A március 21-én bekövetkezett elvonulásig egy másodosztályú szakasz volt a fekhelyem, ahol a segély vonatokon Temesvárról érkezett tápszezekből (kenyér, szalonna, bor és likőr) éltem.

A vasúti töltésen csoportosultak a város összes menekülői. Onnan mindennap mentővonatok indultak menekülőkkel s azok ingóságaival Temesvárra; e vonatok onnan visszafordulva hozták az élelmi szereket a szerencsétleneknek.

A vízár rendkívüli gyorsasággal terjedt; elérte a háztömböket és ekkor oly félelmes jelenet játszódott le előttem, hogy alig vagyok képes azt elmondani. Reggeli 7 órakor történt, recsegés recsegést követett; ház ház után esett össze a víz benyomulásakor; szívszagató segély és aggodalom kiáltás hallatszott mindenünnen, azokat, kik az iskolaépületbe menekültek siralom és kétségbeesés fogta el.

Egy fél óra múlva a templom és iskola kivételével egy ház sem állt a Rókuson. Mindazon lakosok, kik a házakban voltak, az összeomló falak által agyonnyomattak, eltemetettek. Elmondhattuk, hogy „*Szeged volt,*“ mert a hivatalos adatok szerint 6200 házból 5966 összeomlott.

A nép félelmében a padlásokra szorult s onnan a padláslyukon keresztül kiáltott segítségért.

A pontonok menekülőkkel azonnal megteltek és a segélyért kiáltozókat azzal vigasztaltuk, hogy a már megmentetteket kell először biztonságba helyoznünk.

De már a következő pillanatban beomlott a ház s a ponton visszatérése feleslegessé vált.

Maguknak a pontonoknak az utcán való közlekedése is nehézkes volt, nyílsebességgel úsztak a tovarohanó hullámokon gerendák, kerítések, házi berendezések, melyek a mentő járműveknek útjában állottak. Gyakran megtörtént, hogy a sűrű mentő munkánál asszonyok és gyermekek a vízbeestek és ott nyomtalanul eltűntek.

Egy asszony segélyért kiáltva állt az ablaknál, egyik kezével az ablak keresztvasát fogva, másikban gyermekét tartva és segélyért kiáltozott. A ponton pár perccel később jött, a ház összeomlott s az anya egy velőtrázó sikoltással gyermekével együtt eltűnt a hullámokban.

A város legnagyobb és legnépesebb külvárosa, Rókus, egy nagy beláthatatlan rommá lett, melyből csak háztetők, gerendák és távirdaoszlopok emelkedtek ki.

Majd betört a víz a Felsővárosra. Ott szolidabban épült házak voltak, de ezek is hasonló sorsot értek, mert a berohanó víznek hosszabb ideig ellen nem állhatták. A menekülők közül sokan a hajóhídon keresztül Újszegedre menekültek, ott üldögéltek ezrek ingóságaikon s szomorkodtak az elvesztettek fölött.

Újszeged, mint Szeged városának legmagasabb pontja volt azon hely, hol a megtalált hullák eltemették.

A 15-ik műszaki század egy szakaszával *Ströber* hadnagy volt ezen munkához vezényelve.

A belváros lakossága a várba futott be, melynek falaihoz ő excellenciája már előbb lépcsőzetet készítettett.

A városban is mind magasabbra nyomult a víz, a mellékutcákból házi berendezések, gerendák, tutajok, állványok nyílsebességgel tolultak előre.

Minden oldalon pontonokat s egyéb mentőcsónakokat láttunk megjelenni, de számuk sokkal kisebb volt, hogy sem kellő időben segítségükre lehetnek volna a szerencsétleneknek.

Minden körülmények között dicsérettel kell kiemelni a katonák magatartását, kik életüket veszélyeztetve, fáradhatatlanul munkálkodtak a mentés munkájában. A mentés munkájában egyébként a tiszai hajók is érdemesültek.

Mindezekhez még a városban tűz is ütött ki és még máig kérdés, vajjon ez esetleg volt-e, vagy rosszakaratú kéz munkája.

Az osztrák államvasút töltéséről feltáruló látványosság eléggé jellemezte a páratlan szerencsétlenséget. Ezek és ezek állottak csoportokban a töltés két oldalán hajléktalanul, fázva, éhezve, vagyonuktól megfosztva és a nyomornak kitéve-

Szívszaggató volt a siránkozó nép hangos jajkiáltása, mely hozzátartozóit nem találta. Egyesek házberendezésükből valamit megmentettek, ruhadarabokat, fehérneműeket, legtöbb azonban csupán a meztelen étellel, koldúsként futott el-

A pusztulásnak egy borzasztó képe tárult

szemünk elé. Át lehetett tekinteni az egész várost vízben állott, melyből csak kevés ház fennálló fala magaslott ki.

A merre a szem látott, mindenféle pusztulás és megsemmisülés, semmi más, csak tetők és leomlott falak. A még fennálló házak is recsegttek s minden pillanatban leroskadt egy-egy még fennálló ház. Ezen félelmetes zavar közepette egyesek még megkísérelték, hogy összeácsolt gerendákon a vízben úszó ingóságaikból valamit megmentsenek, vagy a még álló házakból ágyneműt vagy egyéb értéktárgyat hozzanak ki.

Ha sikerült a vállalkozás, bizonyos örömmel vitték azokat hozzátartozóik körébe.

Csak kevés ház maradt épen a vasúti töltés mögött a Tisza mellett s ezek között *Back* Bernét és fiai gőzmalma. Dél-Magyarország legnépesebb városának Szegednek sorsa sokkal szomorúbb volt, hogy sem szívem legmelegebb szimpátiáját föl nem keltette volna.

Az emberek jótékony szíve tegye jóvá azt, mit az elemek erőszakos hatalma okozott. Páratlan szerencsétlenségbe süllyedve a közel jövőben sorsának minden jobbra fordulásának reményétől elzárva Ő felsége közeli látogatásának híre a hajléktalanokba új életet öntött.

A szívek magasan dobogtak s várva-várta a szerencsétlen nép a pillanatot, amidőn királya megérkezik azért, hogy fájdalmában a szegedi néppel szót váltson.

Én március hó 16-án kaptam a parancsot, hogy a 13-ik műszaki századdal az osztrák államvasút indóházában, hol az alsó lépcsőzet víz alatt állott, Ő Felségének egy lejáró hidat készítsek.

Március 17-én d. e. 10 órakor Ő Felsége Mondel báró főhadsegéd és báró Steininger kapitány-szárnysegéd kíséretében az udvari vonattal az államvasutak szegedi indóházához érkezett.

Az Ő Felsége fogadására kirendelt személyek Tisza miniszterelnök vezetése alatt a felvételi épület előtt várták Ő Felségét; ezekkel szemben a 13-ik utászszázad sorakozott Ő Felsége először a századot szemlélte meg és az előírt jelentés után oly kegyes volt, hogy vállamat megveregette és legfelső elismerésül a következő szavakat mondotta:

„Ön többet tett, mint amennyit a harctéren egy katonatisztól elvárni lehet.“

Ezen a legfelsőbb hadúr által kimondott és okmányszerűleg igazolható szavakat Ő Felsége huszonkilenc évvel később, 1908. február hó 13-án történt legfelső kihallgatásom alkalmából megismételte s látható kitüntetés csak azért nem következett be, mert az ügy inkább bizalmas természetűnek tekintett.

Ezen legfelsőbb dicséretet azzal érdemeltem ki, mert a gátvédelemnél magamat a vízbe vetettem és a berohanó árvíz által elsodortattam. Ezek után Ő Felsége Tisza miniszterelnök ő excellentiájához fordult, ki is őt Szeged város hely-

zetéről és a város részére szükséges segély módozatairól informálta.

Erre a király azt mondta népének:

„Királyi szavamat adom arra, hogy Szeged szebb lesz, mint volt.“

Erre ő Felsége szemeiből a könny kicsordult, mit az attilájából kivett zsebkendővel törölte le.

Hogy a haza Atyjának vigasztaló szavai beteljesedtek, azt mindnyájan tudjuk. E részben Ő Felsége semmi áldozatot nem kiméit.

Medveczky Zsiga visszaemlékezései.⁶

Békés-Csaba, március 19. 1879.

Kedves jó anyám!

A szegedi katasztrófa után néked két telegramot és egy levelező-lapot küldöttem. Tegnap délben érkeztem Csabára és ma délben már Szegedre kell mennem és pedig az algyői hídig vasúton, onnan csónakon.

A szegedi vízbetörés rettenetes volt.

Tíz napig ruhámból ki nem vetkőzhettem és ezen idő alatt alig aludtam néhány órát, a legutóbbi négy napon semmit.

A saját töltés-szakaszomon a víz keresztül-

⁶ Medveczky Zsigának édesanyjához írt levele, melyet Staindl alezredes visszaemlékezéseiből vettem.

törését nagy erőfeszítéssel megakadályoztam; pedig a legrosszabb töltés-szakaszom volt.

Már két átfolyása és egy szakadása volt, minthogy azonban nem tágítottam, megmentettem azt. Zsák Hugó mérnök szomszédomnak sem ment jobban a dolga; de ő sem engedett.

De szomszédja nem bírt megküzdeni az ölnyi magasságban áttörő hullámokkal és embereivel együtt kénytelen volt visszavonulni.

Ekkor mi, két mérnök és egy fiatal ügyvéd, a szuronyok által visszakergetett munkások élére állottunk.

Amint azonban a helyszínére értünk, a két szakpajtás elhagyott és csak egy fiatal káplár és én ugrottunk bele a szakadásba.

Harcoltunk néhány percig, melyek óráknak tetszettek — ekkor Staindl műszaki kapitány segítségünkre jött; ő sem bírta legénységét e kész veszedelembé kényszeríteni, ő azonban velünk maradt.

A műszaki legénység, úgy Martinék és Kirchner hadnagyok a szakadás szélén álltak, a hol szintén nagy volt a veszély és azok adogatták nekünk le a földdel töltött zsákokat.

így tartott ez félórán keresztül; egyszer visszavonultunk, de megint visszatértünk a szakadáshoz.

Staindl kapitány és én kezünket összefogtuk, a másikkal a földdel töltött zsákokat igazítottuk helyre, melyeket káplárunk — Balogh a szakadékba benyomott. Egyszerre egy hullám mindkét-

tönket lesodort, de egymás kezét nem eresztettük el és tovább dolgoztunk. Most azonban egy öl magasságú hullám zúdult ránk és megint elsodort bennünket. Mi egymás kezét fogva Staindl kapitánnyal, újra felemelkedtünk, de káplár — Balogh elsodortatott; két katona segítségével megmentettük őt, mert jó úszó volt.

Még egyszer leütött bennünket a hullámverés, még pedig oly erősen, hogy kezeink egymástól elszakadtak s majd mindketten elúsztuk. Ekkor abban kellett hagynunk a küzdelmet és amint mi azt feladtuk a töltésről mindenki elszaladt.

Staindl kapitány bejelentette báró Pulz altábornagynak, hogy én, ő és Balogh káplár voltunk az utolsók, akik a vészhelyen megállottunk. Azóta az állomásépületére ügyelek fel és a mentés munkájában veszek részt. Főpénztárnokunk dolgait sajátkezűleg mentettem meg, mert ő családjával együtt szélnek eredt és mindent ott hagyott.

E működésemben majdnem a rövidet húztam, mert amint a padláson lévő dolgokat menteni akartam, a padlás leszakadt.

Mégis 2500 forint árú ingóságot mentettem meg.

Minden rendes és nem gyámoltalan ember megtette a magáét és én nem akarok és nem akartam hátra maradni.

Nagyon letörtem; de emberéletért mindig helyt állok; egyébként is a lustaság nem kenyerem.

Hűséges fiad:

Zsiga.

Maros-sellyei Kacsóh Lajos visszaemlékezése.

A szegedi nagy árvíz 30-ik évfordulója alkalmából közrebocsájtandó Emlékkönyv szerzőjének megtisztelő felhívása juttatta osztályrészemül a szerencsét, hogy mint egyik legkisebb erejű részese ama „Dies Irae“ küzdelmeinek: emlékezéseimmel és néhány adattal hozzájárulhassak a „nagy temetkezés és az abból kisarjadzott fönséges föltámadás“ hű történetének anyagához.

Harminc év! . . . Egészen most napjainkban: a mindég kék egü siciliai tengerpart és Messina elpusztulásának megrendítő katasztrófáig . . . azóta sem rezgett át oly fájdalmas megdöbbenés a műveit nemzetek összességének lelkületén, mint amikor a villám-szikra szétröpitette a „gyász-jelentést“, hogy a Magyarország erős vára egy uj Vineta sorsára jutott ... az Isten áldotta Tiszavölgy ékessége: Ős-Szeged városa — emberfeletti sikertelen védekezés után — hullámsírba dőlt!

*

Az 1879-ik év február közepén, korai enyhe időjárás állott be s mihamar a Tisza és mellékfolyóinak forrás-vidékeiről aggodalmas hírek jöttek a hegységekben fekvő hótömegek gyors olvadásáról, a folyók vízállásának rohamos emelkedéséről fenyegető vízáradások veszélyeiről.

A hiob-hírek nem voltak alaptalanok s már a hó végén az egész ország lázas izgatottsággal tekintett a Tisza közép és alsó vidékei felé, me-

lyeken szinte máról-holnapra bekövetkezett a veszély és megkezdődött a küzdelem, a védekezés az elemek hatalma ellen.

Az ország szívében: a fővárosban ez az izgatottság, ez a féltő érdeklődés fokozott mérvben hatotta át az elméket és amikor március első napján hirül érkezett, hogy Szeged városát komoly veszély fenyegeti! . . . ott hatvanezer erős és hű magyar bölcsőjének és tűzhelyének megtartása forog a kockán ... — a társadalom minden rétegében leírhatatlan aggodalom nyilatkozott meg, mely tevékeny segélynyújtásért csengett kormányhoz és törvényhatóságához egyaránt és a társadalmi körökben épp úgy, mint egyesek lelkében elhatározássá érlelődött a gondolat: *részt* kell kérni a küzdő testvérek munkájából 1 így szedelődzködött hamarosan össze, — az a mintegy 12 tagú társaság — az atletikai klubnak, az írói és művészi körnek néhány tagja, minisztériumi és más tisztviselők, kik kedvező szerencsével találkozáván vállalkozásukban: az akkori közmunka és közlekedésügyi miniszternek, a nemesen jó szívű Péchy Tamásnak pártfogásával, az osztrák államvasutak igazgatóságától egy „külön vonat bevezetését Szegedre, a Duna gőzhajó-társaság igazgatóságától pedig négy nagy és erős csónak és ezek egész evezőfelszereléseinek rendelkezésre bocsátását megnyervén, március 8-án, délelőtt elindulhattunk és délután 3 óra körül Szatymaz állomásig érkeztünk.

E szerény mentési munkás-csapat összetoborzásának és a jelzett értékes kedvezmények kieszközlésének érdeméből az oroszánrész a nemes sportok minden ágában oly kiváló gentlemant, — ma már néhai! . . . — nagyrabecsült barátunkat: *barátosi Porzsolts Gyulát* ... az ő kedves emlékezetét illeti meg!

A társaság minden résztvevőjéről nem tudok számot adni. Egyeseket csak az útrakeléskor ismertem meg — és harminc év nagy idő . . . kitörölte emlékezetemből a neveket. De akikhez szerencsés voltam belsőbb viszonyban állhatni, azok közül: *Meszlény Lajos*, egykor a magyar képviselőház dédelgetett „Zalá“-jára, *Lisznyay Damó Tihamér*, ma miniszteri osztálytanácsos úrra, *Zubonits Fedor* úr, akkor huszár főhadnagyra, a „rettenhetlen bátorság“ e mintaképe, annál inkább elfeledhetlenül emlékezem, mert az elől említett urak, a „siralmaknak amaz éjszakáján“ velem együtt is dolgoztak.

Az ilyen együttdolgozás emlékezetét: sem idő sem távolság ki nem törölheti a szívből... soha!

Szatymazon, Szeged városi tisztviselők és egy szakasz katona tartottak felügyeleti szolgálatot, akik barátságos készséggel adtak felvilágosítást s értesítették társaságunkat, hogy vonatunknak ki kell mennie a Szeged felé eső első őrházon túl, ahol munkások is állanak, hogy a kocsikról a dereglyéket lerakhassuk ... és itt tudtuk meg, hogy Dorosmát már elöntötte az ár!

Rövid tartózkodás után, lassú gördüléssel indult el vonatunk és a szatymazi szőlők, gyümölcsfákkal szegélyezett, szép nyaralókkal ékes sorján túl . . . egyszerre káprázat fogta el szemünket . . . nem láttunk földet! . . . s pillanatok teltek el, amíg föleszmélve, elszorult szívvel megértettük a félelmes valót: nem az ég szállott alá, hanem egy, a lefelé hajló nap fénysávjaitól csillogó 5,tenger“ feküdt előttünk! . . .

Emlékszem jól! . . . senki sem szóllott . . . elkomorodva vizsgálódott tekintetünk a végtelennek látszó — most szinte alvó — áradat fölött, — melynek tükréből — jobbra a közelben — a dorosmai templom relief-je emelkedett felénk... a távolban pedig előttünk: Szeged ház-tömegei és a régi tanácsház gyönyörű ór-tornyával bontakoztak ki . . .

A hol a sínpár alámerült a töredékekkel borított áradatban ... a vonat megállóit . . . Sietve, szótlánul ugráltunk le- s fogadva és viszonzva az ott álló tisztviselők és a katonai őrség derék parancsnokának üdvözlését, ennek szívességéből a segítségünkre adott utászari legénység támogatásával gyorsan hozzáláttunk a dereglyék lerakásához és vízre bocsátásához.

Egy óra sem telt és már indultunk . . . s még nem tűnt el a nap bíborszínű öltött sátorában, a mikor elértük az ezernyi érdeklődő és munkás által véges-végig sűrűn megrakott kikötő helyet, az Alföldi vasút mentén épülő nyúlgátat. Az előre

megjelölt ponton — az u. n. Mars-tér irányában közeledtünk a reánk várakozókhoz.

Talán felesleges is említeni, hogy az érdeklődők serege nem a mi kis csapatunk fogadására jött — hisz érkezésünkről alig is bírt tudomással वाली! Így volt ez napok óta; a fenyegetett város polgárai és hozzátartozóik, aki csak tehetett, naponkint sietett ki a védekezési vonalhoz, látni a munka előrehaladását — és megnyugvást keresni a veszély által felkorbácsolt lelki izgatottságban!

A gyúlgát erősítésének munkájában is — a minden dicséret fölött álló katonaság mellett — a szegedi csónakázó- és torna-egylet tagjaiból alakult mentő-csapatot illeti a szeretett szülő-föld iránt, nemes önfeláldozással megbizonyított hűségnek koszorúja!

Most is ott találtuk őket a kemény munkában és a munka körültekintő vezetésében buzgolkodva . . . s amikor a partra . . . helyesebben: a gát peremére felszállva, „Szeged földjére“ lépünk, e nemes ifjak meleg kézszorítása volt az első és erkölcsi érdekére nézve is legbecsesebb jutalom: a szívünk sugallatából fakadt vállalkozásunkért!

Csakhamar odajöttek a védekezés ellenőrzésére kintjárt törvényhatósági főemberek közül is többen s az érthető komoly hangulat mellett is, oly meleg fogadásban lett részünk, mely észrevétlenül be oltotta szíveinkbe azt az érzést, hogy mi is itthon vagyunk: szegedi fiuk lettünk!

És ezt megpecsételte a mentő csapat, mely minket is tagjai közé fogadván, a munka csapatokba beosztott. Egy episodról teszek még említést. Az érdeklődők közül is többen tudomást szerezvén, hogy kik vagyunk és mi cél hozott ide? egy fellelkesült ajakról, úgy fél hangosan elröppent „Éljenek a pesti mentők“ . . . Zavarodottan tekintettünk a hang irányában . . . hiszen nekünk még módunkban sem volt, hogy itt valami bizonyosságát adhattuk volna a magyarság és Szeged iránt tartozó szeretetnek! — mikor a szegedi mentő csapat vezetői közül egy úr — ha emlékezetem nem téved: *Lázár György dr.* a város fiatal ügyésze — komoly nyugodtsággal oda tekint: Hagyjuk most ezt kérem! . . . sem e hely, sem az alkalom nem arra való, — és ezek az urak, igazán nem „éljent“ hallani jöttek most ide! . . .

*

Az illetékes tényezők szívessége felmentvén attól, hogy dereglyéinknek a város illető helyére beszállításáról mi magunk gondoskodjunk: új bajtársaink kalauzolása mellett siettünk be a városba . . . Elsőbben a tanácsházhoz, hogy a város fejének bemutatkozzunk és csekély erőinket a törvényhatóság vezetőinek is rendelkezésre ajánljuk.

Meg újból itt is az a jóságos szívélyesség fogadott, mely nem kutatja: ha rászolgáltunk-e? és csak a becsületes jó szándékot értékelte!

Még akkor fényes állapotok uralkodtak „lakás

dolgában“ Szegeden. A nagy tanácsteremben be-rendezett mentő-tanya is úri kényelemmel kínál-kozott ugyan, mindazáltal kedves házi gazdáink úgy találták jónak, hogy még inkább kényeztes-senek és egyes úri családok felajánlott szívessé-géből magánházaknál lettünk elszállásolva.

Későn, éjfél körül jutottam „haza“, addig a „tanyán“ beszéltük meg a következő napok munka-rendjét és töltöttünk bár zajtalan, de feledhetlenül kedves órákat.

Az én otthonom a régi zsinagógával szem-ben, egy igen vendégszerető úri családnál volt. Fényes bútorzatú hálószoba, patyolat fehér ágy és az asztal és az állvány megrakva pompás ennivalóval, finom süteményekkel és befőttel — az egyik sarokban kis asztalon pompás borok, amiből én már nem élvezhettem semmit, mert a mentő-bajtársak rendezte felséges vacsorán már valamennyien munkaképtelenné ettük magunkat.

A házi urammal nem is találkozhattam. Ő korán kelt és távozott hazulról. Előkelő ügyvéd volt. A ház úrnőjének — egy bájos fiatal asz-szonynak — hálásan megköszönve jószágukat, siettem a mentő-tanyára, hogy a beosztás szerint munkába álljunk 1

Soha sem találkoztam többé a kedves ven-déglátóimmal, de a szívemben most is őrizem az emlékezetüket! — Gondolom, az a ház is ál-doztatul esett az árvíznek . . .

Másnap 9-én délelőtt néhány mentő-társunk

kalauzolásával bejártuk a város különböző részeit, a főbb utcavonalakat. Délután elsőbben a védővonalakat ismertük meg s azután négy órától nyolcig a „nyúlgátnál“ lettünk a munkás szakaszok felügyeleténél beosztva. Az idő egész nap csendes és napfényes volt s a nyúlgát megerősítése serényen és sikeresen folyt, elannyira, hogy amint hírül hozták, maga a katonai munkaerő főparancsnoka: a Szeged védelme körül minden hadi dicsőségnél fényesebb érdemeket szerzett Pulz Lajos báró altábornagy, akként nyilatkozott: még három ilyen szélmentes napunk, száraz időnk ha lesz, megtartjuk Szegedet! . . .

Váljon, megadja-e a jó Isten azt a három szép napot! . . .

A következő napon — március 10-én — az idő csendes és a „lét vagy nem lét“ kérdéséül tekinthető „nyúlgát“ megerősítésének munkájára kedvező maradt.

Nevető, sugárkoronás arccal kelt föl a nap március 11-éré is. Mintha visszatért volna a szívekbe a bizalom és a remény; az emberek derültebb hangulattal beszéltek az eshetőségekről és a nyúlgáton végig jó kedvvel folyt a munka . . . Si Deus pro nobis . . .

A gátvonal lábához oda simuló áradat, mint egy végeláthatlan óriás tükör ragyogott a nap sugaraitól és a széleken is csak alig hogy fodrozódott.

Délután öt óra felé, egyik vezetők felhívá-

sara, hárman csónakba szálltunk, hogy a nyúlgát előtt fekvő vízen, az osztrák államvasút töltéséig mélység-méréseket eszközöljünk.

Amikorra visszafordultunk, a nap már lefelé hajlóban volt és a nyugoti ég pereme mindegyre sűrűsödő bíbor színben lángolt. A néphit szerint „széltámadás“ jele!

Közben, magasan a dorosmai templom megvilágított tömege fölött, egy sötét felhő-folt tűnt elő. Ki sejtette volna, hogy ez a vihar fészke, melyből, mint a Pandora szelencéjéből, egy óra múlva a pusztulás daemónai rohannak alá és a nyugvó vizeket tajtékzó tengerré korbácsolva, elsöprik az emberek védőműveit! . . .

A hűvös alkonyi légáramlatban kissé átfázva, sietve evezünk az alföldi vasút pályaházához, mely már napok óta szintén mentő-tanyává alakult; ide tette át hadiszállását vezérkari tisztjeivel együtt Pulz báró altábornagy is. A magas állású katonai parancsnok, a király benső tanácsosa és megbízottja, nem foglalt el külön helyiséget, csupán egy padot a szűk étterem egyik sarkában, hogy bármely pillanatban megtalálhassák és siethessen a netán veszélyeztetett helyekre.

Künn a pályaudvaron, katonák, munkások és városi polgárok sűrögtek-forogtak és az étteremből is látható volt, hogy a fáklyák lángja mindegyre hevesebben lobog. Még jóformán fel sem melegedtünk, amikor egy fiatal utászkariziszt jött be és az altábornagy elé sietve, annak hal-

kan jelentést tett. A főparancsnok épen pihent a kemény pádon ... de egyszerre — mint akit kigyómarás ért — felugrott és köpenyét felöltve észrevehető felindulással arcán, szinte futott ki a teremből.

Nem volt szükség bővebb magyarázatra és mindenki megértette . . . minden szív átérezte, hogy ez „a végnek kezdetét, a halálküzdelem óráinak megérkezését“ jelentette ... A szél viharra fajult! . . .

Egy pillanat alatt üres lett a terem és oda-künt gyorsan sorakozva a mentő-csapat vezetői körül, a kapott utasításhoz képest siettünk a kijelölt pontokra. Lisznyay Tihamér és Porzsolt Gyulával az Algyő felé eső, első és második örház közötti vonalszakaszon — ott, ahol néhány óra múlva legelőször tört be az áradat — foglaltunk állást. Még odébb szegedi urak — ha jól emlékezem: Nyilassy Pál dr., Lázár György dr. — ügyeltek és vezették az utolsó, a „lehetetlen“ védekezést.

Akkor — este 7 és 8 óra között — volt a munkásfelváltás is; jó indulatú, derék munkások, részben Orosháza és vidékéről, részben torontál-megyeyiek, mert maga a városi lakosság, az előző napok erőltetett védekezési munkáiban már teljesen kimerült . . .

Mindannyiunknál — polgári sorsúaknál — értékesebb és csodálatra méltóan kitartóbb védőerőt képezett azonban a katonaság! . . .

Azóta harminc év telt el, öreg emberek letünk mi is, azok a „névtelen hősök“ is ... de amíg élek, levett kalappal emlékezem róluk és dicsőíteni fogom szívem és tehetségem szerint önfeláldozó hűségüket! . . .

És ilyen derék munkásokkal és oly hatalmas erő támogatásával is, melyet a katonaság biztosított a szorongatott város érdekei számára . . . semmi sikert nem lehetett többé reményelni . . . semmit sem lehetett többé tenni Ős-Szeged város megmentésére! . . .

A fürgeteg által magasra fölvert hullámok, mint egy őskori faltörő kos vágódtak a nyulgát külső deszka- és rözseburkolatához s azután felszökve, mint egy üvegből formált ívezet, a gát fölött hulltak alá, bent, a földnyeresre szolgáló száraz talajra, az anyaggödörkbe. Ez által lehetlenné vált a gát erősítése — ásó, kapa többé nem földet, csak híg sarat talált . . . Az esti órákban a malmokból hozott pár ezer zsák megtöltésére sem volt száraz föld található — és később a puszta zsákokat használták fel az itt-ott már aggasztóan roskadozni kezdő nyulgát szakadékainak eltömésére.

Így telt tompa tehetetlenségben az idő mintegy esti 9 óráig. Ekkor történt valami. Nem dicsőséges dolog, de következményeiben mégis jó és vigasztaló, esetleg — egy „szerencsés véletlen“!

Egyes munkáscsoportok — bizonyára a gát fölött átröpülő hullámzuhanyok dermesztő hidege

által is gyötörtetve ... és talán már akkor életüket is veszélyeztetve gondolván — itt is, ott is zúgolódni kezdtek: „Nem lehet itt úgy sem segíteni ...“ és sokan — eldobálva, még több vállára kapva szerszámaikat — menekülni kényszerültek . . . s mihamar megfutamodtak. Az „életösztön“ magával ragadta a — különben jóindulatú — tömeget és egy negyed óra múltán már csak a törhetlen hűségű katonaság, a mérnökök és a mentő-csapat tagjai maradtunk a gátvonalon.

Az elmenekült munkások, a hosszú töltés-vonal minden pontjáról törtetve a város szíve és a Tiszapart felé, futásuk zajával és vészkiáltásaikkal minden útvonalon és különösen a Felsővárosban felriasztották az előző napok fáradalmi után mély álomba merült lakosságot.

Az eliramodott munkásokat, a vasútállomásról adott távirati értesítés és parancs folytán, a főtéren és a hajóhid előtt egy katonai osztály feltartóztatta ugyan, sőt visszatérésre is kényszerítette, de a polgárság nem tért ismét hajlékaiba pihenni, hanem övéinek és javainak mentéséhez látott és valószínűs népvándorlás indult meg a híd felé s azon át a torontáli oldalra. Attól kezdve hajnalig — mint akkor hivatalosan megállapított — 20 ezret meghaladó személy, töméntelen házi állat és sok száz szekérrakomány ingóság, termény és más érték, haladt át a hajóhídon.

Mindnyájan, akik felháborodással szóltunk a munkások megfutamodásáról . . . utóbb, amikor

tanúi voltunk a vízár rettenetes erejű berohanásának ... megilletődött lélekkel ismertük fel ama véletlen esetben a gondviselés kezét... mert bizony, hogy ha az a „megfutamodás“ meg nem történt volna: Szeged polgárságát és kivált a legelőször víz alá került Felső-város és Rókus lakosságát, a rettenetes és maga előtt mindent elsöprő áradat álmában lepte volna meg és a nagy pusztulás emberáldozatainak száma, nem alig másfélszáz főre . . . hanem ezrekre és ezrekre megy vala...

Esti tíz óra felé a helyzet mind tarthatatlanabbá vált; a részben visszaterelt és a félelemtől elcsüggedt munkások akkor se értek volna sokat, ha lett volna munkaanyag . . . föld . . . Belátták ezt az intézők is és Pulz altábornagy hadsegédeivel maga jött ki a vonalra beszüntetni a küzdelmet, hogy kezdetét vegye az ezerszer ádázabb küzdelem a betörő áradat ellen: az életért... a vagyonok romjaiért!

Mikor hozzánk ért és tisztelettel köszöntöttük, csendes komolysággal szólott: „Nem védekezhetünk tovább! vonuljanak be az Urak s ha korábban beérnek a tanácsházhoz, jelentsék, hogy mi is, a katonasággal követjük Önöket!“

Ment tovább — és Ő hagyta el utolsóul az elveszett csata terét... de amelyből az Ő nevének halhatatlan dicsősége fakadt!

A fáklyafény a nyúlgát egész vonalán kialudt . . . Inkább futva siettünk be a városba,

hozzám csatlakozott Meszlény Lajos s azután elér-
tük Lisznyay Tihamért és több városi úrral együtt
Porzsolt Gyulát. — Föl a tanácsházba! ...

A vész-bizottság együtt volt; már tudták,
hogy a további védekezés lehetetlen. A katonaság
bevonulásáról mi tettünk jelentést és az ősz Pálffy
Ferenc polgármester remegő hanggal adta ki a
rendelkezést: a vészharang megkondítására ...

Consummantum est!

Es ... ami ezután következett: a „nagy te-
metkezés!“ . . . összes phasisaiban úgy folyt le,
úgy történt, amint azokat a „Visszaemlékezés“⁷
írója igazabban: hű krónikása élesen megfigyelő
elméjével és meleg szívével meglátta ... és meg-
örökítette.

Távol a hízelgésnek minden célzatától, teljes
tárgyilagossággal megállapíthatom, hogy az a „kis
füzet“ a jövő időkre, a „nagy árvíz történetének“
historicusa számára valósággal adat-forrás érté-
kével bír!

*

A hatóság intézkedése folytán, a mi csónak-
jaink is a Mars-téren lettek elhelyezve, evezőink és
csákyáink pedig a városház udvarán vétettek
őrizetbe.

A nagy tanácssteremben a mi feledhetlen
„mentő tanyánkon“ néhány jó falatot és forró teát
élvezve — a társaság indulásra készült... sietni

¹ Vonatkozás e mű első kiadására.

kell, hogy csónakainkat elfoglalva, készen várjuk az „ellenség megérkezését” . . .

Nekem is van e percekből egy „emlékezés — egy epizód; — hasonló ahhoz, melyet a „Visszaemlékezés“-ben az Alföldi vasút pályaházának az árvíz ellen biztos nívaujáról olvastunk.

Mikor elköszönve a tanács uraitól, siettünk le, összeszedni evezőinket és csáklyáinkat — az emelet lépcső-pereméről utánunk kiáltott — a mindannyiunkhoz atyai jósággal viseltetett Pálfy Ferenc polgármester: „Kedves Öcsém 1 pesti Urak 1 . . . Csak annyit, hogy ha megfáradnak és megéheznek, térjenek ide, hol gondoskodva lesz ... s hova legkönnyebben érhetnek, mert ide el nem jut a víz még a legrosszabb esetben is: holnap estig sem 1...

Ez is olyan jóhiszemű reménykedés volt, mint az Alföldi vasút vezető főmérnökének az Ő tapasztalatai alapján kifejezett véleménye. Mert, amit eladdig lehetetlennek tartott mindenki, a városháza is már 12-én vízben állott 1 A gyönyörű boltozatos kapunak magassága azonban lehetővé tette, hogy csónakokkal bejárjanak és a hivatalok ott is maradtak és *mint egy* „új Dogé palotában“ zavartalanul tovább működtek a derék tisztviselők.

Szeged, az ősi város elpusztult . . . hullámokba temetkezett, de nyilvános és törvényhatósági életének folyamata egyetlen pillanatra is meg nem szakadt... és a szegedi nép — a hős költeményekbe való „erélyességnek“ és a szülőföldhöz való dogmaszerű ragaszkodásnak ez a csodálatra

méltó eszményképe . . . egy pillanatra is el nem csüggedett . . . abban a végítéletszerű chaosban, melyet az árvíz e népre reázuditott: egyetlen embert sem láttunk, aki elvesztette volna a fejét! . . .

Még siránkozó asszony-nép sem akadt . . . szomorúak voltak ... de méltósággal nyugodtak!

Ha Isten erőt és időt enged: írok még erről a „Gens nobiliséről”!

Még alig múlt el az éjfél — mikor csónakainkban elhelyezkedve — egyszerre valami idegborzongató, soha eddig nem hallott *zúgás* hatott el hozzánk és töltötte be az egész ólomszürke éjszakát.

A mentők vezetői közül valaki, a közeli csónakok egyikéről megszólalt: Urak! készen legyenek! ... ez a nyúlgáton már áttört és a Felsőváros mély medencéjébe berohanó árnak a zúgása!

Az is volt ... és az izgatottság első perceiben úgy véltük, hogy mindjárt hozzánk is elérkezik . . . s az evezőket beakasztottuk . . . Am, addig még gyötrelmes órák teltek el

Néhány perc múlva, a zúgás egyenletes morajába riasztó visítás hangjai vegyültek; a víz által legelőször elért ólakban ott felejtett néhány szegény állatnak: sertéseknek halálfélelmes sivítása . . .

A másik pillanatban, mint valamely óriási kartácsütegnek sortüzelése, megdöbentő ropogás és recsegés kezdődött ... az infernalis erővel ro-

hanó ár elérte a házakat s mint kártyavárakat döntötte rakásra, utcáról-utára ellenállhatatlan erejével . . .

És mindezt . . . tehetetlenül . . . elszorult szívvel kellett hallgatnunk . . . S hogy a borzalom még észbontóbb legyen, a vihar közben-közben segélyt kérő emberi hangokat . . . s a szünet nélkül zokogó vészharangok egy-egy kongását röpítette felénk . . .

Egy óránál több idő telt el, amíg a víz, betöltve a *felsővárosi* területeket, azután a várost két részbe osztó budai országút töltésszerű magas vonalát áthágta és betört a még mélyebb fekvésű alsóvárosi teknőbe . . . elérkezett hozzánk! . . .

Nem mint más árvizek, fokozatos emelkedéssel, hanem mint egy félelmetes phalanx, maga előtt mindent elsöprő, hordó magas fekete tömeg hömpölygött, rohant előre ... és — miként az általam idézett „Visszaemlékezések“ írója híven megírta — valóban a Gondviselés kegyelme örködött felettünk, hogy ezen a részen nem mi lettünk haragjának az első áldozatai!

Szerencsére, a mi csónakunk egy lánccal megkötve volt a tér fái közül egy erősebb akác-törzshöz és még nagyobb szerencsénk volt, hogy a távolról áthangzó rémségek kábulatában megfedelkedtünk a láncc feloldásáról . . . , mert nem egy ily kisebbszerű palánkost, hanem akármely erős gépezetű gőzöst is elragadott volna ez az ár!

Olyan erővel emelte föl a csónakot, hogy

mindnyájan előre buktunk ... de — hirtelen át-
 érezve a veszélyt — karjainkkal a szomszéd fában
 is megkapaszkodva, menekültünk meg csak az
 elsodortatástól.

Néhányat a csónakok közül magával is raga-
 dott és azok bátor személyzete csak a Mars-térre
 nyíló keskenyebb utcákban tudott — szerencsére
 — megállani és védett állást foglalni.

Így járt — mint meg is írta — a mentő-
 csapat parancsnoka és a mi vezetőnk: Lázár
 György dr. is.

Mindnyájunkra nézve azonban csak ezután
 kezdődött a legfájdalmasabb kálvária! . . . Be-
 csületes készséggel szívünkben, hogy segélyére
 siessünk a szorongatottaknak . . . órákat kellett
 eltölteni tétlenül és tehetetlenül . . . Soha sem
 éreztem inkább az emberi erő és akarat törpesé-
 gét, mint ezekben az órákban a haragvó termé-
 szet erőivel szemben.

A borzalmakat — melyeknek előbb csupán
 távoli zúgását és őrjöngését kellett hallgatnunk —
 most saját szemünkkel láttuk és közvetlenül át-
 szenvedni voltunk kénytelenek.

Amíg az az óriási medence be nem tölt . . .
 még gondolni sem lehetett az elindulásra. Lát-
 nunk kellett, amint a fékevesztett elem eléri a
 Mars-teret szegélyező utcasort és még rettenete-
 sebb recsegéssel dönti rakásra a házakat. Egy-egy
 állva maradt épület tetőzetéről és egyes udvaro-
 kon a fákra rögtönzött menedékhelyekről mind

sűrűbben hangzott föl a szívettepő kiáltás: „Segítség! Emberek! Segítség!”

És annyi szolgálatra kész férfikar ... a „pontonokban” az oly ügyes és önfeláldozó katonai erő, a minden dicséreten felül álló „utászkar” nemes tisztjei és hős legénysége és a csónakokban a „szegedi torna- és csónakázó-egyletek” lelkes tagjai mindannyian, a leggyötrőbb vesztelésre kárhozható! . . .

A hajnal derengése már szélesebb látókört engedett a szemnek, amikor végre lehetővé vált a munka megkezdése ... „a mentés”.

Indultunk mi is Nyilassy Pál dr., Porzsolt Gyula és Lisznyay Tihamér, az evezőket és a csákyát kezelték, én reám a kormánylapátot bízta. Sorra vettük az utcákat, amelyeken akadály nélkül lehetett menni, mert a bedőlt házak tetőzete ott maradt szépen a romok fölött . . . sok helyütt mint valami hosszú veremsor és az utcák vonala legnagyobb részben, mint egy nyílt csatorna hajózható maradt. Csak később, kivált a Felsővároson vetett keresztbe a szél egy-egy háztetőt, nagy kerülőt okozva a közlekedő ladikoknak.

A csónakok felvettek mindenkit, aki beszélni akart, de a korai órákban akadtak egyesek, kivált a derék asszonyok közül, akik vonakodtak; „Csak mönjenek lelköm! én még várok itt, az uram bemönt a torony alá, ha egy valami hajót kaphatnánk, mert itt a padról egyet-más ételmet elvinni akarnánk!” . . . Hiába mondtuk, hogy a

míg kiszállítani való személyek lesznek, nem kaphatnak semmiféle ladikot a vagyonmentésre. Később bizonyára belátták ezt, mert egy háznál a Laudon-utcán, ahol délfelé újra megfordultunk, már nem találtuk ott a gondos gazd'asszonyt.

A beszállított utasokat a Széchenyi-térnek a Híd-utca előtti részén tettük partra; ott már sekély volt a víz és kijáró padlókat raktak le. A menekülőket hatósági tisztviselők várták ott és gondoskodtak további elhelyezésükről.

Nyoma sem volt a fejetlenségnek, nyugodtan, rendben folyt a mentés munkája, a tisztviselők — eléggé nem becsülhető kötelességérzékkel — valamennyi a kijelölt helyen — és maga, az oly kegyetlenül sújtott nép, csodálatos energiával viselte a megpróbáltatást. Ez tette könnyűvé a mi munkánkat is.

A délelőtt egyik fordulójánál Porzsolt Gyula átszállt Zubovics Fedor dereglyéjére, aki a Felsővárosi részekben végzett kemény munkát. Ekkor hozzánk Meszlény Lajos csatlakozott.

Emlékezetem szerint a kilencedik forduló után, délután két óra felé jelentkeztünk felváltásra a tanácsháznál.

Nagyon fáradtak voltunk, de nem a készséggel végzett munka miatt, hanem a kiállott, soha nem is álmodott rémes éjszaka lelki izgalmaitól elgyötörve.

A csónakot rögtön más, pihent bajtársak vették át.

A „*mentő-tanyán*“ minden lehető jóval, igaz szeretettel fogadtak a város atyái és szegedi bajtársaink és eledellel és üdítő itallal szívesen halmoztak volna el, ha nagyobb úr nem lett volna az álom! . . . Holt álomosság vett rajtam erőt és a nagyterem szögében az egyik pihenő-helyre húzódva, csak késő este ébredtem fel. Sohasem éreztem erősítőbb alvást . . . Űdén ugrottam föl.

Már ekkor az az örvendetes hír fogadott, hogy a benszorult emberek legnagyobb része biztonságba van helyezve és valójában az „életmentés“ annyira előre haladt, hogy ezen az éjszakán túl, a legtávolabbi részekben sem maradt senki, akit kiszállítani kellene!

Ez a reménykedés valóra is vált ... Es a „Visszaemlékezések“ írójának feltétlenül igaza van, amikor a víz betörése utáni harmadnapon a fővárosból leérkezett országos képviselőkről és illetve a nagyszámban Szegedre sereglett hírlap-tudósítók által az „országos képviselők életmentési hőstetteiről világgá röpitett híradásokról“ megemlékezvén, leszögezi azt a valóságot, hogy az „áradat betörése után harmadnapon menteni való emberélet már nem volt.

Ehhez személyes tudomásom alapján én is hozzátehetem, hogy azokról a „híradásokról“ a képviselők nem csak előzetesen semmit sem tudtak, de sőt amikor a lapokból olvasták, boszankodtak fölötte és elítélték.

Akadt egyébként a gazdag fantáziájú tudó-

sító urak között olyan is, aki nemcsak a képviselők dicsérésével szórakozott, hanem önmagáról sem feledkezett meg. Az egyik legnagyobb papirosu-újságban egy napon álmélkodással olvastunk egy cikkelyt, amely jóakarattal elismerte ugyan a katonaság és a szegedi mentőcsapat szolgálatait is, de azután lelkesedéssel örökítette meg: „mindenütt, ahol az életveszély legnagyobb és a segítség a legsürgősebb volt, ott láttuk fáradhatlanul működni éjjel és nappal a Concordia hírlap munkatársát“.

Vajh, ki ő és merre van hazája? kérdeztük meglepetten egymást. A választ kitűnő barátunk, Hadzsy Emil úr, akkor a Szegedre rendelt „Szent István“ gőzös kapitánya adta meg, akit derék matrózaival együtt, nemcsak az életmentés érdemből illet kiváló rész, de ezenkívül hajójával és saját odaadásával nagy szolgálatokat tett a város hatóságának és népének a mentés és elhelyezés egyéb feladatai körül is hosszabb időn át.

Ő ismerte ezt a „nevet“ l Jelentették neki a hajón, hogy egy ilyen nevű úr élvezi a hajó vendégszeretetéet és igen jól érezi magát ott.

Hogy ezt az urat a védekezés során s majd a katasztrófa éjjelén és a mentés napjain senkinek közülünk nem volt alkalma megismerni, az bizonyára semmit sem vont le a távolálló olvasók előtt a szépen megírt cikkely érdekességéből.

Ekkor éjjel, a „mentő-csapat“ parancsnokának, Lázár György dr.-nak és Nyilassy Pál dr.-nak

vezetésével őrjáratí menetet végeztünk, ha nem jelentkeznének-e a romok között „kalózok, lelketlen zsákmányolok.“

És nagy tisztességére Szeged lakosságának, — én is tanúságot tehetek róla, — hogy a nagy csapás fájdalmaiba nem vegyített undort semmiféle kihágás, bűn, fosztogatás.

Szegeden akkor sok ezer szerencsétlen — de gonosz ember nem — volt.

Éjfél felé kedves Pál barátunk szíves meghívására az ő lakásán üdültünk egy csésze pompás tea mellett. Érdekes volt ez a lakás is... egy új „Palazzo Contarini“ Szegeden... a tenger az áradat közepén. A szép Rainer ház derékig állott a vízben és a kapú alá a csónakkal csak úgy lehetett bejutni, ha lelapultunk a csónakban. Erős, biztos épület és az emeleten a család és a vendégül látott sok menekült rokon biztosságban éltek a legönfeláldozóbb édes mama gondozása alatt 1

Legkevesebb időt a ház urai töltöttek e napok alatt otthon. A főgazda, a jóságos Rainer Ferenc bácsi, mint törvényhatósági tag és a vészbizottságnak is fáradhatlan munkása, amiként egész érdemes életének tevékenységét, úgy e szomorú napok egész folyamán át is, minden idejét a rajongásig szeretett „város és népe“ szolgálatára szentelte.

A „fiatal úr“ a mentő csapatnak is egyik vezetője: Nyilassy Pál dr. pedig a védekezés egész

ideje alatt s a pusztulás éjjelén s majd a míg menteni való élet volt, háza táját is alig látta.

De nem szólok erről tovább, mert nem szeretném, hogy hízelgőnek mondjon — ami távol áll a lelkemtől.

Hozzá különben még egy más nevezetes esemény alkalmából is kedves emlékezés csatol, amikor a lesújtott Szeged vigasztalására siető királyt vártuk és az előtött város úttalan utcáin kalauzoltuk.

Ám erről alább lesz szó.

Március 13-án megérkezett a m. kir. kormány képviselőjében Szapáry Gyula gróf, akkori pénzügyminiszter, nagyobb összegű ezüst és váltó pénzt is hozván magával, a menekülők számára netán szükséges kiosztás céljából.

A kormánybiztos hivatalos helyiségét az osztrák állam vasút állomására helyezték, ahol a szűk 1-ső osztályú váró helyiség képezte Lukács György kormánybiztosnak hivatalát, fogadó és tanácskozási helyiségét és ráadásul egy öreg bőr díván a lakását, az ágját is.

Még „zsöllér“ is került utóbb e diogenesi lakáshoz az én csekély személyemben. Tudva van, hogy eleinte, amikor Tisza Kálmán miniszterelnök határozott kívánságára elvállalván a kormánybiztosi megbízatást — Szegedre jött: éles támadások érték Lukács Györgyöt az újságokban. Sokan megütköztek a támadások durva hangján. Csak ő, a szerénység és megközelíthetlen becsületesség

embere nem vett tudomást azokról. Egy országgyűlési képviselő indignálódván előtte ezek fölött, szelíd komolysággal így szólott: „Könnyű azoknak az uraknak, ők ráérnek ítélni elevenek és holtak fölött, de engem nem azért küldtek ide, hogy a reám mért csapások sebeit gyógyítgassam, hogy a támadó urakkal feleseljek, hanem, hogy segítsek én is gyógyítani a sebeket, amelyeket a végzet erre a derék magyar népre mért.“

És igaza volt. És bizonyos vagyok abban, hogy Szeged népe igazságos ítélettel az ő nevét és emlékezetét legigazabb barátainak, a nagy szerencsétlenségben leghívebb munkásainak „emléklapjára“ véste föl és ott fogja megőrizni igaz kegyelettel.

Március 15-én — azon a máskor oly lelkesedéssel várt és megünnepelt napon — egy chifre távirat érkezett a miniszterelnöktől a kormánybiztoshoz és Dáni Ferenc főispánhoz.

Épen kint voltam a vasútnál; valami megbízással mentünk ki a kormánybiztos úrhoz.

Az ő szokott jóságával fogadott és kezében tartván a táviratlapot, inkább tréfásan szólott: „Te szolgáltál a minisztériumban Lajos, nem ismered a chifre-kulcsot?“ „Láttam biz én évek előtt és eléggé ismertem is, de lehet, hogy módosult azóta.“

Átadta és én betűztem a számjegyekkel tartított szavakat, vagy helyesebben betűcsoportokat. Egy zárt csoportot felismertem, mely állan-

dóan „Ő Felségét a királyt“ jelenti. A negyedik vagy ötödik csoport volt; előtte római III-as, azután arab szám 17 s még egy rövid jelzés. Megfejtettük: „Március 17-én . . . Ő Felsege a király . . .“

Közben — mint rendesen — megérkezett Pálffy Ferenc polgármester s utána mihamar belépett a főispán úr, kezében az ő címére érkezett távirattal.

„Isten hozott! igazán jókor jöttél kedves barátom! — üdvözölte őt a kormánybiztos — Te mindjárt megfejted ezt a chifre-táviratot!“ „Megám — felelte Feri bácsi — ha a chifre-kulcs ott nem volna a lakásomon az írószoba egy szekrényében, mert én könyv nélkül nem tudom!“

Mutatta neki a mi megfejtett szavainkat. Ot is meglepte, de helyesnek vélte a megoldást. Érthető, hisz az egész ország érzületét áthatotta a biztos várakozás, a reménykedés, hogy: a király elmegy Szegedre! . . . eljön Szegedre! . . .

Most már minden áron meg kell szerezni a chifre-kulcsot. „Kik vagytok itt öcsém!“ — kérdezte a főispán. — Nyilassy Pál dr.-al és Porzsolt Gyulával jöttünk ki, ők odakint vannak a töltésen tanyázó menekülteknél — feleltem én és kiegészítve, a kormánybiztos úr megbízásából őket is behívtam.

„Dáni Feri bácsi“ ide adta a lakása, azaz a háza és annak a szekrénynek kulcsait, ahol a fontos titok-zára fekszik. Sietve eleveztünk a

ria-utca elején, a manzard-tetős, sarokrondellás kastélyszerű Dáni-házhoz, a régi Szegednek ezen egyik legszebb magánépületéhez.

A víz az ablakokon zúgott be és biz ott nem lehetett mást tenni, mint betömi egy ablakot és úgy jutni be az emeletre, a szobákba. Nyilassy Pali és Porzsolt Gyula — mind a kettő edzett athleta — egy ugrással bent voltak, én kunt a csónakon maradtam.

Néhány pillanat múlva már mentünk vissza a „Sybillák kulcsával“ és egy másik félóra múlva örvendő szívvel értették meg mindannyian a — szigorúan bizalmasnak nyilvánított — híradást:

„Holnap március 17-én reggel Ő Felsége a király különvonaton Szegedre érkezik. Minden fogadtatás mellőzését kívánja és legkegyelmesebben számít reá, hogy ottartózkodásának ideje alatt is a mentési munkálatok megszakítás nélkül folytattassanak.

Nemes és valóban királyi elhatározás volt. Ős-Szegednek mélyen sújtott népére fölemelően vigasztaló, a hü magyar nép iránt érzett szeretetéről ily tanúságot tett királyra pedig örök dicsőségnek glóriáját sugározó.

Ekkor kaptuk azt a jutalmazásszámba vehető megbízást a kormánybiztosságnál, hogy szejünk fel egy könnyebb csónakot s azzal másnap reggel az állomás előtt jelentkezve, teljesítsük az útmutató tisztséget a Felségnek az ár területén teendő körútja alkalmából, az őt és a

kormány tagjait vivő katonai ponton előtt. Nyilassy Pál találta meg a leghelyesebb megoldást. A szegedi csónakázó egyeslet finom művű angol csónakjai télre a felsővárosi nagy vám-raktár padlásán voltak gondosan elhelyezve, felfüggesztve a tetőgerendázaton és ő, mint akkor az egyesület elnöke, rendelkezhetett róluk. Egy karcsú két evezőst még délután lehoztak Porzsolt Gyulával és a tagok egyenruha darabjai közül is kiválogatva a természetekre alkalmasakat; a királyt hozó vonatot már teljes „díszben“ vártuk. Sötét kék kabát, arany gombbal és fehér főveg.

Szerénytelenség nélkül állíthatom, hogy ehhez az „árvízi kalauz“ tisztséghez az a qualificationk is meg volt, mely szerint teljesen ismertük az előntött területet, a nyílt csatornákat ép úgy, mint a néhol összetorlódott háztetők által okozott akadályokat és a víz mélységét, vagy a sekélyes pontokat.

Így vettünk részt a történelmi nevezetességű királyi részvétlátogatás komoly ünnepi menetében. Szomorú emlék, de egy egész életre föl-emelő emlékezetű.

A király látogatásának részleteit — bárha a leggondosabb megfigyelés alapján jól ismerem — nincs terem itt felsorolni és csak két ténynek leszögezésére szoritkozom. Minden ioyalitási kiszinezést mellözve, komoly tényként állíthatom, hogy a király mélyen meghatott volt s az útközben tállalt lakosokhoz intézett szavai és magatartása a

legőszintébb és a legtiszteletreméltóbb rokonérzésről tanúskodtak.

És állítom azt is teljes meggyőződéssel, hogy ezen nemes érzelmeknek oly szemmel látható megnyilatkozására, a nagy pusztulás megdöbbenő panorámájának közvetlen szemlélete mellett nem kevesebb befolyással volt az a rövid, de fenséges és megrázó szózat, amelylyel az ősz Pálffy Ferenc polgármester a királyt köszöntötte. Alig 5—6 méter távolban állottam a kis számú hivatalos méltóságok mögött. A király amikor leszállt a vonatról, nyugodt, komoly tekintettel nézett a reá várakozókra, de komor nem volt s arcára a csípős reggeli szél élénk pirosságot varázsolt.

Ekkor előlépett a hullámsírban fekvő város első polgára: *„Mély hódolattal köszöntöm Felségedet hajléktalan városunk küszöbén . . .*

Ezek a szavak szinte döbbenetes hatással voltak. A király ajka megremegett és tisztes arculata elhalványult. Tekintete azontúl fájdalmas, szinte komor lett, mely csak akkor enyhült egy-egy pillanatra, amikor útja mentén a menekült polgárság köréből egy-egy aggastyánt, vagy egy gyermekét karjaiban tartó anyát jóságos gyöngédséggel megszóllított.

A nagy pusztulás egész területének érdeklődéssel bejárása után a király már délután 1—2 óra között vissza utazott. De a szívében elvitte annak az üdvözlő szózatnak akordjait és bizonyára ezekből fakadt az a mély vonzódás, ezek-

nek is nem csekély része volt annak a tevékeny szeretetnek állandóan ébrentartásában, mely a királyi lélekben és szívben annyiszor megnyilvánult Szeged sorsa iránt. És valóra váltotta annak a feledhetetlen napnak imaszerű jóslását, a reménykedést és az erős hitet: „*Szeged szebb lesz, mint volt!*“

*

És annyi más megható és megörökítésre érdemes jelenség ujul fel emlékezetemben.

S azután az egész művelt világ minden részéről fölsugárzó részvét, a nemzet és a hazafiak áldozatkész szeretetének fönséges megnyilatkozása, meg az a minden képzeletet túlhaladó bőkezűség, több: féktelenül pazarló szeretet, aminek csodáit láttuk a természetbeni adományok özönlésében!

És mily édesen naiv bizonyítékok az emberi szív jóságáról: egy fiatal leányka, aki egy dobozban öt gyönyörű téli körtét küld, ő maga gondozta a kamarában, hogy ily sokáig elállott.

Es egy másik gyermek, aki egyik labdáját és iront és tollakat küld „a mama engedelmével“ egy szegedi kis pajtás részére?

És a jó Istennek legnagyobb áldása a kenyér. Felsőgesen jó és szeretettel készített kenyér. Három-négy nap alatt olyan rengeteg mennyiségben, amelyet talán még sehol együttlátni nem lehetett! A szegedi tiszai pályaudvar egyik óriási raktárpülete a padozattól az oromzatig teles-tele,

nem ezer és ezer, hanem százezerekre rugó kenyér ajándékkal.

Bizony e kincsnek igen nagy része kárba veszett, mert a lakosság elmenekült és nem volt aki elfogyassza.

És az elviharzott szörnyű napok után, amikor vérező szívvel éreztük a „haragvó Isten“ sújtó kezét, annyi vigasztaló bizonyossága a „megbékült Isten“ jóságának és kegyelmének.

„Templom-járás öröme“ volna ezekkel az emlékekkel sokat foglalkozni. Ha időm és e reám nézve megtisztelő alkalom korlátokat nem szabnának vágyaim elé.

Azon a napon, amikor a király meglátogatta Szegedet — épen lejárt az én szabadságidőm is — és a Felség elutazása után búcsú tisztelgésre mentem Lukács György kormánybiztos úrhoz, nekem, feleségem révén jóságteljes és emlékében is áldott rokonbátyámhoz! s kérdeztem: ha nem izén e valamit kedves övéinek Budapestre?! . . .

„Már izentem fiam! felelte nyájasan és izentem Rózának, a feleségednek is“ és értésemre adta, hogy szükségét érezvén az oly kényes hivatali megbízásban, mint az övé, egy hozzá közelebb álló „segéderő“ mellé rendelésének, a miniszterelnök úrtól már ki is eszközölte, hogy engem hivatali hatóságom továbbra is szabadságolt és neki rendelkezésére bocsátott . . . „tehát itt maradsz fiam, velem!“ És mily gyöngéd figyelem,

már akkor táviratot adott az Enyéimnek is: közölve elmaradásom okát!

Amennyire meglepett, olyannyira meg is örvendeztetett ez a kitüntető bizalom, s így mint „kormány-biztosi titkár“ március 16-án túl is több hétig Szegeden maradtam és ama kitűnő férfiú célzatai és utasításai szerint szerencsém volt részt vehetni a romok eltakarításának és az újjászületés előkészítésének egy-egy legelső fundamentum-köve elhelyezése munkálataiban is. Jó magam — természetesen — csak a munka napszámosságainak sorában, de nem kevesebb szeretettel az ügyek iránt, mint a vezető „mestereink“!

A nyert megbízás folytán már másnap reggeltől, a „mentő-vonatokkal“ elutazó „miéinknek“ számbavétele és utavalóval ellátása vált egyik legkedvesebb kötelességemmé. A város, illetve a rendőrhatalóság részéről a derék Bende Antal bácsi — már akkor is „bácsinak“ szóllítottuk a különben oly erőteljes és fáradhatlanul tevékeny kitűnő tisztviselőt, az Alsóvárosnak közszeretben álló rendőrbiztosát — volt a munkatársam.

Feledhetetlen emlékek fűződnek lelkemben e „munkához is.“ A vonatok indulása előtt kocsitól-kocsihoz mentünk feljegyezni a szomszéd — lelkes vendégszeretetüket felajánlott — torontál- és temesmegyei városok és községek meghívása folytán elutazó „kedveseink“ számát és a helyet, ahova menni szándékoztak. Es a kormánybiztos úr meghagyása szerint minden kocsiban felaján-

lottam: „ha valakinek nem állana apró szükségleteik fedezésére készpénz rendelkezésére“, a pénzügyminiszter által hozott és ha szükséges volna „kiosztásra rendelt“ összegből a támogatást. Biztattam őket: az édesanya, a haza adja nekik, elfogadhatják e nagy veszélyben bátran, hisz abból a szent vagyonból való, mely az ő filléreikből is gyűlt.

És itt láttam a szegedi nép erkölcsi erősségének legfényesebb, megható bizonyosságait. Az önző kapzsiságnak még kísértete sem mutatkozott. Az elutazók legnagyobb része nem csak nem kért, de nem is fogadott el semmit és akinek adtunk is, a kocsikban ülők Ítélete szerint jártunk el. Egyszerre többen is szólltak: nekünk nem kell de ennek a néninek tessék adni, mert őneki mindene odaveszett s az is csak a többiek unszolására fogadott el pár forintot.

Négy-öt napon át legalább 25 vonat utasait jegyeztük fel. Ez adatokat Bende Tóni bácsi vette át és hiszem, beszolgáltatta és megvannak a levéltár árvízi iratai között. A kiosztott pénzről naponta a kormánybiztos úrnak számoltunk el s az ő számadásai bizonyára szintén megvannak a városi számvevőségénél. A világon a leglelkiismeretesebb számadások — mert azért is kikaptam tőle egyszer, hogy esti sürgős írásbeli munkához két szál milly gyertyát használtam.

Ezekből a számadásokból ma is kimutatható, hogy a több ezer főnyi elutazott alig vett igénybe

nehány száz forintot. Pedig a kormány — úgy emlékszem — 40.000 forintot küldött. Hát lehet ilyenre példa másut, a kerek világ minden népe között?!

Különösen külföldről, igen sok pénzadomány egyenesen a kormánybiztos címére érkezett. Az ő megtisztelő bizalmával ezeket a szeretet-filléreket igazában ezreket a kormánybiztossághoz kirendelt katonai őrség egy-egy altisztjének fedezete mellett, naponta csolnakon vittem be a „Palazzo dél Dogé“ vagyis a városházához, a főpénztárba. „Csak hadd jöjjön!“ szokta jókedvvel mondani a nemes város kincseinek cerberusa, a derék főpénztáros Gerencsér László barátunk. Ez a velemmel együtt haragos úr, vidámmá változott, mihelyt adomány érkezett, de annál idegesebb volt, ha a város pénzéből valamit kiadni kellett.

A kormánybiztos mellett eltöltött napok is gazdagok voltak komoly tanulságokban és kedves epizódokban.

Tele van ma is a lelkem ezeknek emlékeivel és valóban vágyat érzek, hogy még sokat foglalkozhassam a néppel, mely ama nagy csapás napjaiban olyan nagynak, olyan nemesnek mutatkozott és a kitűnő férfiakkal, akiknek szülővárosuk érdekében tett önfeláldozó tevékenységének tanúja voltam és életem végéig tisztelőjük lettem.

Csak most veszem észre — amikor az oly szívélyességgel rendelkezésemre bocsátott tér elfogyott —, hogy a „Szegedi vész“ valóban érde-

mesült munkásai — hősei közül a legtöbbnek adósa maradtam!

Igaz, ezeknek nevét és érdemeit megőrizi a város története! Aere perennius! De nem teszem le addig a tollat, a míg ez, „Emlékkönyv“ nagy-érdemű szerzőjéhez, ama „virágzó Szegedinek fejéhez: egy kérelmet és általa a jeles szegedi írókhoz is: egy szerény javaslatot intézek:

A szomorú napok harmincadik évfordulója alkalmából fogjanak össze; fogjunk össze mind, a kiknek Isten megengedte résztvenni ama zord idők küzdelmeiben, szedjük össze emlékeinket — nem is talán virágos leírásokban, hanem csak az észlelt adatok feljegyzésével — és kezdjük meg a vész történetének megírásához a részletes adatok összegyűjtését, hogy az ötvenedik évfordulóra legalább egybe legyen hordva mindaz, a miből a jövő hivatott krónikása megalkossa ezeknek az időknek tanulságos és felemelő hű képét . . .

Két fontos adat írott bizonyosságát már szerencsés voltam átszolgáltatni a nemes város gyűjteménye számára.

Az egyik a legelső kormányhatósági intézkedésének eredeti kézírata, Szeged ujéletre kelésének feladatában. Annak a rendeletnek, melyet Szapáry Gyula gróf, akkori pénzügyminiszter a mentés és elhelyezés szabályozása tárgyában március 14-én kibocsátott „a magyar kir. kormány képviselőjében“, eredeti fogalmazványa.

Ott írta abban a szűk pályaudvari váróte-

remben, azután kinyomatott s a conceptus a papírkosárba került, ott találtam meg, évekig őriztem és tudom, hogy a hova letettem ott megőrizve lesz!

A másik az „árvíz betörése órájától 16-ig bejelentett halálesetek és eltemetett halottak számáról az ősz Kreminnger apát aláírásával kiadott lelkészi hivatali tanúsítvány“ . . . Szomorú és mégis vigasztaló documentum, mert arról tesz bizonyosságot, hogy a szegedi árvíz emberélet-áldozatainak száma csodálatosan kevés volt I E jelentés a király számára kéretett be.

*

Majd előkeresem régi jegyzetemet én is . . . és az ősz koponyámból is kerül még néhány adat, ha lesz aki elfogadja és össze gyűjti a másokéhoz. Mert bevallom őszintén, minden futó évvel erősödni érzem szívemben a vonzódást Szegedhez és páratlanul derék népéhez és drága emlékem, hogy részt vehettem küzdelmében és bánatában!

Tölgyek között fűszál... de ott valék! .. És láttam, megismertem újjászületése pompájában is! Örködjék fölötte a Magyarok Istene!

. . . E nép a rónán — Tisza völgyében: boldog, hatalmas és magyar legyen!!

Lisznyay Damó Tihamér visszaemlékezése.

Klimm Mihály, a műegyetemen akkor a víz-építészet tanára, aki a veszedelemmel fenyegető Tisza árja ellen a védekezés érdekében mint szakteknitely jött Szegedre, március 11-én a késő délutáni órákban felszólított, hogy járjuk be a védelmi vonalat. A felszólításnak természetesen készséggel tettem eleget s csónakon végig hajóztunk a nagy „tenger“ emberkéz alkotta partjain s pontosan megállapíthattuk, hogy a víz kulminál, vagyis a vízszin kiegyenlítődött, további emelkedéstől nem kell tartani s ha valami előre nem látott szélvihar, vagy újabb áradás meg nem zavarja a tükörsima víztömeget — Szeged meg van mentve. A tapasztaltak feletti jó érzéssel tértem vissza az alföldi állomáson tanyázó védbizottsághoz — ahol akkor a védelemre vállalkozott és beosztott urakat kedélyes együttlétben találtam. Kik kártyáztak, kik élményeikkel mulattatták a többit, kik meg — mint boldog emlékü Pulz altábornagy, az ő „hivatali helyiségében“ a fapadon aludt. A néhány napi szakadatlan erős védekezés és nélkülözés jó cimborákká kovácsolt bennünket s így csak a legkedvesebb emlékekkel gondolok vissza az emlékezetes estére. Sötét volt már, mikor Zsák Hugó mérnök — most már miniszteri tanácsos — a védelem vezetője belépett s ismert vékony hangján harsányan adta ki a rendelkezést: *a szél feltámadt, a helyzet veszélyes, mindenki a helyére menjen.*

Akkor már a nagy tenger teljes mozgásban, a szél nagyon erős volt és a hullámok a töltés koronáján át-átcsaptak. Az egész vonalon kigyulladtak a fáklyák s a munkások — legnagyobb részt torontáliak — emberfeletti erővel védekeztek a bizony *gyér* fáklyavilágítás mellett. A szél mindegyre erősebb, a hullámok verése egyre veszedelmesebb lett, a védő anyagok kis mennyiségben állottak rendelkezésünkre, ami volt is, nedves, használhatatlan, hisz akkor már magunk is térdig bele sülyedtünk az átszivárgástól meglazult töltésbe! Folytonos volt hol egyik, hol másik irányból felhangzó kétségbeesett kiáltás: földet, zsákot, karót! De a kétségbeesett kiáltás dacára se jutottunk a kívánt védőanyagokhoz.

A legkétségbeejtőbb tehetetlenségünk közepette — a vihar rémületes accordjai közben, egy stentori hang elkiáltotta: átszakadt a töltés! — Pár pillanat alatt elaludt a védekezésemre bízott vonalon minden fáklya s egész munkás seregem rohant az alföldi vasút felé a töltésen. Seregem után én is teljes lélekkel futottam, a vak sötétben néha derékig süppedve a meglazult töltésbe, folyton bukdácsolva, bizony az elemek rémes hangegyvelegében a félsz érzetével.

Megfutamodott munkáscsapatommal az alföldi vasúthoz érve, az egész útvonal szélességében szuronysegezett katonák által fogadtattunk, azzal az energikus parancsszóval, hogy: vissza! Ekkor már én is magamhoz tértem s szintén „vissza“

parancsot kiáltozva úgy tettein, mintha embereim után abból a célból futottam volna, hogy visszatartsam őket. Az első felindulást és félelmet követő nyugodtsággal vezettem embereimet elhagyott töltésszakaszomra s *újult erővel* fogtunk a munkához. Azaz csak fogtunk volna, mert embereim a veszedelem érzetében bizony folyton kísérletet tettek az elszökésre. Kevesbedő hadammal a munka idegesen s az anyagok hiányában inkább talán már nem is folyt, amikor konstatáltam, hogy a hatalmas hullámok szakaszomat 30—40 méter szélességben megbontották s ott a víz átfolyt. Látván azt, hogy se anyagom, se emberem, akikkel a szakadást eltölthetném, nincsen, a város menthetetlen, nyugodtan vonultam be kis számú munkásaimmel a védbizottsághoz. Útközben még láttam, hogy az utászok rendületlenül állanak helyeiken s védik a védhetetlent. Lassankint az utolsó fáklya is kialudt.

A védbizottságtól kapott megbízással a budai országúton át a tanácsházra mentem Lukács György kormánybiztosnak jelteni, hogy a töltés átszakadt — húzássá meg a vészharangokat. Az egész útvonal szélességében menekülőkkal volt teli s velük szóbaereszkedvén, megtudtam tőlük, hogy első esetben megfutott munkásaim, akik nem a töltésen, hanem a Rókus- és Felsővároson át toronyiránt menekültek, fellármázták a várost, a töltés átszakadását kiáltozva s ez készítette a lakosságot a menekülésre. Megállapítható tény,

hogy ha a megfutott embereim menekülésük közben a vést hírül nem viszik, hát számtalannal több emberélet esik a vész áldozatául. így pedig a valóságban közeledő vész betörése előtt a lakosság jó része biztos helyre, át a torontáli oldalra menekült.

Lukács kormánybiztosnak megtéve jelentésemet, azt a kérdést intézte hozzám, *mi a véleményem*, ezen az *átszakadáson* mikor és mi módon önti el a víz Szegedet? Válaszom az volt, hogy a víz átsordulása lassú s reggelig, világosig egy lábnál magasabb víz a várost nem fogja borítani. Ami azonban — sajnos — másként történt.

Árvédelmi működésem ezzel beveződött s kezdődött másik minőségemben kifejtett munkám: a mentés!

Csónakunk a Mars-téren volt elhelyezve, oda siettünk mentőtársaimmal: Porzsolt Gyula, Nyilasy Pál, Kacsóh Lajos, Lázár György, Wagner Gyula, Ivánkovits Sándor és még több barátommal. A vészharangok idegrendítő zúgása, az ismétlődő és folytonos segélykiáltások töltötték be a koromsötét éjszakát s mi még mindig szárazon álló csónakunkban tehetetlenül hallgattuk a kétségbeesés hangjait. Várakozásteli percek közben egy dúlt arcú fiatal leány, lógó hajjal rohant a téren át. Visszatartani igyekeztünk, de se nem látott, se nem hallott, vakon rohant a sötétbe az alföldi vasút s a vész helye felé. Porzsolt Gyula utána sietett. Türelmetlenül a válságos helyzetben,

tehetetlenségünkben már csákyáinkkal tologatni próbáltuk hajónkat, amikor Porzsolt Gyula, vállán egy öreg asszonnyal s az előbb említett fiatal leány, visszaérkeztek. Szegény öreg édes anyja megmentésére rohant előbb a kis leány — akit is anyjával együtt csónakunkba véve — ők ketten voltak első megmentettjeink. Egyszerre óriási vízár ragadta el csónakunkat, vitte irány és a kormányozhatás lehetősége nélkül. Szerencsénkre Porzsolt Gyula atléta erejével elkapta egy fa derekát s oda akaszkodva, világos reggelig tovább is tétlenül kellett hallgatnunk a kétségbeesett emberek segélykiáltásait. A hatalmas árral szemben emberi erő hiábavaló volt, mozdulni nem tudtunk, mert amint elhagyjuk a fát, amelybe megkapaszkodtunk, elsodor az ár s mi is a veszedelem martalécai leszünk.

Itt veszteglésünk közben a szemben álló ház emeleti ablakában egy férfi jelent meg és segélyért könyörgött. Lehetetlen volt érte mennünk. Kisvártatva recsegés, ropogás, a ház összedült s az előbb még hozzánk kiáltozó férfit oly szerencsésen sodorta csónakunkhoz az ár, hogy beemeljük s az öregasszony és leánya közre fogva óvták a megfagyástól. Ő volt harmadik, akit megmentettünk.

Aközben kivilágosodott, a víz kulminált s elkezdtük a mentést. De az áradat még mindig olyan erős volt, hogy utcakeresztezéseknél a legnagyobb elővigyázattal tudtuk csak elkerülni, hogy csó-

nakunk össze ne törjön. Kevesebb szerencsével járkáltak az utászok, akik erős és nehéz vaspon-tonjaikkal nem egy ház ledülésének lettek akaratlan okozói.

Három megmentettünket nagy nehézségek között a hídfőhöz szállítva, attól kezdve egész estig szakadatlanul mentettünk, hordtuk házakból, háztetőkről kétségbeejtő helyzetükből a segélyre szorultakat. Legkritikusabb helyzet a rókusi plébániával szemben állott iskolánál volt. Rózsa Ferenc plébános a parochia ablakában szorongott, de segélynyújtásunkat nem fogadva el, kért, hogy először az iskolában százszámra benszorult asszonynepet és gyermekeket mentjük meg. De hát ez nem volt olyan könnyű. Első megjelenésünkre a szorongatott helyzetben levők mind egyszerre akartak a csónakba szállni. Láttuk, hogy ez így lehetetlen. Rövid tanácskozás után abban állapodtunk meg, hogy először a gyerekeket, azután az asszonyokat s felnőtteket hordjuk ki. Így is csak a legbrutálisabb eszközökkel tudtuk a mentést rendben végezni s meg kell vallanom, hogy nem egyszer az elég erős argumentumot, az evezőlapátot is igénybe kellett vennünk a rend fentartása érdekében, hogy a megmentetteket a csónak túlterhelése folytán beállható elmerüléstől és elvesztéstől megóvjuk. Mentési munkánk közben láttunk összeomló házakat, s az egyik fordulástól a másikig, ösmert épületek összedülése folytán a vízzel borított város képeinek elváltozását.

Elszállásolva a zsinagógával szemben voltam, de szállásadomat nem is láttam, mert estére, mikor a mentési munka után hazatérni akartam, már a háznak nyoma sem volt. Ma is sajnálom jó bundámat, ami a bedült házzal odaveszett. Szállás nélkül maradtam tehát. De az Isten a rosszban is ad szerencsét, hát én is összetalálkoztam Hadzsy Emillel, a mentéshez vezényelt „Szent István“ gőzös kapitányával, aki is lakást adott hajóján. Ugyanott lakott az akkor daliás huszár főhadnagy, Zubovics Fedor is.

Reggel a vészbizottságban nagy fejtörést okozott annak a vonatrakomány eleségnek a beszállítása, amely az éjjel Szatymaz állomásra érkezett. A még mindig erősen hullámzó árvízi területre csónakkal nem lehetett jutni. Zubovics, a vakmerő katona rögtön vállalkozott arra, hogy a „Szent István“ gőzössel a percsórai szakadáson áthaladva, ő beszállítja az eleséget. Hadzsynak a bátor hajósnak is tetszett a vállalkozás és neki indultunk azzal az érzéssel, hogy most már igazán jó szolgálatot tehetünk. Teljes gőzzel haladt a gőzös a petresi szakadásig, de ott látva Hadzsy a veszedelmes árömlést, kijelentette, hogy lehetetlen átjutni s hajóját nem teheti ki biztos elpusztulás veszedelmének. Zubovics erre borzasztó haragra fakadt, s ordított a kapitányi hídon álló Hadzsyra: „nyomorult gazember, lelőlek“ s revolverét szegezte feléje. Hadzsy hasonlóképen erős szavakkal felelt s szintén pisztolyát elővéve,

nagy háborúság keletkezett és tartott, amíg vissza nem érkeztünk szégyenszemre ugyanazon az utón Szegedre.

Elkedvetlenített ez is, meg mire visszaértünk a mentők és érdeklődők oly nagy száma volt a város területén, hogy ránk szükség többé nem volt. De menteni se kellett, mert már minden megmenthetőt megmentettünk. Szolgálat itt már reám nem várt, az első kínákozó alkalommal hazajöttem Budapestre.

Az árvíz után mert hisz emberek vagyunk, hőstettektől hangos volt az ország. Különösen Budapest. Mindenki hőstetteit beszélte, persze erős képzelő tehetséggel. Hetekig így tartott ez. Egy nagy és előkelő férfi társaságában szintén megszólalt egy hang, óriási tódításokkal. Erre aztán Kádár Guszti, aki mint önkéntes tűzoltó vett részt a mentésben, megunván a sok szájhösködést elbeszélte, hogy a Feketesas-utcában, amint tűzoltóival csónakon menteni valót keresett, jó távolban egy fuldokló embert lát, akinek már éppen csak a kezefeje látszott ki a vízből. Hirtelen gondolatlanul leoldja derekáról láncszemekbe szedett kötélét s bravúros hajítással úgy lódítja el azt a fuldokló felé, hogy a kötél végére erősített vas-kampó éppen annak kezébe esett, amit az megragadva, kihúzták a csónakba. „De ez még semmi!“ beszéli tovább, *ettől a látványtól a hajam annyira az égnek meredt, hogy sisakomat feltolta fejemről úgy, hogy annak az államon átkötött bőrszíjjá majd megfojtott.*“

De azután nem is mert senki tovább hőstetteket mesélni!

Azon legfelsőbb elismerő okiratot, melyet a védelem és mentésért Szeged nagy alkotójától kaptam, ma is kegyelettel őrzöm.

Tóth Mihály városi főmérnök visszaemlékezése.

1879-ben szokatlanul korán, már február második felében kezdődött a Tisza áradása. Február 25-én 6.85 m., 28-án pedig már 4- 7.47 m. magasságot ért el.

A szegedi ügynevezett „vész-bizottság“ február utolsó napjain összeülvén, permanessé alakult. Heves tárgyalások folytak az algyői uradalom tiszai ártéri védgátjainak árvíz elleni megvédéséről, melyet sem az uradalom, sem Szeged városa, sem pedig a kormány saját költségére, vagy hozzájárulásával nem volt hajlandó teljesíteni.

A kölcsönös üzenetváltások eredménytelensége után megállapodás történt, hogy a város saját határában felveszi az árvíz elleni védekezést. Védelmi vonalakul kijelöltettek felsőváros felől a Baktó-macskási, régebben megkezdett, de abba-hagyott védtöltés, mely az algyői országút és kör-töltés találkozásánál kezdődik, északnyugotnak húzódva, az alföldi vasút vonalát átmetszve, szék-

halomnál végződik. Ezen vonal védelmezésére ki-
rendeltetett Magyar János városi mérnök.

Alsórészen a vasúti hídtól Szent-Mihály-telek,
Matyhídig Diebl Károly városi mérnök, Matyhíd-
Röskei vonalra Lázár János városi segéd-mérnök,
Rókus-részen, az alföldi vasút-vonalra én, mint
akkor tiszteletbeli városi főmérnök.

Ezúttal az alföldi vasút vonalán való véde-
kezési munkálatok némely részlete és előzményei-
ről kívánok megemlékezni.

A napról-napra közelgő veszély egész soro-
zatát hozta létre a védekezési és mentési intéz-
kedéseknek; többi között március 3-án este 8
órákor néhai Pálffy Ferenc polgármester úr hiva-
talos helyiségében a régi városházának észak-keletre
fekvő emeleti sarok szobájában az ő elnökle-
te alatt tanácskozásra gyűltek össze az alföldi vasút
igazgatója Réczey Imre, szegedi osztálymérnöke
Jobbágyi Ottó, raktárnoka Sketh Ferenc; a város
képviselőjében néhai Szabados János v. tanács-
nok, Kovács Albert, Enyedi Lukács, Szekerke Jó-
zsef bizottsági tagok, közöttük én is, mint az alföldi
vasút vonalmenti védtöltés kitűzéséhez a vész-
bizottság által kiküldött szakközeg.

A tárgyalás az irányban folyt, hogy az eset-
leges betörő vizár ellen az Alföldi vasút vonalán
történő védekezés költségeihez mennyivel járuljon
hozzá a szintén közvetlen érdekelt vasút és hol
készüljön a védtöltés.

A vasút képviselői kijelentették, hogy a vé-

dekezésre szükség nem lesz, a *beomló víz a pályaudvar felszínéig nem fog felemelkedni*, mert majd akkor a budapesti vasút töltés átvágása és a Maty-híd felrobbantása által szabad lefolyást nyer a víztömeg, tehát még duzzadásra sem kell számítani, a szabad vonalaikon pedig elég magas és erős töltés van.

Ennek ellenében én és Szekerke b. tag tekintettel a még folyton emelkedő Tisza vízszinre biztosra vettük azt, hogy a vasút képviselői számítása beválni nem fog; miért is határozott állásfoglalásukkal szemben azon ajánlatot tettem, hogy az esetre, ha a beáramló víz a pályaudvar fölszine fölé mégis fölemelkednék, a város védekezési költségének 50 százalékát fedezze a vasúttársaság. Ezen ajánlatot dacára a részükről biztosnak vélt álláspontnak, nem fogadták el, de a későbbi tárgyalás és alkudozás folyamán hozzá járultak 10 százalék védekezési kiadásoknak kötelező megtérítéséhez. A védekezési kiadás mintegy 80 ezer forintot tett ki, mely után 8 ezer forint a városnak meg is fizettetett.

A védtöltés mikénti elhelyezésére két féle javaslatot! terjesztettem elő. Egyik a pályatestnek a pályával együtt védtöltéssé való felemelése, másik a sínpár oldalt eltolása a védtöltésnek a pályatestre való felhelyezhetése miatt. Egyik javaslat sem fogadtatott el. Előbbi azért nem, mert állomásra lejtővel bemenni nem szabad, utóbbi azért nem, mert az állomás bejáratánál görbületet

alkalmazni nem szabad és mind két mód költséges és üzemzavarokkal jár.

Bele kellett tehát nyugodni abba, hogy a védtöltés lába a sintől legalább 1 m. távolság betartása mellett épülhet, minek következménye lett, hogy a 2 m. korona-szélességgel megállapított védtöltéstestet a vasúti töltéskorona szélére kellett kijelölni és építeni, amely helyzet annak állékonyságára a legkedvezőtlenebb volt.

Másnap kora reggel az állomástól Algyő felé 3 kilométer, Horgos felé egy kilométer hosszúságú vonalon felállítottam a védtöltés szelvényeit az éj folyamán az állomás déli részén földbánya céljára kijelölt területre lefektettem a vasúti vágányokat, mely célból 24 óra alatt mintegy 80 köböl földmunka lett teljesítve, a vágány görbületi vonalai égő fáklyákkal való jelzéssel kitűzve és annyira elkészítve, hogy az anyagszállító vonat másnap délben a földbányába földszállítás céljából már beállott.

Este 8 óra után jelentést kaptam, hogy a felvételi épület előtt készen áll egy földdel megpakott, munkásokkal ellátott vonat, melynek tovább szállításáról kellene gondoskodni. Magam voltam az állomás központi gyülekező helyiségében, várva az utasításokat. Intéző bizottsági tag hiányában a munkások és gépvezető türelmetlensége és kérésére a vonat földet kiszállítottam Algyő felé a készítendő védtöltés végvonalára hová legnehezebben lehetett munkaerőt kapni; a földet lerakattam és visszajövet újabb rakodás

céljából a földbányába vezettem, ahol is reggelre ismét készen állott egy földel megrakott vonat, melyet azután a műszaki intézkedésekkel megbízott Boross Frigyes osztálytanácsos úr továbbíttatott.

Ugyancsak reggel érkezett be az állomásra egy védelmi anyagokkal, rozsé és karókkal terhelt vonat, melyet az Algyő felé készítenő védvonalra kiveztem és elosztottam.

Onnét visszatérve tömegesen érkeztek a lakosság, munkások és a szegedi tornaegylet mintegy 20 tagja, akiket munka felügyelet és buzdítás céljából száz-száz méter távolságokban helyeztem el.

Ezzel az általános rendezkedéseket befejezve magam részére az állomás és Horgos felé eső védvonal kiépítésének vezetését vettem át. Délben már elterjedt a hír, hogy a petresi védtöltést áttörte a víz és az ár közeleg Szeged felé. Estére már láttuk a tenger csillogását, a védekezési munkálatok pedig az egész vonalon, az akkor már Pulz tábornok vezetése alatt is megérkezett katonaság közreműködésével megfeszített erővel és eredménynyel folytak, amelyhez Szabadkáról Malachovszky László gazdasági tanácsnok vezetésével is számos munkás érkezett. Megjöttek a szegedi és budapesti folyammérnöki hivatal műszaki közegei is résztvenni a munkálatok intézésében.

Másnap, péntek délután a víz már hozzáfért az állomás és vasúti töltés lábához, folyto-

nos emelkedésével versenyt tartott a lázas munkássággal készülő védgát, némi reményt nyújtva az eredményesnek látszó művelethez.

Közben az állomás alatt elhúzódó kisebb vízlevezető téglacsatornákon keresztül folyt a víz a város felé, melynek ha nem is egészen, de jó részben ártalmatlanná tétele nagy küzdelmet okozott.

Még néhány napig sikeresen folytak a munkálatok, midőn 11-én estefelé vihar keletkezett, később vak sötétség borult az égboltozatra és e sötétségben este 8 órakor a mostani gépjavító-műhely tájékán levő anyagraktár mellett mintegy 2 m. szélességben áttörte a víz a gátat és dacára annak, hogy a gyújtogatott fáklyák a vihar által csakhamar elaludtak, mégis sikerült a sötétségben is fáradhatlanul dolgozó katonákkal, zsákok és deszkák segítségével a további veszélyt csakhamar elhárítani.

Alig hogy ez megtörtént, 9 óra tájban az ezen munkánál, egy hadnagy parancsnoksága alatt itt dolgozó mintegy 12 közlegény katonai parancssal elrendeltetett az Algyő felé készített töltés védelméhez, mely ekkor már több ponton a legveszélyesebben volt megrongálva.

A katonák távozása után munkafelügyázómmal talicskával és egyéb szerszámokkal a Horgos felé készült védvonal megszemlélésére indulunk, a megrongált helyeket javígtattuk, akkor még nem tudva a végveszedelmet.

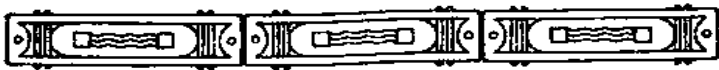
Éjfél után a sötét felhők között ki-ki bujt a holdvilág, de a vihar egyre dúlt és két óra tájban véstsejtő trombitaszót véltünk hallani; bementünk az állomásra, ahol már minden csendes volt. Itt jött tudomásunkra, hogy a mentés minden reményéről le kellett mondani és szabad út engedtetett a várost sírba temető, piszkos hullámoknak; a munkások és polgárok a megadás és kétségbeesés érzetével eltávoztak az élet és halál közötti bizonytalansággal.

Egy személyvonat készenlétben állott a még ottmaradottaknak, a Szeged-állomásra való elszállításra; néhai Dáni Ferenc főispán úr menekülésünkre felajánlotta a vonatra való felszállást, mi azonban és leginkább én, ki már 7 nap óta éjjel-nappal a töltésen lévén, családomat a bizonytalanság és talán kétségbeesésnek kitenni nem akartam, a felajánlást köszönve gyalog, futva siettem Laudon-utcai emeleti lakásomra, hova a három órai harangszóval együtt érkeztem meg. Csakhamar utánna nagy morajjal, zuhogással tört be a víz a mai Püspök-utcáról a Laudon-utcába, két egymásra keresztbe feküdt gerendán egy embert hozva magával; a gerendák a falhoz ütődtek az ember leesett és befutott az átellenes házba; néhány perc múlva a Tábor-utcán tódult be a víz, egy hazafelé törekvő bérkocsit ragadva magával a Valéria-tér felé.

Teljesen kimerülve lévén, lefeküdtem, de alig egy óra múlva félelmetes zuhanással dőlt

össze az első ház a Laudon-utcában; utána következtek a többiek, úgy, hogy reggel 7 órára hét kivételével az utcában levő összes többi házak rombadőltek.

Alattunk egy tenger 2 m. magas vízoszloppal jelezte a veszedelem végtelenségét, mely után következtek a hajléktalanná vált lakosság keserves vándorlása történetének szomorú napjai.

1889.

A mentés.

Alig pár nap múlva megéri Szeged város népe az 1879-iki katasztrófa tizedik évfordulóját. Az éjféli órákban tizedszer fog megkondulni a városi széképület ugyanazon öreg harangja, amelynek bús szólama tíz évvel ezelőtt az irtózatos pusztulás kezdetét jelezte. — Ugyanazon hangok, melyek akkor a város népét menekülésre hívták fel, most bátorító szóval az Isten házába hívnak bennünket; adjunk ott hálát a Gondviselésnek a megmenekülésért s a lelki épülés által merítsünk bizalmat, erőt, bátorságot, lelkesedést azon nagy munkában, mely az elpusztult otthon újra felépítésében még előttünk áll.

A régi Szegedet megsemmisítette katasztrófa tizedik évfordulóján nem tartom időszerűtlennek, néhány vonással kiegészíteni azon visszaemlékezéseket, melyet tavaly ilyenkor ugyan e helyen közöltem. Akkor elmondottam, hogy a visszaemlékezésem nem akar a nagy árvíz története lenni, s hogy az egy szemtanúnak minden feljegyzés nélkül tett észlelete, melyet összefüggővé az utóla-

gos tájékoztató visszaemlékezés tömörít. — Jelen sorokra ugyan e mérték lesz alkalmazandó.

Jelzett visszaemlékezéseimben leírtam a katasztrófát közvetlen megelőző eseményeket; megjelöltem azon intézkedéseket, melyek a vész elhárítása, annak bekövetkezte esetén pedig az emberélet, a köz- és magánvagyon biztonsága tekintetében úgy a városi hatóság, mint az államkormány részéről tettek; leírtam és leírták más szemtanuk is azon titáni harcot, melyet a város hatósága és lakossága, a polgári és katonai kormányzat s a szomszédos községek támogatása mellett, a reánk tódult árvíz ellen napokon keresztül folytatott; elbeszéltem, hogy nyolc napon keresztül kétségbeesetten vívott kimerítő harc után az emberi ész és erő a természet elemeinek kettős szövetsége ellenében meghátrálni kényszerült, s midőn 1879. március 12-én a szegedi tornászok mars-téri mentőállomásáról a víz rohama által elsodortatva egy gyenge járműben, a várost elöntött árvíz habjain a Bakay-féle gyár előtt két mentőtársammal: *Ivánkavits Sándorral és Ujj Sándorral megviradtunk, könnyező szemeink az elpusztult Szeged vízben úszó romjaira estek.*

A romlás és pusztulásnak azon képe, amely szemeink elé tárult, borzastóságában felülhaladott minden emberi képzelmet. Az előbb oly élénk városrész a szó legszorosabb értelmében megsemmisült. Az összedőlt házromokra lerogyott,

részben a víz felszínén úszó háztetők mutatták csak, hogy itt még néhány óra előtt város, eleven élet és békés otthon létezett.

A magas víz ladikunkat magával emelvén, az összerogyott házak tetőinek gerincei felett be lehetett látni az egész tájat ... A mi a látásnak határt szabott volna, azt az iszonyú elem semmivé tette. Az egész vidéken csupán a Bakay-féle ház állott még s ezzel átellenben egy magas földszintes szolidabban épült sarokház; a többi messze körül rommá lett. Az úszó háztetők gerincein az éjét végső kétségbeesésben átvirrasztott sikoltozó és jajgató alakok ültek kétségbeesett arcokkal, az éji hidegtől megdermedt tagokkal; a mit ingóságaikból összeszedhettek a rettenetes pillanatban, magukkal cipelték fel a háztetőkre, görcsösen ragaszkodva ahhoz még ott is; hiszen a többi úgy is elveszett.

Az életmentés munkáját már a sötét éjben meg kellett kezdenünk. Midőn ugyanis a budapesti-sugarúton átrohanó árvíz ladikunkkal együtt elsodorván, azt egy kétségbeesett erőfeszítéssel a Bakay-ház előtt ültetett élőfákhoz befordítottam s ott egy élőfához erősítettük, a jelzett háznak kapujából kínos nyöszörgés hangzott felénk. Oda tekintve, a sötétben egy apró emberke vergődő alakjának sötét körvonalai voltak kivehetők; a szerencsétlen már vállig vízben volt s a víz felszínén csak úgy bírta magát tartani, hogy a kapu kilincsét megfogva, azt maga alá nyomta. A csó-

nakkal a ház falához közelebb menni nem lehetett, mert a ház minden pillanatban összedőlhet s romjai minket is eltemethettek volna.

Mást nem tehattünk, mint a csákyát kinyújtottuk, azt találomra a legénykébe beleakasztottuk s őt a vízen keresztül a ladikba behúztuk. Itt azután dideregve elmesélte, hogy ő egy Bakaygyárbeli munkásnak a fia; az édes apja, aki a belső gyárhelyiségbe menekült, kiküldte őt, hogy nézze meg, jön-e már a víz, ő teljesítette apja parancsát, de mire azon hírral, hogy a víz itt van, a kapun keresztül vissza akart szaladni, akkorra a víz őt utolérte s a kaput ki nem nyithatván, a vízben kint szorult. Jó csillagzata vihetett oda bennünket, mert a kis pocok nélkülünk menthetetlenül elvesz. Ez volt az első megmentett.

Ettől kezdve reggeli 5—6 óráig teljes tétlenségre voltunk kárhóztatva. Eltekintve a nagy sötétségtől, a víz rohanása az alsóváros felé oly irtózatossá volt, hogy ily körülmények közt a helyből mozdulást megkísérteni is valóságos Istenkísértés lett volna. Minden pillanatban ki lettünk volna téve annak, hogy a romok között nyomorultan elveszünk. Nemcsak mi voltunk ilyen helyzetben, hanem mint később megtudtuk, összes mentőtársaink s a mentésre érkezett pontonierek is éppen ilyen tétlenségre voltak kárhóztatva.

Az a kétszáz egynéhány halott, mely az árvíz alkalmával hivatalosan konstatálva lett, minden kétségen felüle szerencsétlen pár óra szomorú áldozata.

A körülöttünk levő s legnagyobb részben úszó háztetőkre menekültek észrevették ladikunknak a vízben tükröződő körvonalát, hallották viszonylag nyugodt beszélgetésünket, hallották aggodó kiáltásainkat, melyekkel a velünk együtt elsodort társaink után tudakozódtunk a rémes sötétségben s így észrevették, hogy mi menteni és nem mentetni akarunk. Kétségbeesetten kértek bennünket, hogy mentjük meg őket iszonyú helyzetükből, sokan pénzt Ígértek, mások gorombáskodásra fogták a dolgot, fenyegettek bennünket vízbedobással, agyonlövéssel, természetesen eredmény nélkül. Biztattuk őket, hogy legyenek nyugodtan, várják meg a hajnalt, mindnyájukat megmentjük; most lehetetlen, mert mi is elveszünk, ők is elvesznek.

A legnagyobb részének használt a biztatás; közelükben tudván a megmentő ladikot, bizonyos önmegadó megnyugvással túrték kényelmetlen helyzetükben a borzasztó éj összes testi és lelki nyomorúságait; csupán a Bakay-féle háznak átellenében volt szolidabban épült magas földszintes, még össze nem omlott háznak ablakaiból hallatszott meg nem nyugtatható, állandó kiáltás. E ház lakói nem menekültek ki a háztetőre, hanem bizva abban, hogy a ház bizonyos magasságig téglából épült, benmaradtak. A folyton emelkedő vízárral szemben nyugtalanságuk teljesen érthető volt, mert helyzetük annál veszélyesebbé vált, minél magasabbra hágott a víz azon ponthoz,

ahol a vályogfal kezdődik. A közvetlen közelből magyaráztuk a szegényeknek, hogy a víz rohanó árja azonnal elsodor bennünket a rác-temetőhöz, mihelyt ladikunkat eloldjuk, akkor aztán nem lesz többé mentség számukra; várjanak addig, míg a víz valamennyire egyensúlyba jő; elsők lesznek, akiket csónakunkba veszünk. Nem nyugodtak meg, de nem is nyugodhattak, mert a víz már a vályogot kezdte nyaldosni. Kétségbeesetten tudatták velünk e körülményt, mire azután elhatároztuk, hogy kísérletet teszünk megmentésükre; amint azonban ladikunkat elkötöttük, rögtön tisztában voltunk azzal, hogy még most helyből mozdulni lehetetlen; a rohanó ár ellen számbavehetetlennek bizonyult a két dalladó ereje; kénytelenek voltunk ladikunkat a csákyával hirtelen elkapott fához újra visszakötni. Szerencsére hajnalig nem dőlt össze a ház s ez időre a betódult víz is annyira legalább egyensúlyba jött, hogy helyünkben a mentésre, bár nagy nehézségek között s rendkívüli óvatosság mellett, kimozdulhattunk. Legelső dolgunk volt ladikunkat átlökni az átellenes házhoz; a ház falai már repedeztek, éppen ideje volt, hogy a lakók kitelepítenek. *Szóke József*, most helybeli ügyvéd, volt bent pár hozzártatózójával. Érthető megkönnyebbüléssel szálltak át ladikunkba. *Szóke József*nek azonnal csákyát nyomtunk a kezébe, aki — már ekkor is tagbaszakadt legény — nagy ügyességgel távolította el ladikunk útjából azon kimondhatatlan sokaságú

és tarkaságé úszó holmit, melylyel az árvíz az utcákat olykor teljesen eltorlaszolta. Midőn aznap délután a téglagyárba ladikáztam, az ott szorultak kitelepítésében való segédkezés végett, a Mars-téren keresztül menve, oda tekintettem éjjeli szenvedésünk színhelye felé; sem a Bakay-ház, sem az említett Szőke-féle ház nem állott már fenn. Ha az árvíz sodra oda nem visz, Szőke barátunk mai napság valószínűleg egy jobb házában, a cherubok és szeráfok között allegálna.

A mentés munkája.

A Bakay-ház tájáról az árvíz által az utca vonalán összehordott tömérdek fanemű között csak lassan haladva előre, végig csónakáztunk az Ördöglyuk-utcán, egész a régi Kocsonyás-utcáig; az Ördöglyuk-utcában egy udvaron valami kártya tetején ült egy sovány férfialak. Nagyon rimánkodott, hogy vegyük fel ladikunkba. Családját előző nap biztos helyre szállította, ő pedig az éj folyamán hurcolkodott volna, de ott nyomta a víz; be akartunk érte menni, azonban a víz alatt még fennálló kerítésen nem mehettünk keresztül. Erre azt mondta, hogy álljunk csak meg, majd kijön ő hozzánk; — s csakugyan, a nyurga ember — valószínűleg szabó — a közbeeső másfélöles vízen úszó gerendákon, háztetőn, deszkadarabokon tengeliceként egyikről-másikra ugrálva, a vízbefulladásnak minden pillanatban kitéve, a szomorú alkalom dacára a ladikban levők nem csekély derűtsége között, kiugrándozott egész ladikunkig s csak a legutolsó ugrásnál bukván derékig a vízbe, kellemetlen helyzetéből egy kis fürdés árán kimenekült.

A Vörösács-utcából a régi Kocsonyás-utcán — most Báró Jósika-utca — keresztül kifordított-

tam a ladikot a Kálvária-utcára, azon hitben, hogy ezen magasabb utca talán még szárazon áll s a ladik terhét szárazra tevén, a Móra városba mehetünk, honnan a legtöbb segélykiáltás hangzott. A Kocsonyás-utca dereka táján egy ház még fennállott, olyannyira összeropedezve, hogy minden pillanatban összeomlással fenyegetett. A kinyitott ablakokból zokogó segélykiáltások hangzottak felénk. Attól tartva, hogy a ház összeomlik, csak a csónak végét irányoztam az ablakhoz; megrendítő látvány tárult elénk: a szobába betört víz egy asztalra feltett koporsót hintázott, *melyben halotti díszben az előző napon meghalt családfeje feküdt*, körülötte derékon felül érő vízben szeretetei zokogtak s várták, hogy a minden pillanatban összedőléssel fenyegető ház őket atyjukkal együtt romjai alá temeti. Hívtuk őket csónakunkba, kértük, fenyegettük, de csak azon kikötés mellett akartak jönni, ha a szeretett halottat is kihozzuk. Magyaráztuk nekik, hogy mi eleveneket, rém pedig holtakat akarunk megmenteni, hogy halottjuknak soha szebb temetője nem lehetne; nem használt semmit, kijönni nem akartak, a ház pedig már recsegett; végre azon biztatásra, hogy őket a Kálvária-utcán kitevén, azonnal visszafordulok a halottért, bejöttek a ladikba. Az én biztatásom természetesen jóindulatú ámitás volt, de ha valamikor, úgy akkor s oly körülmények között a cél szentesítette az eszközt.

A midőn azt hittem, hogy a Kálvária-utca

még szárazon van, nagyon csaldtam. A Kálvária-utcát már ekkor méternyi magas víz borította egész hosszában. A már megtelt ladikot a Kálvária-utcában a belváros felé fordítván, az utcán haladtam az első szállítmánnyal azon szándékkal, hogy azt a reáliskolában teszem le, mely épület ily célra hatóságilag kijelölve volt. Útközben *Lichtenberg Móriccal* találkoztam; kellemes foglalkozása volt: térdem felül érő vízben karjai között hordozta át a saját házába a szomszédos veszélyeztetett házak nőlakóit. Rámkiáltott: „Mondd meg azoknak a nagyfejű mérnököknek, akik bennünket tönkretettek, hogy ha reánk duzzasztották, most már eresszék le a vizet a Tiszába, mert mindnyájan itt fulladunk.“ Visszakiáltottam, hogy nem adnak azok az én szavamra semmit, de különben is sietek vissza, mert sokan várják a segílyt. Éppen ez okból nem is szállítottuk el a csónakunkban levőket a reáliskolába, hanem a Vajda-féle házban tettük le őket, a hol a víz ellen kellő biztonságban voltak.

A második út a Móra-városnak szólt. Az itt lakó emberek legnagyobb része nem a háztetőkre menekült, hanem az udvarokon lévő élő fákra mászott fel, magával cipelvén ingóságai közül azt, a mit hirtelenében összezsomagolt.

Egyesek olyan előrelátók voltak, hogy részint leásott oszlopokra, részint pedig az élőfák törzsei felső részének gerendákkal való összekötése által maguknak már az előző napokban elég

kényelmes menhelyet készítettek s a vész pillanatában értékeesebb ingóságaikkal együtt hirteleében ide menekültek. Életük biztonságban volt, azonban a borzasztó éjszakán a hidegtől iszonyúan szenvedtek. Kitörő örömmel fogadták a közelgő segílyt. E szállítmányt a Mérey-utcán keresztül vittük ki a vár belvárosi bástyájához, hol az előre készített feljárón a teljes biztonságot nyújtó vartetőre jutottak.

A Széchenyi-tér már ekkor polygott az érkező és távozó mentőladikoktól és katonai pontonoktól; a várhoz érkezők telve voltak mind csuronvizes, átázott és átfázott, kétségbeesett menekültekkel. A hidász-csapat által szolgált pontonokon kívül majdnem minden mentőcsónakon a szegedi torna-egylet tagjainak karkötője piroslott. Ekkor találkoztam Nyilassy Pál és Wagner Gyula csónakjaikkal is, a kiktől a Mars-téren reánk tódult ár a borzasztó éjen elszakított. Mindketten rendkívül megörültek a felett, hogy életben vagyunk, mert az éjszaka történtenk után mindhármunkat menthetlenül elveszettnek hittek.

A várnál hallottuk meg, hogy a rókusi részen sok ember bennszorult s az életveszély nagy. Minthogy saját szemeimmel győződtem meg előző utamban arról, hogy a Móra-városban az emberek élőfákra és előre készített állványokra menekülvén, közvetlen életveszély nincs s így azok még várakozhatnak, annál fogva Rókusra siettünk. A régi városház főispáni termének egyik ablakából

Novák József nézett ki s midőn a városháza alatt elmentünk, kikiáltott, hogy ő a kormánybiztos által Újszegedre van kiküldve hatósági biztosnak, az elszállítás eszközlése, barakkok építése s a mentés vezetése céljából. Felszólított, hogy azonnal vigyem el ladikommal a hídfőhöz. Azt mondtam neki, hogy örüljön, hogy száraz helyen van, nekünk más a dolgunk; tovább mentünk. A budai országút elején, a Kirschner-féle ház első emeletéről *Magyar Miksa* nézett ki. Éppen a szenvedő emberiség nevében pörölt a derék férfiú néhány vidéki mentővel, akik az átellenes ház ablakainál csónakukkal megállva, a vízbiztos házból kinéző hölgyekkel kedélyesen beszélgettek és szilvóriumoztak. Mit kurizálnak ilyenkor; miért nem mennek menteni. — Nekünk azt kiáltotta le, hogy Makóra akar költözködni, vigyük ki bútorostól a szárazra; azt mondtuk, hogy egyelőre csak embereket viszünk ki, bútorokra majd azután kerül a sor; ő biztos és száraz helyen van, várhat; meg is nyugodott ebben. — Ugyancsak a budai országúton, a Szilber-féle házból *dr. Magyar János* bátyánk nézett ki, kezében egy nagy irománycsomaggal; jelezte, hogy a szobába már behatolt a víz, felszólított, hogy vigyük ki őt és irományait; megmondtuk, hogy úgy is erre jövünk vissza, akkor kivisszük, addig ladikunkat meg nem terheljük s folytattuk utunkat; mire azonban visszajöttünk, jeles polgártársunkat irományaival együtt valaki már szárazra tette.

Rókusra menet, a Völgy-utcából kétségbeesés hangjai hallatszottak. E hangok egy, a régi Völgy-utcában, a törökfő mögött fennálló magas földszinti házból jöttek, melynek ölnyínel magasabb téglalapját az emelkedő vízár már meghaladni kezdte. A ház lakói oly biztonságban érezték magukat a magas kőalap folytán s e mellett mérnökeinkkel s így édes mindnyájunkkal együtt annyira tájékozatlanok voltak a keletkező árvíz magassága dolgában, hogy a menekülésre még az éj folyamán sem gondoltak s így a folyton emelkedő árvízben állották ki az éj összes borzalmait; e biztonságot nyújtani látszó házba sereglett sok rókusi menekülő s különösen ide erőszakolták be magukat az állandó rendőri felügyelet alatt álló szomszédos közintézetek azon szájalmas nőnövényedei, akik a köz- és privátmorállal állandó antagonismusban állanak. Ha e ház összedül, 30—40 élő lényt temet romjai alá. Mi kivittük onnan azonnal a tulajdonos családot; a társadalom szájalandó páriáit néhány figyelmessé tett emberszerető agglégény barátunk mentette ki.

Egy éj a várkokon.

Így folyt a mentés munkája március 13-án egész napon keresztül; úgy a katonaság, mint a tornászok, lankadatlan erélyvel dolgoztak egész napon át az életmentés nagy munkájában. Az est beálltával, miután az éj sötétjében az utcák járhatatlanokká lettek, társaimtól elváltam; ki-ki sietett övéit felkeresni. Hja, övéit! De hát hol vannak övéi? A mentés izgalmi elfeledtették a személyi érdekeket; most a napi munka befejeztével a hozzátartozók iránti aggodalom ónsúlya kettős teherrel nehezedett a keblekre. A vár tetején állva, sokáig gyötrött a kínzó bizonytalanság; csak késő este nyertem egészen véletlenül e tekintetben jótékony megnyugtatást.

Most előtérbe tolult azon kérdés, hogy hol töltöm az éjét. Elmentem a szárazon álló Hungária-szállóba. Ott az étteremben és kávéházban egymás hátán álltak a szállás nélküli emberek. Arról, hogy vendégszobát kapjak, szó sem lehetett; beláttam, hogy e fulladásig telt kávéházban az éjét tölteni nem lehet; éppen ilyen állapotok voltak az Oroszlán-kávéházban; a várban, a hol tisztí egyenruhámnál fogva könnyen kaphatom volna megfelelő éjjeli szállást, a kazamátokat s az épü-

letek földszinti részeit elöntötte a víz; az épületek emeleti részeit pedig a lakásukból kiöntött helyőrségi tisztek családjai foglalták el. Kénytelen voltam a csikorgó hidegben a vár tetején háltni. Vigasztalt az, hogy nem egyedül vagyok. Ezernyi menekült osztotta meg velem e rideg éjjeli szállást. Megosztotta azt velem különösen *Nováky Berti* barátom, a ki jó meleg bundájának felét is átengedte. Egy valahol beszerzett nagy kenyér volt fejünk alja, a bunda takarónk s a vár belvárosi bástyáján nőtt, de a tél fagya által kiszáritott zuzmarás fű volt átkozottul hűvös derékaljunk.

A vár tetejére menekült tömeg az egész éj folyamán kivolt téve a zord időjárás minden kellemetlenségeinek. A magában véve is hideg, fagyos éjszakát még zordabbá tette az alattunk minden irányban elterülő víztömeg hidege. A didergő nép úgy segített magán, ahogy tudott; összehordott fatömegekből máglyákat rakott s azokat meggyujtván, melege mellett leginkább ébren töltötte az egész éjszakát. Úgy este kilenc óra tájban kigyulladt a korona-utcai Pick-féle ház. A felcsapódó lángok kísértetiesen világították meg a vízben úszó egész belvárost; az itt még jobbára fennálló házak alakjai komoran tükröződtek vissza a várost elborító árvíz hullámai-ban; borzasztóan nagyszerű látvány tárult szemünk elé. A kigyulladt ház tetőzete fél óra alatt leégett s ismét koromsötétség borult a szerencsétlen városra.

A fekhelyünkhöz legközelebb eső máglyánál sűrű embertömeg csoportosult; a máglyánál melegedve beszéltek el egymásnak az éj és nap borzalmait; a komor tömeg egyhangú, csüggeteg morajából különösen kihangzott egy kopott ruházatú, átázott ember sirongó beszéde, aki fiát kereste. Figyelmessé lettem reá, közelebb mentem az embertömeghez. Elbeszélte, hogy ő az éjjel a Bakaygyárból kiküldötte a fiát, hogy nézze meg, jön-e már a víz s a gyermek többé nem tért vissza; bizonyára odaveszett, mert a délutáni órákban a lakóház is összedült; ha visszatérőleg oda menekült, úgy a romok nyomták őt agyon. Közelebb léptem; kikérdeztem tőle a körülményeket s rájöttem, hogy ugyanazon gyermeknek atyjával állok szemben, akit éjjeli három óra körül a Bakay-ház kapujában csákyával kifogtunk. Megmondottam a kétségbeesett apának, hogy a fia meg van mentve; A Kálvária-utcai Vajda-házban keresse! . . . Az ezután következett jelenetet leírni gyöngé toliammal meg sem kísértem.

A váracs tetején *Ornstein* közöshadseregbeli őrnagy parancsnokolt. Az őrnagy urat Szegeden mindenki ismerte; kenyerének javát itt ette meg. A katonai szolgálatban szigorú volt egész a pedantériáig; az akkor még egyévi önkéntesek féltek tőle, mint az ördögtől; katonai szolgálaton kívül azonban a legjobb cimborá volt. Hosszú ideig Szegeden tartózkodása alatt, különösen a Feketesas-utcában volt „Újvilág“ vendéglőben, a

nagylábú Zóbelnél, szerény mulatozás, kisebb-nagyobb kimenők közben teljesen elsajátította a polgári elemmel való érintkezés konciliárisabb formáit. Tréfából biztattuk mindig, hogy vonuljon nyugalomba, megteesszük őt Szegeden várnagynak. Hja! Akkor még a várnagy nem volt a belvárosi biztos lábkapcája, sőt az édeskevés teendő s a széleskörű vásári konneksziók folytán méltó vágya egy az élet fáradalmi elől megfelelő nyugdíjjal nyugalomba vonult kontemplatív életnek. Bizonyára a polgári elemmel ekként összehasonílt lényé volt az indok arra, hogy őt az akkori ezredparancsnok, mostani civil polgártársunk, a jó öreg *Vorzikovszky* ezredes tapintata a váracs tetején a rend fentartásával megbízta. Vesződjék ő a civilekkel, úgy is mindig köztük volt. S a derék férfi általános fogalmakra emelkedve s ez álláspontból a vizet is ellenségnek nézve, oly szigorú katonai rendet akart tartani az összegyűlt megvert sereg között, mintha katonáival a muszka előtt állana. Folytonosan dohogott, zsörtölődött, szitkozódott, káromkodott. Ámde minő változás! Egyszerre csak leballagott a vár tetejéről hátrakulcsolt kezekkel, lehorgasztott fővel. A dolog megfejtése az, hogy Ivanovics kapitány éppen a legnagyobb fenekedése közben oda sűgött neki: Herr Major, du bist pensionirt! — És valóban, a legszebb hatáskörben érte őt végzete: az Armeeverordnungsblatt aznap hozta nyugalmaztatását.

A segélynyújtás kezdete.

Reggelre kelve meghallottam, hogy Taschler főkapitány hivatali helyiségét a Dunagözhajózási társaság ügynöksége épületébe helyezte át. Oda siettem tudakozódní az előző nap eseményeiről. Valóban ott találtam a roskatag férfiút; a roncsolt kimerült testben az óriási lelkierő mindaddig fentartotta a komoly hivatali tevékenységhez szükséges fizikai erőt. Itt tudtam meg, hogy a városi közigazgatás teljesen szétagoltatott. Lukács kormánybiztos és Dáni főispán az osztrák-magyar államvasút pályaházában, Pálffy polgármester a városházán, a rendőrség a fentemlített ügynökségi épületben székel; Novak József pedig, mint hatósági biztos, Újszegeden bakkokat építet s a hídon átmenekülőket továbbítja a szomszédos községekbe.

Az árvíz másnapján, vagyis március 14-kén újból kezdődött a mentés munkája. Ugyanezen napon érkezett meg *Szapáry gróf* pénzügyminiszter, a minisztertanács megbízottja, Hieronymi Károly közmunka és közelekedési államtitkárral, hozzá magával pénzt, élelmet s ami a legfőbb volt: megérkezése a legelső látható jele volt annak, hogy Szegedet elveszni nem engedik; *gondol velünk a*

kormány. A városból a vész első napjain el nem költözött s részben a belvárosi házak emeleti részében, részben a váracs tetején és a város alatti tiszai védtöltésen, részben pedig az Iskola-utca és a Tiszapart által határolt városrész vízmentes utcáiban tartózkodó, mindössze néhány ezernyi lakosságra a legjobb benyomást tette, hogy akkori alsóvárosi képviselőnek, *Kállay Ödön* vezetése alatt: *Horváth Gyula, Ugion Gábor, Bethlen András gróf, Sváb Károly, Verhovay Gyula, Kende Péter, Rohonczy Gida, Beöthy Algernon, Krajcsik herenc, Gábor Péter, Teleky Domokos gróf, Potoczky Dezső, Andrássy Mihály, Miklós Ödön, György Endre, Ercsey Géza, Tors Kálmán és Héderváry-Khuen Károly gróf* — a volt horváth bán — országgyűlési képviselők, a pénzügyminiszterrel egyidejűleg megjelentek és szolgálataikat a kormány nevében eljáró miniszternek ajánlották, megnyugtató jeléül annak, *hogy gondol velünk a nemzet is.* A miniszter rögtön kezébe vette a város akkori állapotában ugyan szűk keretre szabott, de azért roppant terhes saját-szerű árvízi közigazgatás gyeplőit. Már 13-án délután rendeletet bocsátott ki, melyben Lukács György kormánybiztos főfelügyelete alatt a vízrendőrségi ügyek vezetését Kállay Ödön képviselőre, az élelmezési ügyek elintézését Dáni Ferenc főispánra, a hajléktalan lakosság elszállításának rendezését Kende Kanut percsórai kormánybiztosra, a város területére behatolt víztömeg

levezetésének tanulmányozását pedig Hieronymi Károlyra bízta s e mellett biztató szavakkal óvta a lakosságot az elcsüggedéstől.

A mentés munkájára az ország minden vidékéről, különösen Budapestről, Győrből és Komáromból érkeztek a pontonok, ladikok s egyéb vízi járművek, azokkal együtt jöttek újabban katonai árkászok, önkéntes tűzoltók, egyetemi és akadémiai polgárok. A fővárosból megérkezett e napon 20 önkéntes tűzoltóval *Kiause Valdemár* főparancsnok s 20 tornászszal *Bockelberg Ernő*, a budapesti nemzeti tornaegylet főmestere. Ugyanekkor érkezett meg Szatymazra a budapesti egyetemi polgárság százas mentőcsapata: a Szatymaz és Szeged közötti háborgó tenger azonban őket a rácok kertjénél partra szállani kényszerítette s csak negyednap jutottak be a rombadölt városba. Ugyaneznap érkeztek meg — mint ezt alább bővebben megírom — a budapesti ezredeknél szolgáló egyévi önkéntesek, mintegy százötvenen. A derék fiúk a veszély nagysága és a segélynyújtás sürgössége tudatában, a katonai merev szolgálati út mellőzésével s a Dienstreglement szigorú szabályainak teljes ignorálásával berontottak Edelheim-Gyulai báró, akkori budapesti parancsnokló tábornokhoz, engedélyt kérni a lejövetelre. A katonai szolgálatban különben közmondásos kérlelhetetlenségű, rideg, szigorú katona felfogta a helyzet magasztosságát s az engedélyt szó nél-

kül nemcsak megadta, hanem őket nemes elhatározásukért meg is dicsérte.

Egész külön fejezet kellene ahhoz, hogy leírjam a segélynyújtás azon ezernyi módját és alakját amelyben a szomszéd községek és megyék, az egész ország és az egész műveit világ Szeged városát és népét szerencsétlenségében támogatta; s ha valami megmentette a város népét az elszéledéstől, úgy annak a szűkebb haza kedves rögéhez való szívós ragaszkodáson felül egyik főtenyezője bizonyára azon részvét melege volt, melylyel a bél- és külföld e várost és népét szerencsétlenségében támogatta.⁸

⁸ Érdekesnek tartom felsorolni a segélyként befolyt összegeket. A királyi ház tagjaitól érkezett 145,600 kor., a közös hadseregből 10,000 kor., Magyarországból, illetőleg Szent István birodalmából, tehát Horvátországot is beleértve 1.745,600 kor., Ausztriából 1.059,800 kor., Boszniából és Hercegovinából 1350 kor., Angolországból 289,200 kor., Belgiumból 63,600 kor. Dániából 1400 kor., Franciaországból 541,400 kor., Görögországból 3400 kor., Helvétiaiból 73,600 Németalföldről 58,200 kor., Németországból 792,200 kor., Oroszországból 61,000 kor., Olaszországból 100,600 kor., Portugáliából 3760 kor., Romániából 74,000 kor., Szerbiából 1128 kor., Spanyolországból 2600 kor., Svéd-Norvégországhól 4600 kor., Törökországból 28,800 kor., Keletindióból 6200 kor., Chinából 8400 kor., Perzsiából 880 kor., Egyiptomból 30,800 kor., Tunisból 2400 kor., az Észak-amerikai Egyesült Államokból 126,200 kor., Mexikóból 700 kor., Cuba szigetéről 2000 kor., Hayti szigetéről 458 kor., Columbia Egyesült Államokból 1200 kor., Argentína köztársaságából 2000 kor., Nikaragua köztársaságából 460 kor., Uruguay köztársaságából 852 korona.

Az egyes közműködési ágak élére állított fent megnevezett férfiak, a lejött országgyűlési képviselők, úgy Pálfy polgármester, Szabados tanácsnok, Reizner főjegyző, Szluha Ágoston és Pillich Kálmán erélyes támogatása mellett önfeláldozó kitartással intézték a reájuk bízott teendőket mindaddig, míg a március 18-án, a víz betörése után, a Hungária-szállóban tartott városi közgyűlés azt újból a városi autonóm közegek kezébe le nem tévé.

A mentés érdemesei.

Ezen intézkedések részletes elősorolása már nem tartozik jelen visszaemlékezés keretébe, az már a történetírás dolga lesz; s ha még felemlítem azt, hogy a koronás király március 17-én bekövetkezett látogatása s kimondott történeti nevezetességű szavai a csüggedőkben új életet, bizalmat és reményt keltettek, befejezhetem visszaemlékezésemet, azok felsorolásával, kik magukat az életmentés nagy munkájában kiválóan érdemesítették.

S itt elsősorban és kétségbevonhatlanul a *katonaságot* illeti az elismerés koszorúja. A víztől átázva, a hidegtől elgyötörve, emberi fogalmakat meghaladó önmegtágadással végezték nehéz munkájukat Szeged pusztulásának e névtelen hősei, méltók arra, hogy emléküket Szeged népe mindig hálával emlegesse.

A budapestiek közül *Lisznyai Damó Tihamér*, *Porzsolt Gyula*, *Kacsóh Lajos* és *Zubovits Fedor* emelendők ki, akik még a víz betörése előtt városunkba jöven, a borzasztó éjen az életmentés ügyének jelentékeny szolgálatokat tettek.

A helybeliek közül ki kell emelnem *Nyilassy Pál* barátunkat, ki úgy a mentés körül, mint azután

is, éjjelt és nappalt ez ügynek áldozva, magát ez irányban kitünően érdemesítette.

A katonaság után azonban az életmentés fő-érdeme minden kétséget kizárólag a szegedi tornaegyletet illeti meg. A vészbizottság első felhívására az egylet 110—120 tagjai közül 70 azonnal mentő-csapattá alakult s magát a társadalom intelligens elemeiből kiegészítvén, a katonaságon kívül egyedül képezte azon kompakt helyi tényezőt, melyet a vész betörése már a helyszínén talált s mely fiatal lelkesedéssel s hősi elszántsággal küzdött elejétől végig az életmentés nemes munkájában. Ott volt az akkori aranyfiatalság minden tagja. Ott volt *Pálfi Sándor, Kalmár István, Ivánkovits Sándor, Nagy Ferenc, Molnár Elemér, Wagner Gyula, Nováky Bertalan, Rainer József, Csonka Ferenc, Szőke József, Pataky Károly, Nyári János, Kertész József, Wagner Károly, Kertész Ferenc, Gaál Kálmán, Gaál János, Gaál Ferenc, Löw Immanuel, Csányi János, Felmayer János, Kulinyi Zsigmond, Wagner Gusztáv, Ujj Sándor, Fáy István, Boko> Pál, Gáspár Károly, Harcz Lajos, Kovács N. József, Koczor János, Kovács Oktáv, Lövész Antal, Pfann Lajos, Molnár János, Harcz János, Csermendy István, Itczés József, Szalacsy Zoltán dr., Visinger Károly, Obelcz József* piarista, *Tölcséry József* és még igen sokan.

Ne feledje ezt el soha Szeged város közönsége!

1890.

Menekülés.

1879. március 12-én hajnali 1—2 óra körül bekövetkezett a katasztrófa. — Az alföldi vasút szeged—algyői vonala mentén az előző napon esti 8 óra tájban váratlanul keletkezett orkán ellenállhatlan rohama ölnyi magasságú hullámokat kavart fel s hozott mozgásba a mérnökök, katonaság, polgárság s különösen a derék felsővárosi halászhalk által a végső kétségbeesésig hősiiesen védett nyúlgát ellen, melynek az előző napok izzó munkája után immár számbavehető gáttá izmosult méretei remélnünk engedé, hogy városunk megszabadul az elemek iszonyú csapásától. — Az orkán eloltotta a sorban égő szurokfáklyák világát; a bekövetkezett sötétség megbénította a verejtékkel dolgozó emberi munkát.

A viszonylag mégis kis méretű, hirtelen emelt, átázott nyúlgát nem bírt ellenállani a természet vad erőinek; a szeged — algyői vonalszakasz mak-koserdei őrházánál 30—40 ölnyi szélességben vonala megszakadt s a beözönlő ár pusztító ereje hullámsírrá tette azon várost, mely félszázezer

jó magyarnak nyújtott azelőtt békés otthont s adott családi tűzhelyet.

A katasztrófa előzményeit, annak kitöréseit, a közvetlen azt követő eseményeket ugyan e helyütt a múlt években évfordulókor megírtam. Megírtam azokat minden írásbeli feljegyzés nélkül, emlékezetből. Visszaemlékezésemben a katasztrófát elejétől nyomról-nyomra végig követvén, jóformán ki is merítettem emlékezetem tárházát s ekként a jelen évfordulóra alig maradt fenn más, mint a visszaemlékezés tág mezején epizódokat tarlózni.

Reggeli 5 órára a város elöntése teljes volt. A rohanó ár épp a roham által felduzzasztva, a legszorosabb értelemben vett tiszai védtöltésen, a mostani Révay- és Szegfű-utcán, az Oroszlán-utca és az Iskola-utca egy csekély részén kívül száraz helyet nem hagyott. Szemtanuktól hallottam, hogy reggeli 6—7 óra tájban az egész Iskola-utca vízben volt s csak a délutáni órákban húzódott vissza a víz az akkori főgimnázium és az Oroszlán-kávéház közötti utcarészről. Szóval a város a legszorosabb értelemben vett hullámtető volt, melyből az összedőlt házak tetői mint sirdombok magaslottak ki.

A városi nép zöme, mely lakásaiból szárazon kijutott a tiszaparti védtöltésre, a váracs tetejére vagy a hajóhídon át Újszegedre menekült. A tiszaparti védtöltésen s a vár tetején való huza-mosabb tartózkodás az első napokban, a várost

elborító víztenger által még ridegebbé tett különben is zord időjárás miatt kiállhatatlan lévén, az ideiglenesen menedéket talált néptömeg egy része lassankint — enyhébb időjárásig — a hajóhídon át Újszegedre, e menekültek egy része innen is tovább, a szomszéd Torontál-, Csanád- és Temesmegyébe húzódott. — Ugyanígy helyezkedett el a katasztrófát közvetlen követő napokban a lakosság azon csekély része is, melyet az árvíz otthonában lepett meg ugyan, de a mentők, különösen a katonaság s a tornaegylet mentő-csapata által az első napon kimentetett, j A hajóhídon keresztül egész népvándorlás raja zajlott át Csanádba és Torontálba.

Ha a menedékhelyek között Szeged város akkori nyomorúságában menekülő lakosságának válogatnia lehetett volna, akkor sem menekülhetett í volna jobb helyre; testvéri karok szívesebben akkor sem ölelték volna. Makó város akkori polgármestere, a jó öreg *Pozsonyi Ferenc* erős beszédű és szókimondó természetéről az egész alföldön s így természetesen Szegeden is jól ismert régi magyar originálitás, a katasztrófáról éjfél után négy óraker táviratilag vett értesítés után meleg ágyából azonnal felkelt, felöltözött s elment a városházára; közismeretű recsegő hangjával kirendelte az összes uniformisba bujtatott rendőri és szolgaszemélyzetet s pitymalatkor ellepte velük a makói piacot; ami élelmiszer reggeli 4 órától 7-ig a makói piacra vitetett, a derék polgármes-

tér által a szegedi vízkárosultak javára, a közigazgatási jogban előírt formaságok teljes mellőzésével, elismervény kiszolgáltatása s utólagos megtérítés kilátása mellett könyörtelenül rekvirálva lön, úgy, hogy reggeli 9 órakor a tulparti hídfőnél *Bánfy Gyula* már három kocsi élelmiszerral állott a menekülők szolgálatára. Makó város volt az egyik kar, mely a szegedi menekülőket ölelte. Nyújtsunk e karnak az évfordulókör e visszaemlékezésben is baráti jobbot.

A másik férfikar, mely a menekülőket a barátság melegével felfogta, Torontálmegye volt. Nagyeszű, a kormányválságok fluktuációi által méltóságában soha meg nem ingatott főispánja, a nemzetiségi túlzó elemekkel oly dúsan megáldott délvidék hatalmas végkapitánya, *Hertelendy József* már előbb gondoskodott arról, hogy a valószínű katasztrófa esetén a hajóhídon át menekülők megfelelő ellátásban részesüljenek. — Az illető szolgabírószágok útján rendelkezett, hogy a közeli torontálmegyei községekben a menekülők mindenütt elszállásolhatók s kellőleg ételmezhetők legyenek. — Az erélyességéről ismert török-kanisai szolgabíró, most somogyi főispán: *Tallián Bélát* utasította, hogy ideiglenesen Újszegedre tegye át lakását s a menekülők elszállításáról s ételmezéséről gondoskodjék. A derék főispán jobb kézre nem bízhatta volna a nemes ügyet. — A fiatal szolgabíró, egyébként is sneidig huszártiszt, e fontos megbízást katonai erélylyel s kiváló am-

bicióval látta el s e megbízásnak a király által is méltatott kitűnő teljesítése bizonyára nem utolsó tényező volt későbbi közzolgálati karrierjében.⁹

⁹ Vizeki Tallián Béla, egyik legrégebb nemesi családjaik sarja, 1851-ben született a somogy megyei Szabás községben. Atyja Tallián András, a szabadságharcban ezredes volt és vitézségével több ízben tüntette ki magát. Tallián Béla gimnáziumtanulmányait Budapesten és Szegeden, ajogot Pozsonyban végezte, ahol 1873-ban államtudományi vizsgát tett. Egyéves önkéntesi szolgálatának teljesítése után tartalékos huszártiszt lett. Még 1875-ben Torontál vármegye aljegyzője, a következő esztendőben a billédi, majd a törökkanizsai járás főszolgabírája lett. Mint ilyen egészen 1879-ig működött, még pedig oly sikerrel, hogy 1877-ben Ő Felsége a koronás arany érdemkereszttel tüntette ki, miután már előbb két ízben az árvízveszélyek alkalmával tanúsított kiváló érdemeiért legfelsőbb elismerésben részesült.

Midőn Szeged városa részére az 1878-iki nagy árvíz után királyi biztosságot szerveztek Talliánt kinevezték a biztositanács tagjává és így volt alkalma ismereteit és tapasztalatait a szerencsétlen alföldi város rekonstrukciójánál érvényesíteni 1880-ban főjegyző-helyettes lett, de még ugyanabban az esztendőben alispánvá választatott. Mint ilyen, alapította a megyei tisztviselők nyugdíjgyejesületét. 1886-ban a király kinevezte Somogy megye főispánjává, 1892-ben ugyanily minőségben Békés- és Csongrádmegyékbe helyeztetett át. Mint Somogy megyei főispán, kormánybiztosa a balatontavi szabályozásnak, utóbb a Dráva szabályozás kormánybiztosságával biztatott meg. Békés megyei főispán korában ugyancsak mint kormánybiztos a megye agrárszocialisztikus zavarainak megszüntetésével és a törvényjavaslatok elkészítésével volt megbízva. Mindeme föladatoknak a leglelkiesmeretesebben felelt meg; és midőn 1894-ben állásáról lemondott, bokros érdemeinek elismeréséül a Szent István-rend kiskeresztjét kapta.

Huszonötéves szolgálati jubileuma valóságos ünnepe volt Békésmegyének és Gyula városának, amelyek elhalmozták ovációkkal.

Az 1896-iki évben kezdte meg parlamenti működését. A törökkanizsai kerület ugyanis megválasztotta országgyűlési képviselőjének. Tallián a szabadelvű párthoz csatlakozott, amelynek azelőtt is tántoríthatatlan híve volt. Bánffy báró visszalépése után a képviselőház megválasztotta egyik alelnökének. Elénk emlékezetben van még, mily kitűnően vezette a tárgyalásokat, a legnagyobb viharok között érvényt szerezvén a házszabályoknak és megóván a törvényhozás tekintélyét.

1901-ben valóságos belső titkos tanácsos lett. A legutolsó szerb egyházkongresszuson mint kir. biztos működött.

1903-ban Tisza István gróf miniszterelnök a földművelési minisztérium vezetésére Tallián Bélát hívta meg. Darányi Ignácnak, aki szakkörökben, különösen az agráriusok táborában, nagy és megérdemelt kedveltségnek örvendett, nem volt könnyű feladat méltó utódot találni. Azonban, amint a körülmények bizonyították: a választás sikerült. Tallián Béla, bár aránylag csak rövid ideig állt egyik legfontosabb minisztériumunk élén, kivívta az általános rokonszenvet és bizalmat. Szakmájában, mely előbb sem volt neki idegen, mert hisz ő maga földbirtokos és mint volt sok évig megyei főtisztviselőnek, bő alkalma volt megismerkedni a mezőgazdaságnak számtalan ügyével-bajával, teljesen beleélte magát és nem mindennapi tehetségeit és ismereteit, kipróbált ügybuzgalmát a legnagyobb odaadással szentelte reszortjának.

1902-ben kapta Milán királytól a szerb Takova-rend nagykeresztjét. Neje révén, aki Baich bárónő, rokonságban volt az *Obrenovics családdal*.

1935. januárjában megvált a miniszteri tárcától, azonban a törökkanizsai kerület képviselőtét máig megtartotta s azt képviseli 1896. óta egyhuzamban.

1904-ben megválasztotta báró Bánffy Dezsővel szem-

ben Szeged I. kerülete, azonban a törökkanizsai mandátumot fogadta el

Az alföldi agrárviszonyokat kitűnően ismeri, a munkászavargások okairól és orvoslásáról több ízben irt folyóiratokba és napilapokba cikkeket, amelyek általános figyelemben részesültek. Ugyancsak ezzel a kérdéssel foglalkozott a képviselőházban is és az itt elmondott beszédei nagyban hozzájárultak a kérdés tisztázásához.

Tallian, amilyen erélyes ott, ahol annak lenni kell, ép oly szeretetreméltó, amiről mindenki meggyőződhetett, akinek vele dolga volt. Általánosan szeretik és tisztelik úgy szellemi kvalitásainál, mint egyéni tulajdonságainál fogva.

Elhelyezkedés.

Az irtóztató vész által megbénított városi hatóság helyett Lukács György kormánybiztos megtette a szükséges intézkedéseket arra, hogy a menekülők elhelyezése, ételmezése s a távozni akarók elszállítása a városi hatóság részéről is támogatassék. Addig is, míg e tekintetben rendszeres intézkedések voltak tehetők, *Novák József*, a Petresnél szerencsétlenül beszakadt percsórai védgát csatavesztett védője, a nagyterlyű, tehetségu városi főügyész lön megbízva azzal, hogy az Újszegedre menekülőket az elhelyezkedésben és elutazásban a hatóság részéről támogassa. *Novák* áttette lakását Újszegedre s a Fő-utca egyik jobboldali házának egy szűk utcai szobájában tanyázott *Tallián Bélával*, a másik hatósági biztossal, pár napig éjjeli és nappali fáradságos munkában. Ugyanezen szűk szobában ütötte fel hivatalos helyiségét a Makóra költözött szegedi királyi törvényszék Szegeden hagyott statáriális vizsgálóbírája: *Salamon Zsiga* barátunk, akkor még nyurga törvényszéki jegyző. Az ő dolga legkényelmesebb volt, — Szegeden akkor büntethető cselekmény nem fordult elő. *Büszke lehet reá Szeged város közönsége, hogy akkor, midőn a vész romboló*

keze alatt a társadalmi együttlét és rend összes köteleméi meglazulva, szétbomlóban voltak, a város területén nemcsak statáriális eset elő nem fordult, de még számbavehető kihágás sem lőn elkövetve.

A város vízzel borított területén tornásztársaimmal, különösen *Nyilassy Pál* barátommal vállvetve, sokáig kezeltük előbb a katonaság, később felfogadott csónakosok segélyével az éjjeli rendőrséget s ekkép teljesen biztos tudomás alapján állíthatom, hogy azon sok rémhír, melyeket az akkor Szegedre sereglett hírlaptudósítók lapjaiknak éjjeli lopásokról, rablásokról, zsarolásokról táviratoztak s melyeket azok vaskos betűkkel ki- j nyomatni siettek, az illető túlbuzgó tudósítók felcsigázott képzeletének minden komoly alapot nélkülöző szüleménye volt.

Novák az árvízszűjtottak részére, kik Újszegedre átmenekültek, de onnan tovább menni nem akartak, barakkokat építtetett. Helyes és szükséges intézkedés volt, mert különben tisztára megvette volna a szerencsétleneket a zord időjárás dermesztő hidege. A gyermekek közül úgy is többen elháltak az első pár napon; gyenge szervezetük nem bírta ki a rémes nap veszedelme által okozott lelki izgalmat és testi sanyarúságot. A kész barakkokba bevonult néptömeg magát fődélalatt érezve, élelemmel ellátva s a tisztaság és általános rend fentartása céljából barakk-bírák alatt szervezkedve és szerveztetve, lassankint visz-

szanyerte lelki nyugalmát, élet- és munkakedvét. Pár nap múlva már csónakon felkereste a vész által rombadöntött régi odút s kezdette csáklával kutatni, s ha megtalálta, kihordani a vízben maradt fehérenmút és bútordarabokat. Mily nagy volt öröme a szegény népnek, midőn az úszó háztetőn a hű házőrző kutya a közeledő csónaknak eléje csaholt. — Igazán megható jele volt az állathűségnek. A külváros számtalan házainak lebegő tetején ott éhezett és fázott a hű házi eb, féltékenyen őrizve a megmaradt tetőt s haragosan megugatva minden közeledő idegen csónakot.

A még megmenthetők kihordása után a régi lakhelyeknek minden darabjához kegyelettel ragaszkodó gazda összekötött gerendákkal a víz felszínén bekerítette régi udvarát, hogy az ott úszkáló tetőt s egyéb tárgyakat az esetleg támadó szél a másik utcába, vagy kitudja hova, el ne verje; voltak, kik a tetőt, mint a régi ház legértékesebb maradványát, még élő fákhöz is erősítették s eként bizonyos megnyugvással tértek este vissza barakkjaikba, *mint akik otthon mindent rendben hagytak.*

A barakkok belső életénél azonban még érdekesebb képet nyújtott a város alatt egész Tápéig húzódó tiszai védtöltés. A keskeny töltés barakkok építésére alkalmas nem lévén, maga az ide menekült lakosság gondoskodott arról, hogy a zord időjárásban meg ne vegye őket az Isten hidege. A töltésvonal belső oldalán lassankint egész

sora keletkezett a hevenyén összeütött kunyhók'nak s egyéb különféle formájú s szerkezetű faalkotmányoknak. Építési anyagul az összedőlt házakból kihordott, átázott faanyag s ezenfelül a kormánybiztos által éppen ideiglenes lakások építése céljából a lakosság rendelkezésére bocsájtott deszkamennyiség szolgált. A rozoga faalkotmányok vékony védelmet nyújtottak ugyan az éji hideg ellen, de legalább megvédték a népet a gyakori s erős szelek fagyasztó sodrától.

A városnak volt jobbágy községe: *Tápé*, i Petresnél beszakadt ár által már az árvíznek Szedgre betörése előtt napokkal egész kiterjedésében víz alá került. A templom és papiak kivételével a községben ép ház nem maradt. A község népe azonban sok kárt éppen nem szenvedett. A dologbíró s a megszerzettet megbecsülni tudó józan nép ép a gyakori árvizektől tartva, okos előrelátással házait legtöbbnyire tutajra építette hadd mossa ki az árvíz a sarát, az értékesebb gerendázat s ezen a tető megmarad. Ezenfelül érdemes és circumspectus jegyzőjük, a jó öreg *Hege-dűs István* bátyánk a petresi szakadás után mindjárt kiköltöztette a község polgárait feleségestől, gyerekestől, ökröstől, szamarastul és minden egyéb jószágostul a község mellett elvonuló széles tiszai védgáton rögtönzött sátorok alá. — A derék nép-pel együtt testületileg kiköltözött a védgátra az érdemes községi előljáróság is, *Szél Antal* bíró uram okos vezetése alatt, s mintha mi sem tör-

tént volna, egész nyugodtan és kedélyesen folytatták tovább a családi és községi életet. Hát már miért is ne tették volna ezt a derék gyékényszövő szomszédok? — A megrongált templomot és paplakot majd csak kijavíttatja a jó Szeged város, kit isteni s emberi törvények szerint ezen *onus* mint patrónust kétségtelenül terhel; e címen tehát a községi porció nem növekszik; sarat majd csak hagy a víz annyit, amennyivel a házak fennálló gerendázatait kitapasztani lehet; asszony, gyerek, jószág, jó egészségben megmaradt; acélos búzát, édes szénát, meg virágos gyékényt majd csak terem a Szomolya, meg a tápéi rét, aztán erre a nagy vízre menten lesz egy kis kubikos munka is!... Egy nívón álló tápéinak ennél több nem kell.

Berendezkedés.

A Tápé felső végén levő Kuskula korcsmától kezdve, a Tisza mentén egész a hajóhídig terjedő védgátakon, innen a hajóhíd túlsó végétől egész a kamaratöltés által jelzett szőregi határig egymást érte a sátor, illetőleg barakk. Szeged város azon népe, mely idegen helyre nem menekült, legnagyobbbrészt a sátrak és barakkokban lakott. Akiknek házuk lakható állapotban fennállott s fájdalom, mily kevés volt ilyen, szívesen feladták eddigi kényelmüket, megszorultak egy szobában, helyet engedve rokonaiknak, ismerősöknek. A rendkívüli helyzet megszokása, a sorsban való megnyugvás, a király érdeklődése és köztudomásra jutott biztató szavai lassankint visszaadták a népnek bizalmát, életvidorságát. A barakkokból és sátrakból már-már kihangzott az eladó lány danája. Lassankint itt-ott a citera is megszólalt. Elmenekült cigánymuzsikusaink lassankint óvatosan visszazállingóztak a bátortalanul elhagyott városba s a vár tetején sátrakban elhelyezett katonaság víg éneke és furulyájának méla hangja derültebbé tette estenden azon óriási víztükör komoly képét, mely Szeged város romjait takarta.

Az Újszegeden épített barakkok mellett vonult el a szeged—temesvári állami út, vagy helyesebben szólva: ez út mellé voltak építve a vasúti töltés felé eső oldalon a barakkok; körülbelül ott, hol Újszeged utolsó háza állott, volt építve az úgynevezett százlábú híd. Mikor még a túloldalon a haragos Tisza szabadságát védtöltések nem nyűgözték s az osztrák vasút formidabilis töltései lefolyását nem gátolták, e híd lábai alatt folytak le árjai Újszeged háta mögött s e községet megkerülve a boszorkányszigeti s martonosi Tiszába. Nos, hát ott, hol a százlábú híd kezdődött, egy igen-igen szomorú kis barakk állott; a köznép úgy hívta, hogy — halottbaráka

A politikai hatóság az illető lelkészi hivatalokkal egyetértőleg gondoskodott ugyanis arról, hogy a vízbefulltak személyazonossága az anyakönyvbe bevezetés végett a viszonyokhoz mért biztossággal megközelítőleg megállapíttassék. E célból az találtatott legcélravezetőbb módnak, hogy a kifogott s ismeretlen hullák 48 óráig közszemlére kitétetnek s a lakosság felhivatott, hogy azokat megtekintvén, a személyazonosság megállapításában ezúton segídkezzék. A fentemlített barakkba voltak kiterítve a március 12-iki éj azon szomorú áldozatai, kiket a várost elborító vízből holtan kifogtak.

Kifacsarodott a szív s a legerősebb idegzetű férfi szemeibe könnyek toltak azon szívszaggató jelenetek láttára, melyek a kis hevenyészett bódé

rozoga falain belül lefolytak. Itt találta meg fehér lepel alatt a kétségbeesett férj felesége és gyermeke hideg tetemét, kiket a víz rohanó árja benaszorított, mielőtt ő az alföldi nyúlágtról hazaérhetett volna. Itt találta meghalva, eltorzult arccal, megkékült ajkakkal a szerencsétlen feleség férjét, ki övéinek biztonságába helyezése után visszafutott az akkor még szárazon levő otthonba, hogy ágyneműt hozzon, mire földönfutó fejüket lehajthatják, didergő tagjaikat betakarhatják. Ott érte az ár s abban nyomorultan elveszett . . . De borítsunk fátyolt e legfeketébb képre, hisz úgy is elég sötét az egész visszaemlékezés.

A szeged—temesvári úton tovább haladva Szőreg felé, ott, hol ez út a hatalmas torontáli társulat védtöltését szeli, a vasúti töltés által képezett sarokban mai napig *egy rögtönzött temető sírjai domborulnak*. — Ide lőnek temetve azon szerencsétlenek mind, kik a vésznek irtózatossá válván a hideg hullámokban lelték szomorú végüket. — Valahányszor erre visz útag, szegedi ember, adózzál a szerencsétlenek emlékének szíved mély sajnálatával, de adj hálát Istennek, hogy azon irtózatossá válván, melynél borzasztóbb csak az utolsó ítélet lehet, csak ennyi veszett el.¹⁰

S hogy dacára annak, miszerint a sok paran-

¹⁰ E temetőt a temető-bizottság pár évvel ezelőtt emlékkövel jelöltette meg s arra a következő disztikont vésette:

„Vészben haltatok el: Szeged él s emlékteket őrzí;
Isteni áldásért, hamvaitokra könyörg!”

csoló által működésében megbénított városi hatóság a lakosság esetleg erőszakos kitelepítéséről nem gondoskodott, sem maguk a parancsolok nem gondoskodtak, — csak ennyi vészett el, azt a város az ide rendelt hidászkatonaságnak s e mellett a torna-egylet által alakított 100—120 tagú mentőcsapatnak köszönheti.

Az árvíz harmadnapjára számos fiatal képviselő nemes elhatározással legott leutazott Szegedre menteni. — Alig érkeztek meg, a városba hemzsegő hírlaptudósítók rögtön nagyhangú táviratokat küldtek lapjaiknak, hogy ez ennyi, ez meg ennyi embert mentett meg . . . Rendkívüli hállával és elismeréssel vagyunk az érkezett képviselők önfeláldozó munkássága iránt s tudjuk, hogy a kérdéses közlemények tudtuk nélkül kerültek a lapokba; készséggel elismerjük a már a vész előtt leérkezett s a mentőcsapatba beállott Porzsolt Gyula, Zubovits Fedor, Kacsóh Lajos, Lisznyai Damó Tihamér s még egy pár fővárosi barátunk érdemeit az életmentés körül, de közvetlen tapasztalatból állítom, *hogy az árvíz után harmadnapon menteni való emberélet már nem volt; a menthetőt már ekkorra önmagunk kimentettük.* — Az életmentés dicsőségét csak a katonaság s a szegedi torna-egylet mentőcsapata vindikálhatja. Hát már ezt a szomorú dicsőséget mi szegediek csak a katonasággal osztjuk meg.

... A város lakossága lassanként megszokta a dolgok új rendjét. Lukács György elment; a

közigazgatást átvették az autonóm közegek; a rendőrséget újból kezeibe vette Taschler főkapitány s az adminisztráció beletért rendes kerékvágásába — vízen. A városban egész velencei élet fejlődött ki. A ladikok, csónakok s tutajok százai jártak a várost elborító víztükrön; jó Adók István a hatóság megbízásából a belvárosban megmaradt házsorok mellé összekötött fenyőszálfákra helyezett járdákat készített; a forgalom a régi halpiac és a belvárosi templom közötti téren központosuk; a szádfal építése a tönkrement népnek új keresetforrást nyújtott, a víz lassanként apadni kezdett; az országgyűlésen a Szegedet érdeklő törvények megalkottattak s a nyár folyamában megjelent közöttünk Tisza Lajos s kezdetét vette a város újjáépítése.¹¹

¹¹ *Tisza Lajos gróf* 1833-ban született Geszten, Bihar-megyében, a Tisza-család ősi helyén. Családja ősrégi. Már az Árpádok idejében szerepelt a Tisza-család II. Endre király idejében, majd később Mária királyné alatt. Mária királynétól a Tisza-család a pilis-vármegyei Boros-Jenőt kapta adományul. A mostani Tisza-család egyenes őseül Tisza Györgyöt tartják, aki 1636-ban Rákóczy György fejedelem-től Arad-, Csanád- és Torontálmegyében 14 falut és pusztát nyert adományba. Fia: Tisza István Nagyvárad védelménél tüntette ki magát. Ez az István szolgabíró, majd 1651-ben Zarándvármegye követe és alispánja lett. II. Rákóczy György Tisza Istvánt Konstantinápolyba követségbe is küldötte a török szultánhoz, de Rákóczy bukása azért nem volt elkerülhető. Tisza Istvánt a török elfogatta, a háttoronyba záratta, hanem nem soká kiszabadult. A törökkel való viszálya miatt a család nagy vagyonát egészen elvesztette. Hosszas perle-

Hanem hát ezeket a dolgokat majd megfogja annak idejében nem tárcában, hanem komoly külsejű vaskos könyvben írni városunk szabadalmazott historiografusa, tudós Reizner János, könyv-, kép- és történész barátunk s így nekem egyéb ezúttal nem maradt fenn, minthogy a szerzett közvetlen benyomások alapján futólag megemlékezem azokról, kik az újjáalkotás munkájában egyik vagy

kedés után az ősi birtokot, köztük Gesztet is, 1760-ban kapták vissza. Egy másik Tisza László, Bihar megye főjegyzője, országgyűlési képviselője és cs. és kir. kamarás volt a XVIII. század derekán. Tisza Lajos gróf édes atyját szintén Lajosnak hívták s nejétől, Teleky Julianna grófnőtől hét gyermeke született, u. m.: László (szül. 1826. csakhamar elhunyt), Lajos (szül. 1827. elhunyt néhány év múlva), László (szül. 1829.), Kálmán (szül. 1830.), Tisza Lajos gróf (szül. 1832.), végül az elhunyt Béla és Domokos.

Tisza Lajos gróf tehát szüleinek ötödik gyermeke volt.

Tisza Lajos gróf gondos házi nevelést kapott szüleitől s nevelőjétől: Szőnyi Páltól. A debreceni ev. ref. kollégiumban 1847-ben vizsgálatot tett a filozófiából. A következő 1848. évben elvégezte felsőbb tanulmányait s a szabadságharc lezajlása után testvéreivel együtt a berlini egyetemre ment. A szomorú emlékü absolut uralom alatt a megyei s főleg az egyházi élet terén munkálkodott. Majd tanulmányútra indult s bejárta a keletet, hol főleg műtörténeti tanulmányokat tett. 1861-ben országgyűlési képviselő lett s a határozati párthoz csatlakozott. 1865-ben Deák-párti programmal ismét képviselővé választott, majd két év múlva 1867-ben, amikor az alkotmányos időszak beállott, Andrassy Gyula gróf rábírta a biharmegyei főispánság elvállalására. Majd a fővárosba költözött, hol mint a közmunkatanács alelnöke, gén nagy munkásságot fejtett ki. Andrassy Gyula gróf mi-

másik irányban, kisebb-nagyobb mértékben, közvetve vagy közvetlen részt vettek.

Éveken keresztül, folytonos izgatottság között, éjjel-nappal, vízen és szárazon, olykor a természet vad elemeivel is küzdő, mindig fáradságos titáni munka volt ez. Illő, hogy a város népe a munkálkodók neveit szívébe zárja s folyton tisztelettel emlegesse.

niszterelnök előterjesztésére 1871. június 21-én közmunka és közlekedésügyi miniszterré neveztetett ki, mely állásától három év múlva visszalépven, Kerkápoly Károlylyal tanulmányi útra ment Olaszországba, Keletindia és Afrikába. 1873-ban a király titkos tanácsosi méltóságra emelte s a Lipót-rend nagykeresztjével tüntette ki. A következő 1874. évben ismét képviselői mandátumot vállalt s tevékeny tagja lett a magyar képviselőháznak. 1879-ben a király Szeged városának újjáépítésére királyi biztossá nevezte ki, melynek sikeres befejezése után 1883-ban grófi rangra emelte s neki a „szegedi“ praedikátumot adományozta.

1884. óta állandóan Szeged város első kerületét képviselte a parlamentben.

Elnöke volt az országos erdészeti egyesületnek is és e téren szintén kiváló érdemei vannak. A Wekerle Sándor miniszteriumában 1892. november 19-től 1894 június 10-ig Ő Felsőge személye körüli miniszteri tárcát vállalta el.

Meghalt Budapesten 1898. évi január hó 26-án. *Nagyszabású közéleti munkásságának emlékéét a budapesti Andrássy-út kiépítése, Szeged város rekonstrukciója s az új országhoz felépítése teszik feledhetetlenné.*

Az új élet munkásai.

És sajtószereű tünemény, hogy mindazok, kik a városaikotás nagy munkájában bármily irányban kimagaslóbb részt vettek, vagy talán helyesebben mondva: kiket szerencsés csillagzatuk e munkában való közreműködésre e nehéz viszonyok közé vezérelt, majd mind igen gyors karriért csináltak a közélet egyik vagy másik terén. Hiába, a nehéz viszonyok nemcsak kipróbálják, de növesztik is az embereket. Szinte megnyugvásunkra szolgál, hogy *mintha a felettünk, uralgó nem földi hatalom is elismerte volna működésünknek misszió-szerűségét*, a pár év alatt végzett izzó munkát gyors, legtöbbsnyire hivatali vagy társadalmi emelkedéssel jutalmazta.

Nem kívánok itt *Tisza Lajosról* szólni, ki -X-országos közéletünkben azelőtt is a legkiválóbb helyek egyikét foglalta el, az ő működése más mérszabály alá esik; haladása gyors nem lehetett, mert azelőtt is a rangnak s a tekintélynek magas fokán állott. Munkás életének Szegeden töltött fáradságos éveit *meghozták neki a főnemesi rangot* s meghozták neki azon büszke öntudatot, hogy az ősei által véres csatamezőn karddal szerzett praedikatumhoz békés nemzeti alkotással

egy másikat szerzett, melyet a legnagyobb magyar város polgárainak hálája övez. Kállay Albert, ki tíz-tizenkét évvel ezelőtt még miniszteri fogalmazó volt, most a három alföldi magyar metropolis nagyhatalmú főispánja. — A belügyminisztérium hivatali statusának különben hallatlan lassú hierarchikus lépcsőzetén tíz év alatt öt fokot haladt fölfelé s csak éppen rajta múlt, hogy a hatodikra is föl nem lépett; kitűnő administratív tehetséggel, fortiter in re, s rendszerint suaviter in modo vezeti a három magyar város kormányzatát, azon tiszta, hazafias felfogással, hogy a magyar faj feltétlen számszerű uralmának e három város vonalával összeeső véghatárán azt erősíteni állami érdek. Mint a rombadőlt Szeged ujjaalkotásában Tisza Lajos egyik legtevékenyebb munkása, kiváló előszeretettel foglalkozik Szeged város külső építésének előhaladásával s ha valamikor Szeged város azon keretben, mely részére országos tekintetek figyelembe vételével kiszabva lön, kiépül, úgy az a körül szerzett érdemben *Kállay Albert* méltán osztozik. *Stesser József* mint miniszteri titkár került Szegedre Tisza Lajossal; nem annyira a merítő' rialis, mint inkább a repraesentationalis és administratico-manipulationalis ügyeket szolgálta a kin biztos hivatali statusában; a hölgyek állítása szerint kellemes udvarló, férfiakkal szemben kedves, finom úri ember. — A kir. biztosi kormányhatóság megszűnte után csakhamar a belügyminisztériumban osztály-, majd miniszteri tanácsos s Tisza

Kálmán bizalmasa. Ma is Szeged egyik legjobb barátja. — *Kelemen Móric* nem tett oly nagy haladást, mert már magasabb hivatali rangban is jött Szegedre; már akkor osztálytanácsos volt az igazságügyminiszteriumban, a hol a fegyintézeti ügyeket referálván, *a rabok pápájának* hívták. — Hogy jutott a {egyházaktól a jeles férfiú egyszerre a telekkönyvi, kisajátítási s egyéb jogügyekhez, az örökké talány maradt, kétségtelen azonban, hogy az ügyeket rendben vezette és hagyta, miben sokak szerint a jó öreg *Kutassy bácsinak* is nem csekély érdeme volt. A kir. biztos működésének megszűnése után csakhamar kúriai bíró lett s e működéséről Szegeden annyiban ismeretes, hogy a Gyömbér-féle horribilis hosszúságú halálos íté* letet ő csinálta, minek folytán szegény Gyömbér nem mint elítélve volt, egyszer, hanem állítólag kétszer halt meg. — *Lechner Lajos*, a kir. biztos alá rendelt műszaki osztály zseniális és nagytevékenységű főnöke, csakhamar miniszteri tanácsossá lett; jelenleg Budapest középítészeti igazgatója, a magyar nép szemefényét képező viruló magyar főváros jövő külfejlődésének megbízható depozitáriusa, Szeged lelkes barátja. *Horváth Gyula* országos nevét körülbelül a reconstituciótól datálja. A biztosi tanácsban Szeged város szolgálatában teljesített belterjes munkája által a város háláját bizonyára kiérdemelte. Itt szerezte azon vízvédelmi alapfogalmakat és gyakorlottságot, melyek alapján az 1881-iki nagy víz idején vízvédelmi kor-

mánybiztossá lett Szentesen, ahol is még a mai nap is félistenként imádtatik. Állítólag ő oldotta meg Szeged város javára a híres s oly sok ideig vajúdott *percsorai kérdést* Pallavicini örgróffal, Tápé és Algyő községekkel. — Toronyalatti hagyományok szerint e kérdés oly bonyolult volt, hogy azt csak Istenben boldogult *Szluha Gusztink* értette, aki azonban mint hallgató természetű ember, életében e kérdésről senkinek sem szólt. — Szegedről távozása után, az ellene mint kormánybiztos ellen intézett támadások dacára, a szabad-elviipártban népszerűsége és tekintélye folyton emelkedett, míg a híres véderő vitát közvetlenül megelőző időben a képviselőház alelnöke lön. Nem utolsó dolog azon méltóságba lépni, melyet 1848—49-ben Almásy Pál, 1861-ben Tisza Kálmán s 1865-ben pedig Andrássy Gyula gróf viselt. — A véderő vita előtt a javaslattal szemben elfoglalt secessionális álláspontja miatt pártjával szemben félszeg helyzetbe kerülve, visszavonult azon helyről, amelynek elérése bizonyára férfiúi nemes becsvágyát képezte. Most is Szeged egyik legjobb barátja s törekvéseinek lelkes támogatója.¹²

¹² *Horváth Gyula* szül. 1845-ben Háromszéken. Székelyudvarhelyen, Marosvásárhelyen, a brassói szász gimnáziumban végezte iskoláit. 1860-ban az olasz légióban mint gyermekifjú vett részt. Garibaldinak tetszett a tüzes magyar fiú és többször kitüntette. A háború után Heidelbergben tanult, de a német tudomány nem kötötte le hosszú időre. Hazatért szülőföldjére és gazdálkodni kezdett. Fiatalon nősült, elvette báró Splényi Bertát. 1866-ban élénk részt vesz már a küllőmegyei életben és 1872-ben képviselővé választ-

Komjáthy Béla ellenzéki pártállása dacára készséggel engedett Tisza Kálmán azon kérelmének, hogy Szeged város rekonstrukcióját elősegítse s

jak. A balközéphez csatlakozott, de azután Ghyczyvel együtt kilépett s letette mandátumát. 1875-ben újból megválasztatott és a szabadelvű párthoz csatlakozott. 1876-ban már a Ház jegyzője. 1879-ben a szegedi árvízveszedelem idejében kifejtett hasznos tevékenységéért királyi elismerésben részesült. Nemsokára a szegedi királyi biztosi tanács tagjává nevezték ki. 1881-ben az alföldet fenyegető árvíz idején miniszteri biztosul küldték ki s e minőségben kifejtett tevékenységéért a Lipót-rend lovagkeresztjét kapta. Mint a Csongrád-hődmező-vásárhely és szentesi védgát társulatok kormánybiztosát Szentes város 1881-ben díszpolgárrá választotta. 1885-ben jelent meg politikai röpirata a „Partikularizmus“, melynek különösen az a része becses, mely a nemzetiségi viszonyokról szól. 1889-ben rövid ideig a képviselőház alelnöke. A véderő vita idején kilépett a szabadelvű pártból, de oda is ismét visszatért. — 1891 márciusban alapította a Magyar Hírlapot. Lapjának függetlensége érdekében a pártból ismét kilépett és balavásári mandátumáról lemondott. 1892-ben ismét két helyen választották meg. — Az óbudai mandátumot tartotta meg nemzetipárti programmal. — Alelnöke lett a pártnak s nagy actiot fejtett ki a Szapáry kormány ellen — és Apponyi érdekében, de az egyházpolitikai reformok dolgában közte és pártja közt kifejtett ellentétek miatt lemondott alelnöki tiszteről és kilépett a pártból. Meghalt 1897 augusztus hó 19-én.

¹³ *Komjáthy Béla* szül. 1847-ben Kárászon, Szabolcsmegyében. Gimnasiunai tanulmányait Sárospatak, Debrecen és Lőcsén végezte, azután Kassán, majd a budapesti egyetemen jogot hallgatott. 1868-ban ügyvédi oklevelet nyert és Budapesten ügyvédi irodát nyitott és főleg esküdszéki és bünygyi tárgyalásoknál szerepel. Képviselővé 1875-ben választották először — függetlenségi programmal — s azóta 1905-ig állandóan tagja a képviselőháznak, ahol különösen az igazságügyi pénzügyi és hadügyi kérdések tárgyalásán vett részt. Mint királyi biztosi tanácsos élénk részt vett Tisza Lajos oldalán Szeged reconstruciójában . . . Az 1897—1902-ik években a költségvetési vitát pártja részéről ő vezette. 1905-ben a magán életbe vonult.

a királyi biztos mellett alkotott biztosi tanács tagjai közé lépjen. E vállalkozásában — melyet pártfelei sanda szemmel néztek — abból indult ki, hogy Szeged rekonstrukciója, az ott összpontosult százezer magyar megmentése nem párt, hanem nemzeti érdek. Nagy tehetsége, concilians modora és zseniális humora folytán csakhamar a királyi biztosság legnépszerűbb emberévé lön. „*Szeged veszedelme*“ című verses szatírájával, melyben a kir. biztos tanácsát és hivatalnokait bemutatta s melyet boldogult Muskó Sándor a kir. ügyészség lithographiáján is többszörösített, a város közönségét s mindazokat holtra kacagattatta, kiknek azt elolvasni módjukban állt. Akkoriban híre járt, hogy a jó humort kedvelő Tisza Kálmán felolvastatta azt egy minisztertanácsban, mely is egész este ezen kacagott; az érdemleges ügyek másnapra maradtak. A hagyományok szerint ő gondolta ki a könyöradományok felosztásának zseniális tervét. Kettős dolgát úgy osztotta be, hogy egy hónapig támogatta Tisza Lajost Szegeden *in communalibus*; azután Budapesten hatalmas filippikát mondott Tisza Kálmán ellen *in politicis*. És ez így ment tovább felváltva. Nagy munkaerejének s tehetségének Szeged sokat köszönhet. Most a magyar ellenzék egyik önálló gondolkodású vezérférfia, kinek politikai pozíciója nem ephemer körülményeken, hanem szilárd alapon, igaz tehetségen és szívós munkásságon nyug-

szik. Most is igaz melegkeblű barátja Szegednek.¹⁴ Jankovits Miklós, a királyi biztos vízvédelmi, barak-, szádfal- és körtöltésépítési ügyeiben annak nagy erélyű végrehajtó közege volt. E minőségben a város népével állandó összeköttetésben lévén, az nevét „Jancsovikra“ családiasította. Valódi typusa a 48 előtti gentri szolgabírónak, ki megmaradt mindig a régi életfelfogása körében. Az újabb kor társadalmi irányai nyom nélkül haladtak el felette; ő maradt mindig a régi egyenes és becsületes gondolkodású, erős beszédű, szókimondó s kíméletlenül mindig csak a célra tekintő s az eszközökben nem válogató büszke magyar. — A vesszősi vész alkalmából Gróf Jánossal a Tisza tükrén megesett népies szóváltása a város magán- és hivatalos köreit sok időn át

¹⁴ Mint az köztudomású, a Szeged rekonstrukciójának gyorsabb kivitele szempontjából a törvényhozás királyi biztos kiküldését rendelte el s Ő Felsége királyi biztossá Tisza Lajos képviselőt, Tisza Kálmán akkori miniszterelnök testvéröccsét nevezte ki. Ugyanazon törvény a királyi biztos mellé vótum consultativummal 12 tagú biztosi tanácsot rendelt, kik közül kilencet a magy. kir. miniszterelnök nevez ki, hármat pedig Szeged város közgyűlése választ.

A miniszterelnök kinevezte *Horváth Gyula* országgyűlési képviselőt. *Dobó Miklós* csanádegyházmegyei kanonokot, *Bakay Nándor* országgyűlési képviselőt, *Tallian Béla* torontálmegyei szolgabíró, *Jankovich Miklós*, *Végh Aurél*, *Szemző Gyula* és *Komjáthy Béla* országgyűlési képviselőket és *Rónai Béla* csongrádmegyei szolgabíró. Szeged város közgyűlése megválasztotta a királyi biztosi tanács tagjául *Pálffy Ferenc* polgármestert, *dr. Rósa Izsó* és *Szluha Ágoston* törvényhatósági

állandó derűtségben tartotta. E naturája hozta őt a kisajátítások alkalmából az ügyvédi karral, ha jól emlékszem, éppen Polczner Jenő személyében összeütközésbe, a miből keletkezett háborgást Tisza Lajos alig bírta lecsillapítani. Most a temesbégavölgyi társulat nagyerejű és nagyhatalmú igazgatója, Szegeddel s a szegediekkel való összeköttetéseit szeretettel ápolja. *Tallián Béla*, a már említett törökkanizsai szolgabíró, a biztosi tanácsban alig két évig működött, mert anyamegyéje őt időközben a főjegyzői állásra emelte; csakhamar alispánná lön ugyanott, míg néhány év előtt Somogy megye főispáni állásába emelkedett. Tehetséges, erélyes ember, de könnyű is volt neki, mert mint ő maga mondja, egész életében egyszer volt, *pechje*. Ez a híres bizalmas levélírás volt Széchenyi Pál

bizottsági tagokat. Tisza Lajos királyi biztos a minisztériumokból magával hozta *dr. Kelemen Móric* igazságügyminiszteri osztálytanácsost, *Lechner Lajos* közmunka és közlekedési minisztérium belső osztály tanácsost, Stesser József belügyminiszteri titkárt, Kállay Albert fogalmazót. A biztosi tanácsból Bakay Nándor, Tallián Béla és Rónai Béla később kiválván, helyettük a miniszterelnök *Pillich Kálmán* szegedi ügyvédet és *Rónay Jenő* torontáhnegyeyi szolgabírókat nevezte ki. *Mind lelkes munkás, legnagyobbbrészt országos nevű közéleti férfiak.* E biztosi tanácsról és a királyi biztos alá rendelt e főhivatalnokokról szól Komjáthy Bélának verses szatírája, mely a Józsa Gyuri-féle humorfaj zseniális productuma. Általában gunyoros, szúró, gyakran sikamlós, sokszor kegyetlen. Nem a nyilvánosság számára készült, de a szerző Budapesten ki nyomatta s néhány száz barátjának szétküldvén azt, az ügy Szegeden, mint a fővárosban a megcsipkedett férfiak orszá-

miniszter kaposvári választása érdekében Orczy belügyminiszterhez. A pech abban állott, hogy a teljesen discret tartalmú levelet nem a miniszter, hanem az „Egyetértés“ kapta meg, amely „nagyszájú“ újság viszont oly indiscret volt, hogy azt fehér papirosra fekete betűvel kinyomatta. Van Talliánnak elég idegereje, majd csak kiheveri ezt a malórt. — Szegeden járt iskolába; ifjúságának összes emlékei, birtoka, családja ide s e vidékhez kötik; jó barátunk is.

gos nevénel fogva a kedélyvilágot félévig derűsen uralta. Mint az akkori idők kedélyvilágának történetéhez tartozót — az érdekeltek szíves elnézését kérve s a fennforgó magasabb szemponttól remélve — azt ezennel szóról-szóra leközlöm:

Szeged veszedelme.

Jött a szörnyű vízár és elpusztult Szeged,
 Ily nagy csapást a nép soha el nem feled,
 Feljajdult az ország, sírt az egész nemzet,
 A jaj és a sírás segedelmet nemzett.
 Mind az öt világrész — csak hogy Szeged legyen —
 Versenyzett egymással, hogy azért mit tegyen.
 Tehetsége szerint mindenki áldozott,
 Mindent elvitt a víz, de részvétet hozott.
 A szörnyű elemet nem átkozta a nép,
 Jóltevőnkre kellett áldást kérni elébb.

Az atyák, akiknek létet gyermekük ad,
 Tudták: az istáppal elkésni nem szabad.
 Tanácsot ültének, hoztak határozatot:
 Küldjünk ki azonnal magunk közül hatot,
 Hármat a vidékről parancsoljunk oda,

— És hogy a panasznak ne lehessen oka —
 Szeged egészítse ki tizenkét főre,
 Ezeket bizzuk meg s küldjük ki előre,
 Hogy észszel, erővel gyógyítsák meg mi fáj,
 Azzal, kit mint *főfőt* kiküldött a király.

Miként a Megváltó, ki nagynál is nagyobb
 Akinek hírneve oly fényesen ragyog,
 Az apostolokkal vette magát körül.
 E tizenkettőnek a *főfő* megörül!
 És hogy megösmerje őket színről-szinre,
 Lakájját — ki büszke a titkári címre —
 Küldte: menjen rögtön, hívja össze őket,
 Ezen kiválasztott tudományos főket.
 A titkár titkárrját bízta meg: a pizsét,
 Hogy vigye szét nyomban a *fő* üzenetét.

Termében ül Lajos, az kit Tisza nemzett,
 Érzi, tudja, hogy most ő rá néz a nemzet,
 Hogy híven szolgálja urát és királyát,
 Eljött lenyűgözni vészthozó *druszáját*.
 Körülte minden tárgy arany, ezüst, porcián.
 És illatot terjeszt mellette egy arszlán.
 Testőrei veszik ötet körben körül;
 Hogy végig néz rajtuk, lelke szinte örül,
 Mert a testőrök mind nyalkák daliások,
 Ingyért nem látható sehol a képmások.

Az ajtó megnyílik és a titkár belép,
 Jelenti: „megjöttek egy pár perccel elébb“.
 „Hívd be őket, hogy ha sarujok nem pizskos“,
 Szólt kegyes mosolylyal a királyi biztos.
 És a tizenkettő mélyen elfogulva
 Belép a terembe a biztató szóra.
 Meghajtják magukat, szerényen, hogy dukál
 S közülök egy ifjú előre lép s megáll.
 „Uram!“ szólt szerényen s mégis önérzettel
 „Parancsolj velem és ezzel a sereggel“.

„Minket ide küldtek, hogy ne unjad magad!
 Hogy megéljenezzük minden eszméd, szavad,
 Hogy dicsőségedet fokozzuk, ha lehet,
 És gyengítsük, ha kell felelősségedet,
 Hogy tanácsot adjunk neked, ha kívánod,
 S hogy bűnbakok legyünk, ha talán megbánod
 Azt, mit elkövettél, mert az a földolog:
 Ne te légy a hibás, hogy ha a plebs dohog.
 Mi úgy⁷ teszünk, ahogy szád szól és szemed int,
 Csakhogy kidukáljon naponta tíz forint.“

„Uraim, férfiak! Ez már okos beszéd!
 Jutalma lesz ennek sok estély és ebéd,
 Látom, nem csalódott bennetek Geszt ura.
 Ennyi jeles férfit összeszedni tuda.
 Most már szentül hiszem, hogy felépül Szeged,
 Mert ennyi önértzet biztos alap lehet.
 Minden *bevégzett tény* nektek tudtul adok,
 Hogy — mint illik — arra „igent“ szavazzatok.
 Titkon neheztelni, sőt sinfelni szabad;
 Hisz a lényeg semmi, ha a látszat marad.

„Téged pedig fiam, ki szószóló valál
 Magas kegyeimből oly szerencse talál,
 Hogy bemutatthatod nekem minden társad:
 Másba azért — vigyázz — magad be ne ártsad.
 Mondd el neved, elved, mi voltál? vagy leszel?
 Mily passziókkal bírsz? mit iszol, mit eszel?
 A többit is — rajta l mutasd be szaporán,
 Hogy, bár elkéstemek — mehessek korán.
 Ne hallgass el semmit, kiről mit tudsz: beszélj,
 Az egyik sem apád, azért soh'se kíméld“.

„Jó uram! Nagy Mogul!“ — a szószóló felelt —
 „Társaimtól kapott megbízás már letelt,
 Azért csak magamról adhatok hu képet,
 Hiszem: az üstököm azért meg nem téped.
 A többiről szintén kapsz fotográfiát,

Jobb ha kiki maga mutatja be magát.
 Aztán meg mindenik vágyik is rá szörnyen,
 Hogy veled óh nagy úr! néhány szót beszéljen!
 „Helyes“ szól a nagy úr, „nosza kezd el a szót,
 Bár máskor nem tűröm, mondj igazat, valót.“

„Az én nevem *Horváth, Erdély* adott létet,
 Büszkén viselem a reám adott féket.
 Bátyám *azon* halt meg, mire én megértem,
 Kik őt megsiratták, nem sírnának értem.
 Fő-fő multságom a „krágli“, a „tarokk“,
 Hogy ha bátyád uszít, mindjárt morgok, marok,
 írok röpiratot megrendelt irányban,
 Bukottakat teszek követi szakmányban,
 Hű jobbágyod leszek, mind örökké Ámen!
 Csinálj bármit, soh'se mondom „quousque tandem“.

„Én meg *Dobó* vagyok, elnökség a vágyam,
 Jó szál legény vagyok, de csonka az ágyam,
 Tudom, hogy hova kell tenni póznát, rácsot,
 Ebben én adhatok legbölcsebb tanácsot.
 Rám adjál legtöbbet, eszmém bármily fura,
 Mert engem kiemel felkentség, tonsura.
 Leibspeizom — mint mindig — a jó *püspökfalat*,
 Mert *kassai sonkán* — fájdalom — más mulat.
 Hogy készülségemnek legyen méltó tere;
 Oly bizottságba tégy, melynek neve: here“.

„*Rósenbergnek* hívnak, Szegeden születtem,
 Sziráki nagyon rég ösmerősöm nekem,
 Doktor juris vagyok, hírneves fiskális,
 Ilyen a tanácsba illik is, dukál is.
 Mert Szeged halála emelt engem hozzád,
 Herrichnek, Lukácsnak éneklek zsolozsmát.
 A város jogait, bár sokszor megsértsed,
 A közgyűléseken lándzsát török érted.
 Jutalmat nem várok, hisz tudom előre:
 Nem ok nélkül vagyom a kutyának bőre!

„Nekem — „Te“ — kegyelmes! *Bakay* a nevem,
 Per tu vagyok veled, te pedig én velem,
 Apostolaid közt én leszek a Júdás,
 De addig gondom lesz, hogy te naponta láss.
 Mikor a napidíj már nem soká járhat,
 Kiegyenesítem a most görbe hátat,
 De titkon akkor is hű embered leszek,
 Csak a népkörökben leszek dühödt, veszett;
 Ha azt amit mondok, meg nem tartom s állom:
 Saját kézimunkám okozza halálom.“

„Mostan rám jött a sor, *Talliánnak* hívnak,
 Eke vagyok s méltán sok bolt kirakatnak;
 Karperecét hordok, mert ez úri módi,
 Nincs egy mozdulatom, amelyik valódi.
 Szolgabíró vagyok, de alispán tojás,
 Ha meg nem zápulok, lesz nagy pezsgő folyás.
 Hogy kerültem ide, annak nincs alapja,
 Minden más, csak érdem nem volt annak apja.
 Van már két keresztem, harmadikra vágyom,
 Mert a mostanit még tükörből sem látom.“

„Az én becsületes nevem *Szluha Ágost*,
 Méltósággal tudom adni a „nagyságost“.
 Sanda a nézésesem, felgyűrt a nadrágom,
 Nem szólok, ha előbb a szót meg nem rágom.
 Almaim világát *Bakay* feltúrta.
 Képviselőségem miatta lett kurta . . .
 No de sebj! hisz most ötért kapok tízet,
 Eszemért az állam nagy uzsorát fizet.
 Pártállásom kétes, többfelé húz szívem,
 Mandátumért mindet elszolgálom híven.“

„Nevem *Pálffy Fercsi*, polgármester vagyok,
 Érdemeim nagyon bokrosak és nagyok.
 Én honosítani meg Szegeden a „csendest“,
 Meg tudom becsülni a „bélát“ s „kilencest“.
 Izgatnak a „blattok“, a „tercek“, a „lézek“,

Mély belátásom van ... ha mély kútba nézek.
 Csalom a világot, mert peckesen járok,
 Pedig nem kacintnak én rám már a lányok.
 Mi büszkeségem volt, hej! az már csak gyaláz,
 Nem a bevételre, kiadásra vigyáz.“

„Én vagyok *Jankovich*, idült kormánybiztos,
 Tudom az ily állás a konyhára mit hoz.
 Töltés építéshez nagy a tudományom,
 Igazolja ingem, csizmám és nadrágom.
 Hogy sikerrel töltök: van rá bizonyosságom,
 Deákul írta le azt egy pap barátom.
 Jeles vadász vagyok, sok vadat pusztítok,
 Hogy számból is folyton az jó ki, nyílt titok.
 És mert eddig a víz adott nekem állást;
 Hálából fejemben adtam neki szállást.“

„Diszruhában jövök, mint illik egy PegAhez,
 Érzem nagy dolgokat *tudnék* vinni véghez,
 Mert agyam úgy lüktet, csak alkalomra vár,
 Csak már főispánom vinné el a tatár l
 Mint tök ász, bálához bevág a tökfilkó,
 Horváth s Rósenberghez úgy vár engem Milkó.
 Szeretem a sportnak minden nemét, ágát;
 Bár a jégen már több társam törte lábát.
 Ahogy füttyülsz, intesz, a táncot úgy járom,
 Kettős napidíjért tűrhető e járom.“

„*Szemzőnek* neveznek, bár sikertelenül,
 Pedig néha még a kapanyél is elsül.
 Demokrata vagyok: Poórral társalkodóm,
 Pedig azt szégyelni volna elég okom.
 Noha, a világot már kétszer bejártam,
 A közmondás mindig igazabb lett nállam.
 Mert a létnek, agynak nincsen nálam magja,
 A habarék pártnak lettem méltó tagja.
 Jeles gazda vagyok, természetem a kendert,
 Mert ez könnyen úrrá teheti az embert.“

„*Rónai* főispán *Béla* fia vagyok,
 Polgár, paraszt ne is szóljon hozzám gyalog.
 Voltam szolgabíró s képviselő jelölt,
 De *Novák* mint ilyet a vótumkor leölt.
 Ez biográfiám . . . ezzel aztán vége,
 Egy mandátum lenne jövőm üdvössége.
 Óh végy kegyelmedbe, hogy elnyerhessem azt,
 Nálam nem találhatsz jobb mamulek kamaszt.
 Példányképem *Aldzsi*, *Vég*, *Boér*, *Ivánka*,
 Kik mindig úgy járták, mint bátyád kívánta.“

„Én meg hogy ki vagyok: Téged ne aggasszon,
 Jól ismer engem a kecskeméti asszony;
 Kecskeméten *Stesser*, Szegeden *Komjáthy*,
Arcom minden ember más formának láti;
 Vagyok tulajdonkép hiúságom foglya,
 Két rövid póznára rakott szénaboglya.
 Követnek megtettek, ügyvéddé meg lettem,
 Dupla napidíjnak martíromja lettem.
 Napidíjам kettő, kutyabőröm három,
 A harmadik díjat *Sennyeytől* várom.“

Vége lévén ekként a bemutatásnak,
 A tisztelgők kara kezét nyújt egymásnak.
 Nem rejté el senki bűnét és erényét,
 Tisztán megmutatta árnyoldalát, fény
 Feladatuk: fontos, kivitele: kényes.
 Eljárásuk módja nagyon szövevényes,

De a tanács feje szívével, eszével
 A leghelyesb úton biztosan vezérel.?
 Nem inog meg soha terhe alatt senkit
 Csak a napidíjat ne érintse semmi.

„No bököm a csülkit“, — szólt *Tisza* kacaja
 „Ilyen beszédeknek van azután magva.
 Ejnye, de mindnyájan illők vagytok hozzám!
 Titkár I bort csak ide! a legjobból hozzám!
 No tudod: vendégbort értek és nem bakart,

Mert azt jobb szeretem, hogy ha nem fogy, ha tart.
 Rohant esze nélkül, mint rendszeren szokta,
 A titkár s nem állt meg még elő nem hozta.
 Pál és Antal pedig poharakat hoztak,
 A testőrök pedig nyálat nyeltek-szoptak.

Egynéhány quaterka hirtelen elfogyott,
 Mert az üres pohár megtöltetett legott;
 A tanácsos urak tán most is innának,
 Ha szavát nem hallják uroknak: Tiszának.
 Tisza kezdett szólni, mosolylyal az ajkán:
 „A hízelgőt mindig szerette a fajtám,
 Azért az én szívem vonzódik hozzátok,
 No mert amint látom, számíthatok rátok.
 De hogy ismerjétek ti is környezetem,
 Bemutatni őket szükségesnek hiszem.“

„Magamról azt hiszem szólni felesleges,
 No mert az úr, főnök mindig okos, jeles.
 Már mint miniszter is úgy voltam ismerve,
 Sok vasútnak főit ki agyamban a terve . . .
 De mit is beszéljek! tiszteljeket vakon . . .
 Te Bakay külön szolgálász majd a *bakon*.
 Úton és útfélen, ha szóltok felőlem,
 Csináljatok tudóst és zsenit belőlem.
 Most pedig elsőnek az fog jönni sorba,
 Aki egy lőfővel méltán vagyon fürbe.“

„Ez itten „barátom *Stesser*“ a titkárom,
 Kitől a pletykákat naponta elvárom,
 Mit isztok, mit esztek, hol jártatok s kivel,
 Kiről, miről szóltok, ki mit és hogy mivel.
 Mindezt ő súgja be énnekem rendszeren,
 Azért méltó rá, hogy ingyen kosztja legyen.
 Csinos kiállítás, jól sikerült gyerek,
 Kár, hogy meggörcbültek nyakában az *erek!*
 Bár négy iskolát járt, kitanult és jeles,
 „Káptalan úrhoz“ írt levele hírneves.“

„Ezt a hasba' vállast hívják *Kelemennek*,
 Szörnyű jogtudomány van fejében ennek,
 Csoda rubrikákat gondol ki az agya,
 Csak egy tehetségét verte el a ragya,
 Azért oly puritán, mert kénytelen vele,
 No de se baj! csak a felső legyen tele.
 Bár ártatlanságát hirdetheti a múlt:
 Fegyházban, börtönben már sokat megfordult.
 Pauler észnek adta ide az öreget,
 Pedig gyomra hordja nála a főveget.“

„Ez *Kállay Albert* gúnyos mosolyával,
 Nyíltság, őszinteség mint gyilkosra rávall,
 Szolgálatkész nála minden tag és izom,
 Azért a bizottság pennáját rá bizom.
 Kék vér foly erében, nagy nemzetség tagja,
 Kivel szól, a hímet mindig annak varrja.
 Még sokra viheti, lesz is reá gondom,
 Hogy felhasználható, bátyámnak megmondom.
 Fő élve a kártya, szerencsés is folyvást,
 Ezzel igazolja a német közmondást.“

„Ez meg itten *Pillich*, helybeli fiskális,
 Megilleti pipa, ostor, párta, kláris.
 Mondják: jeles kertész, sok gyümölcsöt termel,
 Madártól — mert ott van — féltetni azt nem kell.
 Most igaz, hogy lármáz ránk úton-útfélen,
 De ha ide kerül, hű jobbágyom léssen.
 Állva mit sem végez, no mert úr s nem paraszt,
 Ha szerét ejtheti, minden dolgot halaszt.
 Jégverem, üvegház együtt kombinálva,
 Positív, negatív összeférnek nála.“

„*Rónay Jenőke* a másik skartbeli
 Hírlik: nyaka gombja ürességgel teli,
 De ez csak rágalom, mert az teli észszel,
 De szerénységében sok talentum vész el.
 Magát egyszerűnek tartja, pedig jeles,

Kossuth esze, műve hozzá mérten kevés.
 Utánozza híven, mindenben Talliánt,
 Pedig felismerem mindig a charlatánt.
 Van tréfa agara, óralánca széles,
 Arra, hogy többekkel rokon itten, kényes.“

„Most, hogy megismertük egymás naturáját,
Kezdjük meg Szegednek rekonstrukcióját.
 Ki-ki levelet kap, melybe beíratom,
 Hogy mit tegyen és azt fogadjátok vakon.
 Most pedig mindenki elmehet dolgára.“
 Szólt Tisza s titkára rögtön ajtót tára.
 A parancs azonnal szófogadást termett
 Es a kézsók után elhagyták a termet.
 Tisza szóló maradt s szörnyen jót nevetett,
 „*összeszedni ilyen bandát hogy lehetett*“ I

Mit a víz megkímélt, elpusztító e had,
 Szomorú emlékük örökre fenn marad.
 Mind annak, mit tettek nem vált más alapja,
 Hogy a napidíjat ki-ki tovább kapja.
 Érzi azért Szeged, csak az lesz az ünnep,
 Ha majd egyszer ezek elmennek, eltűnnek.
 Mert minden csapás közt, mi a várost érte,
 Legtöbb érdeket tán ez a tanács sérte.
 Mert ez, mit kitalált egy ördögi elme
Ez vala Szegednek igaz veszedelme.

A helyi közreműködők.

A helybeliek közül *Pálffy Ferenc* polgármester praedicatumos magyar nemes lett. Ahol a lényeg úgy meg van, ott a forma könnyű. Volt helyettes polgármesterünk, *Szabados János*, ki szelíd költői kedélyével és idealizmusával inkább a békés munkára és alkotásra látszék teremtve, a védekezés alkalmával a nyúlgáton bátran és kitartóan helyt állott, az ár betörése után pedig a közéletmezés ügyét példás erélylyel és tapintattal vezette, de egyébként is a rekonstrukció egyik legszorgalmasabb munkása volt. *Tisza Lajos* távozása után lett nagyságos úrrá. *Taschler József* főkapitány egyike volt e szomorú idők legmunkásabb embereinek. Már a víz betörése előtt beteges volt; régi lábbaja kínozza. Ennek dacára úgyis mint főkapitány, úgyis mint a vészbizottság elnöke, rendkívüli munkásságot fejtett ki úgy a vész elhárítása, mint a mentés szervezése és a rend fentartása körül, valamint később a rekonstrukció művében. Nagy flegmával párosult genialis humorával a legkomplikáltabb helyzeteken uralgott s a legbonyolodottabb dolgokban kivágta a hatóságot apró szorongásaiból. A torony alatt most is derűtséggel emlékeznek vissza arra, hogy a meg-

szorult hatóságnak miként diktálta le pipaszó mellett tíz perc alatt „hasból“ a város területének gyümölcsfatenyésztési statisztikáját, de még nagyobb derűtséggel emlékeznek arra, *hogy a kormány hatóság a várost e statisztika pontos és lelkiismeretes összeállításáért meg is dicsérte.* A reconstitució folyamában ő volt a magistratus azon bátor tagja, ki a közgyűlésen megindítványozni mertte azt, hogy a királyi biztost felíratilag figyelmeztessék arra, hogy a körtöltés a kiépített méretekből a városnak kellő biztonságot nem nyújt. Ennek ugyan egy rideg és apprehensivus leirat lön a következménye, de a körtöltés valamivel mégis emeltetett, kubikos nyelven: *megkupaszkodtatott.* Súlyos lábbaja miatt a 80-as évek közepén nyugalomba vonult, hová őt a város egész közönségének osztatlan rokonszenve követte. *Rósa Izsó* a biztosi tanács munkás jobbkeze, melyet mindig éles ész s a város érdekei iránti buzgalom vezetett, a miniszterelnök s a királyi biztos hízelgő sorai kíséretében nyerte meg az érdemet jutalmazni tudó fejedelemtől magyar nemességét. Már a hatvanas évek óta élénk részt vett Szeged köz- és politikai életében s geniálitása, óriási munkakedve és munkaereje, feltétlen egyéni correktsége és bámulatos agilitása által a hetvenes évek közepén beváltott vezéralakká emelkedett, mely pozícióban őt ma is a közbecsülés teljes mértéke övezi. *Novák József* is kitüntetve lön a fejedelem által s aligha az ez időbe esett vízvédelmek alkalmával

tanúsított erélye és gyakorlati ügyessége által nem kvalifikálta magát azon nagyhatáskörű állásra, melyre kevéssel azután az alföld legnagyobb, de szintén mindig vízbajokkal küzdő latifundiumának hatalmas ura részéről meghíva lön. *Pillich Kálmán* szintén tagja volt a kir. biztosi tanácsnak. Nagy, Szegeden senki által utol nem ért személy és helyismereténél fogva különösen a kisajátítási ügyek körül kiválóan érvényesült. Nagy népszerűségénél fogva, melyben vele csak Pálfy Ferenc versenyez, kiválóan alkalmas volt arra, hogy különösen a külvárosi telekkisajátításoknál előforduló érdekellentéteket szelíd kapacitálás mellett „jó szóval“ kiegyenlítse. Nagy szolgálatokat tett a vízvédelmeknél is úgy a katasztrófa előtt, mint az alatt s az azutánani években, s ebben való gyakorlatosság dolgában vele a laikusok közül csak Novák József mérkőzhetett. Újszegedi tuscalunuma, különösen a semmi formához nem kötött életmód miatt, kedvelt kiránduló helye volt a munkában megviselt kir. biztosiaknak, hol őket úgy a vendégszeretetéről híres házigazda, mint édes anyja, az áldott emlékü „*Grósz*“, mindig magyaros vendégséggel ünnepelték. Majdnem a cinizmusig menő polgárias lénye nem fogadott el semmi kitüntetést, megelégedett azzal a szeretettel, melylyel őt polgártársai mai napig osztatlanul övezik. *Dobó Miklós* csanádegyházmegyei kanonok szintén szorgalmas, energikus tagja volt a biztosi tanácsnak. Papi állásához illőleg, a könyöradományok kiosz-

fásánál működött. Már a 60—70-es években mint rókusi plébános, oly élénk részt vett Szeged város közgyűléseiben s mint szónok, az akkor szerfelett zajos városi közgyűléseken annyira feltűnt, hogy ez által a város határán messze túlmenő névre tett szert. A kassai püspökség megüresedése alkalmából arra egyik legkomolyabb jelölt volt s mint akkoriban hallatszott, csak Simor primás befolyása billentette a mérleg serpenyőjét a szent életű Perger János egri kanonok javára, ki abban az időben Haynald kalocsai érsek mellett, de szerintem azt megelőzve, a legnagyobb egyházi szónok volt. A rekonstrukció után a Csanádi káptalan hierarchikus lépcsőzetén fokozatosan emelkedett, de később mint a káptalan bonorum directora, a legjobb szándékkal egy nem szerencsésen végződött pénzügyi műveletet vitt keresztül, melynek felelőssége saját vagyoni helyzetét is teljesen megrongálta. Az e körülményből származott lelki depressio vitte sírba néhány év előtt az ambiciózus férfiút, ki szülővárosára a távolból is mindig meleg szeretettel gondolt. *Bakay Nándor*, Szeged felsőkerületének akkori képviselője, ki az előző választáson függetlenségi programmal a kormánypárti Pulszky Ferencet nagy szótöbbséggel legyűrte, szintén tagja volt a biztosi tanácsnak. Helyismeretével, nagy szorgalmával hasznos szolgálatokat tett a rekonstrukció ügyének. Ő volt talán a restructio munkásai közül az egyetlen, kire nézve az emel-

kedés elve nem érvényesült. Országos híró kötelgyára részvénytársaság tulajdonába ment át s ő maga öreg napjaira kénytelen a kereskedelmi- és iparkamara egy szerény hivatalában meghúzódni, hol hivatala körét szorgalommal s szakértelemmel tölti be s szabad idejét leginkább az ipari szakirodalom kultuszának áldozza. *Zombory Antal* barátunk szintén élénk részt vett a védekezésben. Mint már egyszer elmondtam, a szilléri töltést védte. Most is kiváló büszkeségét képezi, hogy a vész éjszakáján 10—11 órakor a szilléri könyökből az óriási orkánban már megingott alföldi nyúlgáton legyalogolt a vasúti indóházhoz. A reconstructio alatt makacs szívószággal vitte keresztül a költségvetési egyensúly helyreállítására szükségesnek talált népszerűtlen „csirkeadót”. Érdemrenddel jutalmaztatott.

Az egész reconstructio alatt leginkább támogatólag, sokszor kritikailag, de mindig éberséggel működő s a város újjáépülése körül kétségtelenül igen nagy érdemeket szerzett napisajtó egyik képviselője: *Enyedy Lukács* ez időben vonta magára ellenzéki működése által az országos ellenzék figyelmét, minek eredménye az lön, hogy a legközelebbi választáskor a tápéi kerületben ő lett a függetlenségi párt hivatalos jelöltje, amikor is a kormánypárti Szivák Imrét szótöbbséggel legyűrte. Elvtársai voltak oka annak, hogy a törekvő férfiú a függetlenségi pártról az „Egyetértés közgazdasági rovatán keresztül bement a kormányhivatalba,

míg a másik helyi lap derék vezetője, te kedves emeritált „Serkentő“ barátom,¹⁵ egy pár kevésbé sikerült szerencsés névszerinti szavazáson keresztül a kormánypárti lap szerkesztőségéből bevonultál szépen a biztos kenyér nélkül való teljes — függetlenségbe.

Ugyané viharos idők hozták Szegedre *Mikszáth Kálmánt*, akkor még alig ismert közepes tárca- és novella-írót. Az itt talált rendkívüli viszonyok, a város létért való küzdelmének szemlélete, az események vilámgyorsaságú egymásutánja felizgatták már-már csendes kontemplációra hajló kedélyét, felkeltették a szellemében rejlő dús östehetség szikráját. — A kellemes otthon, melyet Szegeden talált, igaz szeretetet gerjesztett szívében e város s annak érdekei iránt; ez érzés vezette és megaranyozta tollát; megízlelte Szegeden az írói dicsőség mézét, ez sarkalta ambícióját s jelenleg városunk e nemes és lelkes barátja, aki kikérte magának, hogy mindig szegedinek tekintessék, irodalmunk első belletristája s nevét Jókai Móricéval együtt emlegeti — a világ.

Az egész reconstructionális korszak alatt a város társadalmának kedélyi életét *Porzolt Gyula*, de még inkább s legtöbbsnyire felsőbb inspirációk szerint derék *Salamon Zsiga* barátunk vezette, ki e téren tagadhatatlanul jelesen érdemesült. Ő is gyorsan részesült az egyébként is megérdemelt

¹⁵ Nagy Sándor a „Szegedi Híradó“ akkori szerkesztője.

előléptetésben; csakhamar albiróvá s pár év múlva törvényszéki bíróvá lön.

S itt még aligha érte el pályája zenithjét derék barátunk. Ő sem hiszi, mi sem óhajtjuk!

— Kedves Zsigám! Éjfél utáni csendes álmaid édes látományai között nem tűnt-e fel olykor mélázó lelki szemeid előtt egy nyugalmas királyi táblai bírói stallum mosolygó képe?

Bevégeztem ... Amit a királyi szó jövendölt: „Szegeged szebb lesz, mint volt,“ beteljesedett; de beteljesedett az is, amit a képviselőház 1879. március 12-én tartott ülésében Eötvös Károly, Madarász József és Novák Gusztáv támadásaira Magyarország azon miniszterelnöke felelt, kinek Benczúr által festett arcképe a város közgyűlési termének éjszakkéleti oldalán függ, vagy legalább függene, ha mindig kiállításokra nem hurcolnák:

„Bármily nagy legyen a baj, mely Szegedet érte, hogy Szeged temetését tartanók, azt határozottan tagadom. Szegedet érheti és érte fájdalom, nagy csapás. Mérvét e percben meghatározni nem tudom. De hogy Szeged élni fog, arról megvagyok győződve s erre minden lehető tenni a kormány kötelessége.“

1895.

A szádfal pusztulása.

Nem az 1879-iki árvíz betöréséről s az azt közvetlenül megelőzte eseményekről akarok most szólni.

Megírtam ezeket néhány évvel ezelőtt ugyanezen újságban, ugyanezen helyen. Foglalkozni fog azzal bizonyára alaposabban, mint én, nagytudományú Reizner János barátom azon monográfiában, melyett Szeged város történetéről a milleniumra ír. A nagy árvíz históriájának e része az érdeklődő utókor számára meg lesz örökítve.

Hogy most a város veszedelmének tizenhatodik évfordulóját értük el, keresztül zsonganak emlékezetem tárházán annak egyes epizódjai. A szerint, amint egyik jelentősebb, másik kevésbé az, több-kevesebb világossággal tünedeznek azok fél emlékezetem tükreben. Megírok azok közül egyet, azt, mely akkoriban országszerte emlegetve lön.

A város egész területét, úgy annak külhatárát, egész a homokokig, már majd két hó óta víz borította, a fennállott épületek kilencvenhét százaléka romban hevert. A lakosság nagy része el-

költözött Csanádba, Temesbe, Torontálba, az itthon maradt, részben a vízben úszó házak emeleti helyiségeiben s azon 20—30 házban vonta meg magát, mely az Iskola-utca s a tiszapart által határolt telkeken szárazon maradt; akik itt el nem fértek, azok a tiszaparti védtöltésen rögtönzött sátorokban húzták meg magukat. *Szóval a város lakossága velencei életet élt, nápolyi nyomot u-ságban.*

Hiába mondta meg jó Pálffy polgármester Tisza Kálmánnak, Hieronymi Károlynak és Herrich Károlynak azt, hogy a város körüli szádfal építése kidobott pénz, hogy az a városon nem segít, hogy mire a szádfal által elzárni kívánt vizet kiszivattyúzzák, akkorra az magától is elapad, hogy a város épp ez okból a szádfal építéséhez mivel sem járul, *az állam már március végén hozzáfogott a várost körülkerítő szád fal építéséhez.*

Az akkor még úgynevezett alföldi vasút környékén az árvíz betörése óta egész március végéig halotti csend honolt. A vasúti járművek 3—4 lábnyi mélységű vízben állottak a síneken. Egyes kocsik a betörő ár által felfordítatván, oldalai-
kal alig látszottak ki a háborgó elemből. A pályaház földszintje víz alatt állott; az épületeket károgó varjak ezrei lepték el. Néhány olykor-olykor Szatymazról vagy Dorozsmáról bejövő ladikon kívül alig volt e hely körül valami élet. Mintha került volna mindenki azon helyet, honnan a vész a várost eltemette.

Március végén e hely oly csöndes képe teljesen megváltozott. A baktó—szilléri töltés végpontjától kezdve, az alföldi vasút vonalán egész alsóvárosig, félkör alakban, a város körül a tutajok ezrei kezdtek lemacskázni. A tutajokon szorgalmas tótok mindenekelőtt gulibát építettek maguknak, hol az időviszontagságok ellen magukat meghúzhassák. Néhány nap múlva a tutajokon a cölöpverő kosok százai emelkedtek ki.

Az árvizek alkalmából már közismeretűvé lett „Blocksberg“ gőzöske a tápéi kapunál a töltésen vágott résen a különféle nagyságú járművek százait vontatta be a belterületi síkvízbe az anyatiszából. Ugyanazon résen két anyagözös jutott be a belterületi vizekbe; a szelíd tótok között megjelent a vállalkozók, a mérnökök és munkavezetők egész légiója s az „einmal auf“ „zweimal drauf“ vidám melódiája mellett megkezdődött a szádfal-építés.

Az a szádfal pedig voltaképpen két, körülbelül másfélméter távolságban egymással egyenközüen épített, vasrudakkal összeerősített s közbül földdel kitöltött deszkafal volt. — Tulajdonképpen deszkák közé szorított földtöltés. — Víztechnikai rendeltetése az, hogy a külső vizet a várost ellepő víztől elzárja s ezáltal lehetőségessé tegye azt, hogy a belső víz a város területéről kiszivattyúztassék.

Az építés munkája egész április hó végéig akadálytalanul folyt. Hogyne haladt volna a munka; az

állam a pénzt nem kímélte; az aránylag rövid vonalon 2000—2500 munkás dolgozott. A város és vidékének minden végzett és nem végzett technikusa busás napidíj mellett alkalmazást nyert az építésnél. A munkatelep egész városszerű kinézést nyert, korcsmákkal és műhelyekkel, vásár- és ünnepnapok délutánján pezsgő víg étellel.

A nagy munka s még nagyobb pénzerővel végzett munkálatokra ápril hó 30-ik napján egy végzetes katasztrófa következett be, mely a félig kész munkát majdnem teljesen semmivé tette!

Már délelőtt erős szél csapkodta a várost elborító víz hullámain; délfelé a szél oly erőssé lön, hogy a belvárosi házak mellett elvonuló tutajjárdák több helyt elszakadtak s a gyalogközlekedés teljesen megszűnt; már ekkor aggódva gondoltunk az alföldi vasútnál dolgozóakra, mert hát tudtuk, hogy az indóházon kívül az egész vonalon nincs száraz megálló. *Délben azután egész erővel kitört a szélvihar.*

Lukács György kormánybiztos már április közepe táján eltávozott a városból; a kormánybiztosi teendőket Dáni Ferenc főispán vette át. Nyilassy Pál barátommal hatósági megbízás folytán úgy az árvízkitörésekor, mint azután, a mentés s az éjjeli rendőri szolgálat ügyét vezetvén, a főispán azonnal felkért, hogy a rendelkezésünk alatt álló ladikkal azonnal a helyszínére siessünk. Az akkori főreáliskola előtt Kastag *István*, mostani lóvasúti ellenőr főkormányossága alatt készenlét-

ben állott 6—7 ladikot azonnal mozgósítottam s a Széchenyi-téren keresztül a veszélyeztetett pontra siettem.

Útközben a ladikról beszéltem Nyilassy Pál barátomhoz. Sportkedvelő barátunk akkor a Reiner-ház emeleti részében lakott. Csakhogy akkor az onnan kijutás sokkal körülményesebb volt, mint jelenleg, aminek oka abban rejlett, hogy a ház egész földszintje víz alatt állott s a kapubejárat boltozatából csak akkora rés maradt szárazon, a mennyin egy üres ladik befért. Nyilassy Pál barátunk a belső fölépcsőn lejött a víz színéig, a betolt üres ladikot elfogta, abba hanyatt belefeküdt, mi pedig a ladikot vele együtt kihúztuk. így jutott ki az utcára Nyilassy Pál barátunk!

A rókusi Fehérló-utcán át a szádfalhoz siettünk. A legnagyobb agodal munkra a szélvész az utcát több helyütt eltorlaszolta a két oldalon romban heverő házak tetőzetének fatörmelékeivel. Egy órán túl tartó küzdelembe került, míg az akadályokat csáklyákkal eltávolítottuk, s a városból kiértünk. Amikor a jobboldali rókusi tó hullámvérései közé jutottunk, ott tűnt fel előttünk a veszély teljes nagyságában.

A házmagasságú, hullámok közül olykor-olykor kibukkanó szádfal egész testében megingott. Úgy nézett ki, mint egy hosszú vékony szalag, melyet a szél nagy hajlásokban ide-oda lobogtat. Az ezernyi tutaj magas ugrásokban táncolt a vihardúlta hullámok tetején, kísérteties magasságba

emelgetve a megerősített cölöpverő kosokat. A szádfal külső oldalán még változatosabb táncokat járt a Dorosma, Szatymaz és Sövényháza között elterülő rengeteg hullámtömeg, mely felkavarva az eltakart fekete föld egész humusrétegét, nem is víznek, hanem folyószuroknak látszott. Óriási magasságra dobálta fel a részben munkás-laktanyákul, részben földhordásra szánt nagy kaliberű, de könnyű szerkezetű dunai hajókat. S mindez: szádfal, tutaj, cölöpverő kos és hajó, telve két-ségbeesett, átázott munkásokkal.

Azonnal átláttuk a veszély nagyságát, de átláttuk azt is, hogy ily nagyszámú ember biztos helyre szállítására a rendelkezésünkre álló ladikok nem elégségesek. Ez okból egy szállítmány munkást a legveszélyesebb pontról az indóházba szállítván, ladikjainkat a mentés tovább folytatása végett kipróbált evezőseinkre bíztuk, mi pedig egy ladikon a leggyorsabb tempóban a városházára siettünk.

Dáni főispánt, a helyettes kormánybiztost, Taschler főkapitány emeleti hivatalos helyiségében találtuk. Izgatottan járt föl-alá a szűk szobában, várva a híreket s tárgyalva a főkapitánynyal az eshetőségeket. Beléptünkör szinte megijedve tudakozódott az állapotokról. Tudattuk vele, hogy a veszély nagy, járműveik a tömeg beszállítására elégtelenek, azért jöttünk be, hogy adjon dereglyéket a munkások megmentésére.

A különben szelídlelkű ember a nagy ve-

szély említésénél félreismerte a helyzetet, elvesztette lelki egyensúlyát s kíméletlenül, dorgáló hangon reánk kiáltott:

„Tehát ti elhagytátok positiotokat!“

Mindketten felugrottunk. „Kikérjük magunknak ezt a hangot. Mi nem vagyunk hivatalnokai, gorombáskodjék azokkal. Amit teszünk már két hónap óta, azt becsületből teszszük. Épp abban járunk most is.“

Felháborodásunkra a derék öreg magába szállt. Esdő szemekkel nyújtá felénk mindkét kezét: „Megbocsássatok, gyermekeim! Persze, hogy úgy van, amint mondjátok. Újból bocsássatok meg, de ha emberéletről van szó, akkor én kijövök a conceptusból. Azonnal kaptok dereglyéket. Csak siessetek. Tegyetek nekem jelentést. Nem feledkezem meg rólatok.“

Es valóban, két nagy dereglye a Tiszáról a belső ártérre görgőn azonnal átvetve, a Duna-gőzhajózási társaság erős matrózaival azonnal rendelkezésünkre bocsájtva lön. A lassan járó nehéz dereglyékkal csak lassan hatolhattunk előre, szerencsére azonban még kellő időre kiértünk. Velünk jött a dereglyén *VColf* gőzhajóskapitány is.

Kitérve jeleznem kell, hogy Wolf kapitány az árvíz idejében bizonyos népszerűsége tett szert. Ha még él valahol a derék férfiú, bizonyára ő sem fogja e népszerűséget az árvíz alkalmával érvényesült egyéni tulajdonságai javára róni, mert minden egyéb volt a jó, alacsony termetű, elhízott,

tengerész-piros öreg, mint vész idején helyt álló, erélyes karakter. Népszerűségének titka abban rejlett, hogy a Dunagőzhajózási-társaság által kiküldött erős ladikok az ő számadása alatt állottak. Nagy és populáris hatalom volt ez akkor, midőn a város összes járdáit és kövezeteit cseppfolyós test képezte. Népszerűségének hatalmas támasza volt két csodaszép leánya, bizonyára már azóta ragyogó menyecskék, valamint az akkori hírlapok által országszerte hőstettként hirdetett azon véletlen, hogy gőzhajójával ugyanez időtájban a petresi szakadástól hazafelé jővén, egy a szomolyai ártér vízborította füzesei közé került didergő tápai polgártársat matrózai által onnan kimentett s nagy diadalmak között Szegeden partra tett.

De térjünk vissza a szádfalhoz.

A veszély még nemcsak tartott, hanem nőttön-nőtt. A künnszorult munkások a hidegtől, átfázottságtól és éhségtől rendkívüli kínokat állottak ki. Az addig a kimentésen működött néhány ladik a kétségbeesőknek nem nyújtott megnyugvást. A katonaság négy mentő pontonja közül kettőt az orkán elsüllyesztett, mi a kétségbeesést még fokozta. Az eget sötét felhők borították, mi csak növelte a helyzet kétségbeejtő borzasztóságát.

Azonnal a mentéshez láttunk.

Amint az indóháztól felfelé, a szádfal s a tutajok mentén elvonultunk, az ott rekedt munkások könyörgésre fogták a dolgot, vegyük be őket. Megnyugtattuk, hogy értük is eljövünk, de előbb

a távolabbinkat kell kimentenünk. Megnyugodtak s vártak türelmesen. Felmentünk dereglyéinkkel a 101. és 102. számú őrházak között elnyúló szádfalhoz s először onnét szedtük be az immár valóban kétségbeesett munkásokat. Nem volt vége-hossza a hálálkodásnak a szegény tótok részéről, midőn talpuk alatt érezték a biztos járművet. 4—500 embert vittünk be egyszerre az ideiglenes menedéket nyújtó pályaházba, hol *Kákái Rudi*, akkor helyettesített rókusi biztos tartotta fenn köztük a rendet.

Már az első szállítmány alkalmával tapasztaltam azt, hogy a vállalkozók megbízottjai bizonyos ellenállást fejtenek ki a munkások beszállításával szemben. — Ennek megfejtése az volt, hogy a szádfal építése határidőre lett elvállalva s attól féltek, hogy az életveszélytől megijedt olcsó munkások elszélednek s meg sem állanak Árva-, Zólyom- és Turóczmegyéig. Érdeklükben állott tehát a munkásokat együtt tartani s felelőségük érzetében nem riadtak vissza attól sem, hogy azokat a borzasztó időben a gyenge dunai hajókba terelvén, a biztos életveszélynek kitegyék. Ez okból a második induláskor felvettem a dereglyébe az alföldi vasútnál posztirozó katonai őrséget, mely *Zugsführer Josef Takács* — a volt szegedi járásbíró fia — parancsnoksága alatt állott.

Így megerősödve állottam ki a dereglyékkal a 101. sz. őrház felső részén s meghagytam a munkafelügyelőknél, hogy az összes munkásokat

a dereglyékbe tereljék. A felügyelők duzzogtak, de ellenszegülni nem mertek.

A meggyújtott fáklyák fénye mellett sietve tolongtak be a munkások az ingó szádfalról, az orkán által magasra hányt tutajokról s a külső árterén már elmerülni kezdő hajókról a dereglyékbe. Magukkal hozták összes munkafelszereléseiket, mintha oda többé visszatérni sem akarnának. Mikor meggyőződtem arról, hogy a munkások mind bennvannak, felszólítottam a mérnököket és munkavezetőket, hogy szinte jöjjenek be a dereglyékbe, mert a vonalon senkit sem hagyok künn ez istenítéletben. Megtagadták az engedelmességet. *Wagner Károlylyal*, az öreg Wagner szenátor fiával élükön kijelentették, hogy ők a vállalkozóknak a hajókért s szerelvényekért felelősek, azokat ott nem hagyhatják. Ekkor — tisztí egyenruhában lévén — harsány kommandóra a katonai őrséggel feltűzettem a szuronyokat s újból felszólítottam őket, hogy azonnal lépjenek be a dereglyékbe, mert különben erőszakot használok. Kétségbeesésükben *Bukna őrnagyra* appelláltak, ki az őrház másik oldalán egy pontonon épp akkor jelent meg néhány tisztársával.

No hát éppen jó helyre fordultak. Bubna őrnagy az őrház másik oldaláról átkiáltott hozzám: „Az ön helyzetében az urakat megköötztetném.“ Erre azután duzzogva beballagtak a dereglyékbe, otthagyván a hajókat, a tutajokat, felszerelést, mindent.

Jól is tették! Mert azon éjjel a szádfal környékén borzasztó pusztulás esett. A szádfal azon hosszab vonala, mely még földdel kitöltve nem volt, megsemmisült. A vállalat irodája, a mérnökök, munkások összes el nem vitt szerelvényei, ruhái készletei áldozatul estek. Pálffy Testvérek vasműhelye mindenestől odaveszett. A külső ártérben levő 90 darab földött dunai hajó, hat kivételével, pozdorjává tört. A cölöpverő kosokat a lámpákkal együtt szárnyaira kapta a szél s szerte-szét szagatta a tájtékozó ártéren. A rombolás képe iszonyú volt. Hogy emberélet áldozatul nem esett, azt mindenki Isten különös csodájának tartotta.

Ejféli után egy óraker irtam meg a regi városház tanácsstermében Dáni főispánnak a jelentést arról, hogy a szádfal mentéről mindenki beállítottatott.

Meg kell még e helyütt emlékezni egy férfúró, ki a városnak az árvíz alatt nagy szolgálato-
kat tett. *Ez Bubna őrnagy.* Háziezredünkhöz tartozván, sok ideig lakott Szegeden. Ő is ismert mindenkit, őt is ismerte mindenki s ismerte különösen mint értelmes, ambiciózus, kérlelhetlen szigoruságú és vaserélyü katonát. A Taschler főkapitány elnöklete alatt állott vízvédelmi bizottmányba a katonaság részéről ő volt delegálva, hol mindig a gyors cselekvés és erélyes végrehajtás irányát képviselte. Az árvíz betörésekor s az azután következő szomorú napokban az élet- és vagyonmentés körül tett szol-

gálatai feledhetetlenek maradnak. Közvetlen az árvíz után alezredessé léptettetvén elő, elhagyta Szegedet s először Grácba, később mint ezredes Egerbe helyeztetett át, hol a halál véget vetett nagyreményű katonai karrierjének. Az árvíz évfordulója alkalmából legyen e pár sor az ő emlékének szentelve!

1901.

A budapesti önkéntesek odisszeája.

Megemlékezem még a katasztrófa egy lélek-emelő epizódjáról: *a Budapesten szolgáló egyévi önkéntesek levonulásáról.*

Az egész ország, de a külföld is lázas izgatottsággal leste már március eleje óta a szegedi híreket, melyekkel a külön tudósítók lapjaikat bőségesen ellátták. Minden oldalról özönlött Szeged felé a segítség. Legtöbben anyagiakban rótták le a segílyt, mások karjaikat ajánlották fel a védelemre és szükség esetén a mentésre. Szeged soha meg nem hálálhatja az érdeklődésnek és részvétnek ezen óriási megnyilatkozását.

Budapesten ekkor majdnem kétszáz egyévi önkéntes szolgált. Részint a Kussevits-, részint a Schmerling-ezredbe voltak beosztva. Mind fiatal, 18—22 éves, egészséges, lelkes, intelligens, tette-kész fiú.

Amikor az egész ország szeme Szegeden függött s onnan a segélykiáltás mind élénkebbé, végre kétségbeesetté vált, az ambiciózus csapat néhány tagjában megfogamzott az eszme, nem volna-e helyesebb, katonához és hazafihoz illőbb,

otthagyva a tisztképző iskola poros padjait, Szegedre menni s ott védeni és ha szükség lesz rá, menteni életet és vagyont?

Az eszme mindinkább terjedt a fiatalság körében. Az eszmének megpendítője és leglelkesebb híve *Lekky István* borsodmegyei jogász volt. Most osztálytanácsos a földművelési minisztériumban s amily értelmes és pontos hivatalnok, épp oly közkedveltségű egyén a fővárosban. Csak hivatalosan hívják őt Lekky Istvánnak; a főváros egész intelligenciája csak Lekky Pistának ismeri. Miklós Ödön államtitkár korában magával hozta őt Szegedre. A katasztrófa óta ekkor látta először Szegedet s lelkesülten kért magának részt Szeged mai virulásából.

Az eszme, a Szegedre való törekvés, csakhamar általánossá lön a fiatalság körében. Csak egy bökkenő volt: megengedi-e a levonulást a katonai hatóság?

Lekky ez ügyben bizalmasan tárgyalt először az önkéntes „Abtheilung“ parancsnokával *Schertl György* hadnagygyal, ki német neve dacára kiváló magyar érzelmű fiatal tiszt volt. Most honvéderőnagy Nyitrán. Schertl azt tanácsolta, hogy az engedély kieszközlését legelőször szolgálati utón kell megpróbálni *a másik ezrednél*. Úgy is lön. A Kussevits-ezredbeli önkéntesek megpróbálták kieszközölni az engedélyt Regiments-Rapporton. Hasztalan volt a kérés. Az ezredes röviden megtagadta az engedélyt.

Lekky újra tanácsot ült Schertl hadnagygyal. Schertl kijelentette, hogy ha a Kussevits-ezrednél az ezredparancsnok meg nem engedte a levonulást, akkor az ő ezredese: ToePLY von Höhenfest, különben is a rideg formák embere, már csak azért sem fogja megengedni. Mi tehát a teendő?

Schertl véleménye az volt, hogy ha ki meri magát tenni Lekky a becsukás eshetőségének, akkor az egyedüli út, mely célra vezethet, az, hogy vegyen maga mellé egy szegedi fiút, vágják magukat mindketten díszbe s menjenek fel a várba *Edelsheim-Gyulai parancsnokoló tábornokhoz*. Meglehet, hogy ez megengedi.

Hja! de Edelsheim Gyulaihoz menni nagy dolog. A szolgálat rendes útján is rettegett tőle minden alantassa. A hadtest annaleseiben nem fordul elő eset arra, hogy valaki szolgálati ügyben, a szolgálati út mellőzésével, őt megközelíteni mert volna. Az önkéntest intézményt különben sem kedvelte. — Az egyenes gondolkozásé katona sehogys sem vette be azt, hogy legyen katona, a ki kivétel. — Csak zavarja a legmagasabb szolgálatot, ha az emberanyaggal nem egyformán kell bánni. — A katonaságnál csak két kategória lehet: felebbvaló és alárendelt. Minden további megkülönböztetés veszélyes. — Rettenetes szigorúságáról és kíméletlenségéről legendák jártak szájról-szájra. Kíméletlenségét magam is tapasztaltam. Midőn — úgy emlékezem 1875-ben — a budapesti Este-, most Mária-Terézia ezredhez vonultam

be fegyvergyakorlatra, — a rettenetes katona a budai vérmezőn inspiciálta compagnieweise a tartalékosokat. Reggeli három órától kezdve zuhogott a záporosó; a vérmező szikes talaján egész tavak képződtek. Nem volt meglepődve a kapitány kommandójával. Leszállt a lóról, kivonta kardját s maga kommandozta századomat. Neki vezette a századot egy ilyen tengerszemnek s mikor a szikes vízben már majdnem térdig álltunk, „medert“ kommandozott. Bizony hasra kellett feküdnünk, úgy, hogy a hátunkon összecsapott a vérmező szennyes pocsolyája!

No hát ehhez az emberhez szolgálati ügyben, szolgálaton kívüli formában menni istenkísértés volt. De Lekky nem riadt vissza. Keresett egy szegedi fiút, de nem talált egyet sem. De megtalálta Hegadiís Pált, — Szegeden főreáliskolai tanár volt, — ki mint felső-torontáli fiú, a szegedi ezred hadkiegészítő kerületéhez tartozván, az ezred „Aufschlag“-ját viselte. Hegedús első szóra vállalkozott a veszélyes útra. Díszbe vágták magukat s érthető szorongások között, de elszántan mindenre, egy délután bejelentették magukat a hatalmas úr várbeli lakásán.

A hatalmas úr végignézte a két merész katonát s mielőtt szóhoz juthattak volna, komor hangon e kérdést intézte hozzájuk: „Szolgálati ügyben jöttetek?“ Lekky azt felelte — gondolva, jobb lesz így — „Nem“. „Akkor Cakó ab! Mivel szolgálhatok?“

Lekky elmondotta, hogy Szeged végveszélyben van. Az egész országból mindenki, aki csak teheti, siet oda életet és vagyont menteni. A szégyen égeti arcukat, hogy ők — az önkéntesek — kénytelenek e végküzdelmet a távolból nézni. Azért jöttek, hogy a levonulásra engedélyt kérjenek.

És a rideg katona a helyzet magaslatára emelkedett; tetszett is neki a fiúk bátorsága; átérezte azt is, *hogy a reglementokon felül van még egy magasabb törvény, melynek az emberiség hódol*; önként szívébe nyilallott az érzés, hogy vannak az életben körülmények, melyek között nem a katonai szabályzat rideg betűje, hanem ezen magasabb törvény dominál. Röviden, katonásan tudatta elhatározását:

Az engedélyt megadom. E kérelmet vártam önöktől. Még ma indulni fognak. Menjenek át a General-Commando épületébe; kéretem Drechsler ezredes tábornoki főnökömet.“

A két önkéntes fellélegzett; kő esett le a szívükről. Arcaikról az öröm pírja sugárzott. Rohantak a General-Commandó épületébe. Elmondták az ügyet Drechslernek. Drechslernek egyszerre melege lett. A verejték gyöngyözött homlokán. Szent Isten, mi lesz ebből? Hogy merészelhettek ilyet tenni. Halhatlan fegyelemsértés. No ebből rettenetes baj lesz!

Hanem azért nagy szorongások között átballagott a parancsnokoló tábornok úri-utcai lakásába . . . Este hat órakor már az összes egyévi önkéntesek útban voltak Szeged felé!

Mire Szatymazra értek, Szegedet már előntötte az árvíz. A Budapest—szegedi vasúti összeköttetés már napok óta beállítva volt. A jánoszállás—szegedi vonalon már napok óta a Petresnél betört ár piszkos hullámai csapdostak keresztül. A derék fiúk nagy vergődések között csónakokon jutottak be a vízvette városba. A keletkezett orkán kidobta őket az Öthalomra, hol a hideg időben hajlék, megfelelő ruha és élelmiszer nélkül átkeltett élniök egy egész éjszaka összes nyomoruságait. Meg keltett várniok, míg a szélvész csillapul s csak akkor indulhadtak útnak a város felé.

Nyolc-tíz napig maradt Szegeden a derék csapat, állandóan szolgálva a mentés ügyét s kiérdemelve ez által a város közönségének soha nem múló háláját!

A fővárosba visszatérve, mindjárt tudomásukra jutott, hogy az ezredes: Toeply von Hohenfest tombol dühében. Lekky és Hegedűs sejtették, hogy a vihar rájuk nézve szárazon nem múlik el. Sejtelmükben nem csalatkoztak. Megérkezésük után rögtön Regiments-Rapportra idéztettek, ahol végig keltett hallaniok az ezredes haragjának legelemibb kitörését. Leszidta őket a sárgaföldig. Az ezredes elvezette őket a *Würth* divisionáriushoz. Ez is látni akarta azt a két bátor fiút, kik úgy mernek dacolni a szolgálati út megkérgesedett szabályával. A divisionárius először az ezredest szidta össze. A két önkéntes az előszobában várakozva, hallotta, amint a divisio-

nárius az ezredest a fegyelemtartás elemeire „kitanította.“

Azután a két önkéntesre került a sor. Természetesen épp úgy kikaptak, mint az ezredes. A dolognak vége az lett, hogy a két önkéntest a Regiments-Commandó négy-négy napi laktanya-fogságra ítélte. A formát meg kellett menteni.

De hát ezzel a dolognak vége még nem lett. A büntetés végrehajtása Schertl György hadnagynak, mint az önkéntes-csapat parancsnokának hatáskörébe tartozott, ki a két önkéntesnek a büntetés megkezdésére pár napi haladékot adott. E pár nap alatt a két önkéntes baráti körben elbeszélte az ügy szomorú fejleményét s elbeszélte azt Lekky különösen *Ábrányi Kornélnak*, ki akkor a „Közvélemény“ című politikai napilapot szerkesztette. Épp mikor a két önkéntes megkezdte a reájuk kimért laktanya-fogságot, Ábrányi lapjában „M megbüntetett életmentők“ cím alatt egy dörgedelmes vezércikk jelent meg, éllel a katonai parancsnokság ellen.

A vezércikkből tudomást vett Edelsheim Gyulai az alantas parancsnokság eljárásáról. Rög-tön rendelkezett, hogy az önkéntesek szabadon bocsájtassanak, a fegyelmi fenyték a „Strafprotokoll“-ból töröltessék.

Kevésre ezután úgy Würth altábornagy, mint ToePLY von Hohenfest ezredes nyugalmaztattak. A nyugalmazásoknak az önkéntesek szegedi útjával való összefüggése nyilvánvaló volt. Edels-

heim Gyulai a Nemzeti Kaszinóban azt mondotta volna:

„Ich lass nicht meine Befehle durch meinen Untergebenen kritisieren, wenn sie auch Excellenzen sind.“

S ez volt a derék önkéntesek katabasisának epilógusa.

1902.

Vágó Pál képe.

I.

Sokáig vártunk reá, de örömünk is van benne. Úgy jártunk mint a közmondás szerinti várt leány — várat nyertünk. Nem hangzott még el fölötte a hivatalos kritika: meg lehet, hogy az újabb irányok ifjú óriásai az ő szuverén szempontjaikból sok kifogásolni valót találnak benne. Az is meg lehet, hogy doronggal kezükben mennek neki a műnek és művésznek, mint annak idejében Munkácsy Mihálylyal tették. A mi Ítéletünkön ez már nem változtat. Ezt a képet mi magunknak festettük s magunknak szeretjük; úgy vagyunk vele mi, kik a nehéz időket átéltük, mint az a kis gyerek, akit anyja elvezetett Munkácsy „Krisztus Pilátus előtt“-je elé. A gyerek nézett s azt kérdezte anyjától, hol itt a kép? Nekünk sem kép az, hanem újabb történetünk egy kiszakított lapja, a nehéz idők egy darabja, a tiszta valóság.

A kép eszméje a milleniumi évekre vihető vissza. — A közelgő ezeréves ünnep lelkesedésbe hozta s munkába állította a nemzet minden rétegét. Belejátszott a lelkesedés ezen feltámadásába nemcsak

a memória praetitorium gyújtó tüze, hanem azon politikai törekvés is, hogy a nagy évfordulókor meg kell mutatnunk a világnak, hogy nemzetünk él és országunk áll! E lelkesedés hatása alól a fejedelem sem, a kormány sem vonta ki magát; teljesen együtt érzett a nemzettel. Nagy dolgokkal akarta megörökíteni a nagy évfordulót s ez irányban kihasználni a nemzet lelkesedését. Hol lett volna erre alkalmasabb tér, mint a képzőművészetek tespedő talaja, amely talajon annyira hátra voltunk a kontinens nemzetei között.

Eötvös Loránd báró, akkori kultuszminiszter, lelkes hangú leiratokban szóllította föl a törvényhatóságokat, községeket és az egyházi és világi korporációkat, hogy a millenáris évfordulót történeti képek megrendelésével örökítsék meg. Szeged éppen akkor vette fel millió négyszázezer forintos kölcsönét s intercalaris kamatok címén volt harminc-negyvenezer forint megtakarításunk. A magistrátus elhatározta, hogy festet. A tárgy önként kínálkozott. Mit festetne Szeged mást, mint azon jóságos király megjelenésének történeti epizódját, ki nehéz viszonyai között nem hagyta el árvízszujtotta szegedi magyarjait s egyetlen szavával megmentette a várost a jövőnek. *Polczner* Jenő és ellenzéki polgártársaink Kossuth Lajos 49-iki szegedi látogatását kívánták megörökíteni; de hát erre azt mondtuk, hogy Szeged Kossuthnak úgyis szobrot fog állítani; e szobornak más felírása nem lehet mint az; hogy „Szeged népe nemzetem büsz-

kesége“. A város lakosságának e közóhajával kilesznek elégítve ők is. Bele is nyugodtak ebbe s az árvízkép ügye a közgyűlésen egyhangúlag ment keresztül.

Két fontos kérdés volt ezután eldöntendő. Először, hogy ki festi a képet; másodsor, hogy a királyon kívül kik legyenek rajta. Az akkori időben én voltam a tanács, *Gaál Endréje* s egyben *Tóth Pálja* s e nehéz kérdések legnagyobb részben az én vállaimra nehezettek.

Az első kérdésben, ki fesse a képet, felutaztam Budapestre s meglátogattam a képzőművészeti tanács akkori titkárát *Szmrecsányi Miklóst*, később kultuszminiszteri tanácsost. Elővettük a művészek névsorát s kijelöltünk azok közül tíztizenkettőt, kik Szmrecsányi szerint a feladatra reátermettek. Szmrecsányi indítványa azonban az volt, hogy elsősorban Benczúrnak ajánljuk föl a megbízást s csak azon esetben forduljunk másokhoz, ha ő el nem fogadná azt. Azután elmentem Tisza Lajoshoz, ki helyeselte Szmrecsányi felfogását, maga részéről azonban szűkebb pályázat kiírását ajánlotta s különösen figyelembe ajánlotta Ferrasist, ki később a kultúrpalotában levő Széchenyit festette meg. Letárgyaltam az ügyet Ráth György műpártoló földinkkel és így felfegyverkezve elmentem Benczúr Gyula epreskerti műtermébe, ahol a mester éppen Budavár visszavételét festette. Felajánlottam neki a megbízást. Jellemző a kitűnő művész gondolkodására az a nyi-

latkozat, melyet ajánlatomra tett. „Hát uram, a bizalmat nagyon köszönöm. A tárgyat oly magasztosnak, a tiszteletdíjat oly jelentékenynek találom, hogy a feladat megoldására lelkesedéssel vállalkoznám. *De azért a megbízást mégsem fogadhatom el*, mert a fiatalabb festőnemzedék elől nem akarom ezen nagy dongájú munkát elvenni, nehogy azt mondják, *hogy a fiatal festői generáció érvényesülésének én állok útjában.*“ Azután felajánlottam a megbízást Vágó Pálnak. A mester oda nyilatkozott: „Uram én tegnap nyilvános, formaszeríi tanácskozásban a pályázat elve mellett nyilatkoztam: e nyilatkozattal szemben a megtisztelő megbízást el nem fogadhatom, de egy szűkebb pályázatban örömmel részt veszek. Szmrecsányival, Benczúrral, Tisza Lajossal, Ráth Györggyel s az e célból külön összehívott képzőművészeti tanácscsal való közös, napokig tartó tárgyalás után abban állapodtunk meg, *Vágó Pál, Pataky László és Roskovits Ignác* szűkebb pályázatra hivatnak fel, mit a magisztrátus idehaza el is fogadott. A másik kérdés, kik legyenek a képre festve, még nehezebb volt. Én azt mondtam, hogy azok legyenek felfestve, akik tényleg ott voltak. De hát kik voltak ott? Tizenöt-húsz év után a hivatalos személyeken kívüliekre már alig emlékeztünk, ezt tehát csak beható közigazgatási nyomozás útján kellett megállapítanunk. Egyszerre nagyon sokan kezdtek emlékezni arra, hogy ott voltak a király megérkezésekor. Longus erat ordo

idem petentium; mert hát a királylyal egy képre festve lenni nem utolsó dolog. Természetes, hogy a nyomozás szigorú rostáján sokan keresztül estek, s ennek a szigorú rostálásnak áldozata lett istenben boldogult szegény „*papusunk*“ is, kire nézve utólag kitűnt, hogy a király megérkezésekor a Simonyi-féle ház hátulsó félemeleti helyiségében csendesen aludt, míg viszont — hisz közigazgatási eljárás nincs fogyatékoság nélkül — *Felmayer János* barátunkra nézve, — saját előadása alapján — épp a múlt év végén tűnt ki, hogy a király megérkezésekor tényleg jelen volt s a képről mégis lemaradt. Ha már nem vagy *ott* kedves János barátom, légy meg legalább *itt*.

II.

Az első pályázat rosszul ütött ki, a pályázókra — ők maguk elismerték, hogy a millenium izgalmi között a vázlatokat kissé elnagyolták. *Pulszky* Ferenc elnöklete alatt tartotta meg a képzőművészeti tanács bíráló ülését. — A város részéről *Tisza Lajos* gróf *Ivánkovits János* most rosznyói püspök, *Reizner János*, *Kovács János* és e sorok írója, vett részt a bírálatban. *Tisza Lajos*, ki már nagy betegen jött el az ülésre, elmondotta lesújtó véleményét, azután eltávozott. Azután a szegediek nevében *Ivánkovits János* szólt. Egyenesen megszegényítőnek — mondotta, *hogy a művészek ily vázlatokkal pályázni mertek*. Az eredmény a pályamunkák egyhangú

visszautasítása volt azzal, hogy a művészek hat hó alatt újabb pályaműveket adjanak be.

A zsűrinek az álláspontja nagy apprehenziót keltett a pályázó művészek részéről. Roskovits Ignác kereken kijelentette, hogy többé pályázni, — vagy legalább új pályaművet készíteni nem fog.

Így történt, hogy Vágó és Pataky új pályaműveket készítettek, Roskovits pedig a régit adta be, azt amely most a kultúrpalota folyosóján függ. Az új pályaművek alapján a zsűri Ráth György elnöklete alatt a megbízást egyhangúlag Vágó Pálnak ítélték oda *s e vázlat alapján készült el az a mű, melyet Szeged város a holnapi napon ünnepélyesen átvesz.* — Pataky László vázlatát, a zsűri megdicsérte.

Vágó Pál csakhamar lejött Szegedre; a várossal a szerződést megkötötte s körülbelül két hétig a városban helyi tanulmányokat tett, azután eltávozott. Mindnyájan őszintén kívántuk az egyénileg is elragadóan kedves embernek, hogy műve sikerüljön. Sokáig nem láttuk őt, csak hallottunk felőle. A torontáli asszonyok egy szegedi-regatta verseny alkalmával beszéltek, hogy milyen kedves ember az a Vágó Pál s mennyire szeretik őt Nagybecskereken. Hát mit csinál Vágó Pál Nagybecskereken, hisz mi azt hittük, hogy Budapesten a mi árvízképünk megfestésében izzad! Dehogy, festi a torontáliak millenáris bandériumát. Egy év múlva azonban Budapestről kaptunk felőle hírt; Styka körképén festi Szeben ostromát! Hát

a mi árvízképünkre mikor kerül a sor?! A kép beszállításának határideje félelmesen közelített; Vágó életjelt magáról nem adott. Ha Becskereken kerestem, akkor Budapesten volt, ha Budapesten nyomoztam, akkor a Jászságban lakodalmazott, ha pedig a Jászságban tudakozódtam utánna, akkor azon hírt vettem, hogy Stykával együtt Lembergben kurizál. A hozzá intézett levelek mint nem kézbesíthetők, visszajöttek. Kérdőleg tekintetünk egymásra, mi lesz ebből!

Eközben én képviselővé választattam s lakásomat ideiglenesen Budapestre helyeztem át. Majdnem az első, aki meglátogatott, Vágó Pál volt. Megörültem, mint a bibliai atya — *sit venia verbo* — a tékozló fiúnak. Ha már nincs meg a kép, legalább meg van a mester. Már tőle azután *félévvel a kép beszállításának szei zödésszeri terminusa előtt* megtudtam, hogy egyes előtanulmányok folyamatban vannak, a kép azonban sehogy sincs, még a vászon sincs felfeszítve. És tényleg úgy áll a dolog, *hogy a kép beszállításának határnapja után három hó múlva feszítette fel a nagy vásznat a derék mester.*

Hát én ezt Szegeden elmondottam a hatóságiaknak. Ennek az eredménye az lön, hogy a hatóság engem kért fel a kép elkészítésének szorgalmazására, a szükséges felvilágosítások megadására és a mű előhaladásának ellenőrzésére. Én a megbízatásnak meg is feleltem s körülbelül minden második hónapban elmentem Jászapatiba szór-

galmazni a mestert. A látogatások alkalmából hűségesen megtettem a tanácsnak jelentésemet a kép állapotáról. Jelentettem mindig, hogy a kép hány százalékig haladt. Ebből azután az következett, hogy Szegeden a kép állapotáról mindenki engem kérdezett s *hallgatag engem is tettek azért felelőssé*. Mikor a dolog már nagyon húzódott s az újságok a hatóságot szidni kezdték, akkor a kérdések mindig türelmetlenebbekké lettek. *Tóth Pál* kabátom ujját megfogva és rázogatva kérdezte: öregem, hogy leszünk a képpel; baj van ám idehaza. *Weiner Miksa* jószívű atyáskodással intett, hogy festessem már a képet, mert a késedelemért az egész város engem okol. *Platz Bonifác* revolucionális rövidséggel támadott: mi lesz már azzal a képpel! *Stelcel tata* egy nívón álló műpártoló komolyságával kérdezte: Hát tulajdonképpen hogy is áll az a kép. *Pálffy polgármester* szemrehányását ily alakba foglalta: bizony Gyurikám, ütnek is, szidnak is bennünket. *Kállay főispán* szelíd iróniával diplomacice így tette fel a kérdést: ugyan kérlek mond meg, hogy van-e kilátás arra, hogy az a kép emberileg belátható határidőben *legalább félig* készen lesz. Egyedül *Obláth Lipótnak* volt e dologban külön véleménye; *a művészt sürgetni nem kell; a festészet nem favágás*.

Hogy én a lapok támadásaiban s az e kérdésekben rejlő összes szemrehányásokat jászapáti tuskulánomodban reád bőségesen, sőt tetézve átutaltam, arról te, kedves Pali barátom, bizonyára minden pillanatban kiállítod az attesztátumot.

E néma szemrehányások foytán a helyzet már kezdett kínos lenni reám nézve. Ferde helyzetbe kerültem a várossal. Ügy tetszett, mintha jelentéseim hitelessége felett legalább is gondolkoznának. Pedig másrészt éppen ez időben történt, hogy *Miklós Ödön* és *Szalay Imre* a nemzeti muzem igazgatója e képet Jászapátiban megtekintvén, nekem a város által elért sikerhez legmelegebben gratuláltak. A nehéz helyzeten akként könnyítettem, hogy kértem a várost arra, hogy küldje ki tudós *Kovács János* barátomat a kép megszemlélésére. János barátom, mint szintén művész, a dicséretben kissé tartózkodó volt, de azért láttam, hogy bizony el van ő is a hatalmas koncepció által ragadtatva. Mint etnográfus, csak azt kifogásolta, hogy a menekülő nép cók-mókjai között nincs megvörösödött „*csöves paprika*.” Egy év múlva, a múlt év nyarán azután eljött a kép megtekinteni Tóth Pál főjegyző barátom, mint helyettes kultur-szenátor, mert László Gyula akkor nagy beteg volt. Amennyire flegmatikus temperamentuma engedte, Tóth Pál tombolt örömben a kép láttára. Kézadással megerősített szent fogadást vettünk akkor Vágó Páltól tanuk jelenlétében arra, *hogy a képet szeptemberben Szegedre hozza s itt fejezi be.* És ezt a fogadást Vágó Pál meg is tartotta.

Per varios casus et tôt discrimina rerum, tehát itt a kép Szegeden. K. Lippich Elek a kép Szegedre hozatalakor azt jövendölte, hogy Vágó

Pál az utolsó ecsetvonásokat négy esztendeig fogja csinálni. Nem volt igaza; Vágó a képet megcsinálta s a „*Szeged szebb lesz, mint volt*“ mai napon ünnepélyesen átadatik ősz polgármesterünknek, díszére a városnak, dicsőségére a kép megalkotójának. *Élvezze e dicsőséget egy hosszú és boldog életen keresztül!*

Ad vocem: Szeged szebb lesz, mint volt!“ Rég vita tárgyát képezi az, vajon mondta-e valóban a király e szavakat Szeged hullámsírjánál. Egyesek azt állítják, hogy valóban mondta; mások azt mondják, hogy az újságírók adták csak e szavakat a király ajkára. *Mikszáth* Kálmán maga mondta nekem, hogy ő adta e szavakat a király ajkára, mások bizonyosra veszik, hogy *Sasváry A/min* mondatta ezt a királylyal. Nohát akkor, mikor az e című képet leleplezzük véget akarok vetni a vitának. *A király e szavakat valóban mondotta.*

Megokolom állításomat. Midőn 1895-ben a városi magistratus meghatározta, hogy kik festessenek fel a képre a kijelöltek mindenike kézséggel rendelkezésemre bocsájtotta fotográfiáját, csak kiváló földinktől *Német József* püspöktől nem lehetett magkapni a fényképeit . .. Hiában írtam *Dobó Miklósnak*, hiába írtam *Várady Árpádnak*, az époly szerény mint nagy tudományú főpap arcképét nem adta ki. Mit volt mit tenni, átutaztam Temesvárra s Dobó Miklóssal és Várady Árpáddal rajtatörtem a derék főpapon, aki hosszas kérésre meg is ígérte, hogy arcképet elküldi, amit

unokaöcscse *Zvér Endre* piarista házfőnök útján meg is kaptam. Ekkor megbeszéltük az árvíz egyes epizódjait s úgy Német püspök mint Dobó kanonok kijelentették, hogy ők 1879 március 17-én reggel a beteg Bonnaz püspök megbízásából a Szegedre jövő királyt Temesvárott fogadták, kíséretében Szegedre utaztak, a király szegedi fogadásánál közvetlen közelében állottak s *így saját fülükkel hallották*, midőn a király Pálfy polgármester siránkozó üdvözlétére azt mondta: „*Nem kell kétségbe-esni, Szeged szebb lesz mint volt!*“.

1904.

A petresi csatavesztesek.

I.

Az 1879. március hó 5-én éjjel a Tisza Petresnél 10—12 ölnyre átszakította a percsórai töltés védelmezett gátvonalát s annak piszkos hullámai e szakadáson keresztül orkán bömböléssel rohantak a közvetlen szomszédos dóci-tóba, elsöpörve ott a tanyákat, megfojtva az állatokat s kioltva a kellő időben el nem menekült emberi életet és megpecsételve Ős-Szeged sorsát.

Amint e szakadás felől az első sürgöny éjjeli 12 óra tájban megjött, a városházán Taschler főkapitány elnöklete alatt együttműködő vészbizottságba, ott a legnagyobb zavar támadt. Az előző évtizedek árvizei alkalmából közismeretűlön a város minden lakója előtt a szerencsétlen percsórai töltés. A város előljárósága, a város technikusai, de a városnak majd minden lakója ismerte legalább névről az átkos védvonal minden egyes részét. Hogy is ne ismerte volna? Hisz hol Anyáson, hol Lúdváron, hol Gyékényesnél, hol Szaporhegynél, hol Nádastónál fenyegette a vész a várost. A percsórai töltés helyi elnevezései élénk

emlékezetben voltak mindenkinél. De csodálatosan senki nem tudta, hogy Petres hol van. Az innenső vonalon-e, mert akkor a város veszve van, vagy a túlsó oldalon, hisz akkor Szeged, Hódmezővásárhely, Szentes és Makó pusztulásának árán megmenekült. A nagy zavarból azután — mint már elmondtam — egy fél óra múlva az öreg *Wagner Károly* segítette ki a vészbizottságot, aki megmondotta, hogy Petres az innenső oldalon, a város pedig végveszélyben van.

Azt a titáni harcot, melyet a város kétségbeesett lakossága a pár nap alatt már az alföldi vasút mentén megjelent árral egész március 12-én éjjelig folytatott, megírtam már máshol én is, megírta ezt Szeged monográfiájában boldogemlékí Reizner János barátom is. Nem is akarom ismételní azt, amit már egyszer megírtam. De a nagy árvíz negyedszázados évfordulója alkalmából nem lesz talán általános szempontból sem kárbaveszett fáradság, ha az eddig megírtakat egynémely reminiscenciákkal kiegészítem.

Azt mondtam fentebb, hogy a szerencsétlen percsórai társulat! Hát miért volt ez a társulat szerencsétlen? Azért, mert alapjában hibás volt a koncepciója! Eminens hivatása az lett volna, hogy Szegedet, mely a Tiszavölgyének azon alsó pontján fekszik, hol már a Tisza majdnem összes mellékfolyóit felveszi, s úgy az Anya-tisza, mint az egész Tiszai vízrendszer ársjai reá zúdulnak, az árvizek ellen megvédje. Rendkívüli hosszú a Tisza

folyásának mentét követő vonalánál, a községek-től s így a munkaerőtől való távolságánál fogva is azért, mert a védelmi érdekkörbe egy százezer holdas latifundium egy része is bevonatott, *Szeged védelmére soha alkalmasnak nem tartatott, de alkalmasnak nem is mutatkozott.* Szegednek azon szerencsétlen hydrografiai helyzete folytán, melyet az öreg *Kremminger prépost* 1879. március 17-én a Szegeden megjelent királynak e szavakkal kiáltott oda: „*Üstbe vagyunk Felség! üstbe*“, speciális védelmi rendszer kell, amint hogy ma van is. Hiába írt fel Szeged hatósága a percsórai társulat ellen 1857-ik év, vagyis megalkulása óta majdnem minden esztendőben megyéhez, kormányhoz, országgyűléshez, királyhoz, e rendszer hallatlan könnyelműséggel fentartatott mindaddig, míg annak tarthatatlanságát az árvíz Szeged pusztulásával ad oculos nem demonstrálta.

A társulat szerencsétlen konstrukciójában rejlő érdekellentétek folytán a társulat ügyei állandóan zavarban voltak. Ügyeinek tisztázására egymást érték a kilincselések Bécsben és Budapesten, a bizottságok, rendkívüli közgyűlések, feliratok, kormánybiztosságok. Nem lehetett segíteni rajta, mert a koncepció alapján rossz volt, rossz alapra pedig erős épületet rakni nem lehet; új alapot kell csinálni. A nagy árvíz idejében kormánybiztos *Kende Kanut* országgyűlési képviselő volt.

Ez a szelídlelkű férfiú, ki a múlt esztendőben halt meg a kőbányai tuskulánumban, minden

volt inkább, mint a veszedelmek között is helytállni tudó erélyes karakter. Nem szerette a kritikus helyzeteket; nagyon kedvelte az ügyek simán való lebonyolításának rendszerét; a *quieta non movere*-féle cselekvési irányelv túlságosan érvényesült lényében. Kétszer lobbant fel benne a gentry energia: akkor, mikor a petresi szakadás okának vizsgálata elrendeltetvén, a bizottság elnöke az akkori csongrádmegyei főjegyző, most a Körös-tisza-marosi ármentesítő társulat hatalmas főigazgatója, *Fekete Márton* őt vallomástételre Szentesre idézte; egy erélyes hangú levélben visszaküldte az idézést. Ő országgyűlési képviselő; ő senki fia által egyszerűen nem idézhető. Ő kormánybiztos, csak a kormánynak tartozik felelősséggel. Kikér magának minden kommisszionális praetenziót; övele semmiféle vármegyei főjegyző ne kukoricázzék. A másik fellobbanás akkor történt, mikor az árvíz után kitüntetéssel kínálták meg. „Az én családom a Habsburg-családdal nemesség dolgában egykorú is, egyenrangú is. Mi egymásnak mit sem adhatunk, egymástól kegyet el nem fogadhatunk“.

Nagy visszatetszést is szült az, hogy akkor, midőn március első felében a védelem a percsőrai vonalon már végső kétségbeeséssel folyt, le sem jött Szegedre, hanem állandóan Budapesten tartózkodott. Innen intézte rendeletekkel a társulat ügyeit s a vízvédelmet. Egy ilyen rendelettel március első napjaiban vízvédelmi bizott-

ságot alakított s annak elnökévé *Novák Józsefet*, Szeged város akkori főügyészét nevezte ki.

Novák neve szorosan összefüggésben van Szeged városának újabb árvédelmi történetével. Már a hetvenes évek elején, mint fiatal gyakorló ügyvéd s a város tiszteletbeli aljegyzője rendkívül érdeklődött a város és védelmi viszonyai iránt. Ez érdeklődést bizonyára Pólában, mint tengerész-növendék szerezte. Részt vett a hetvenes és nyolcvanas évek összes árvédelmeiben s mindenütt a gyors cselekvés és öntudatos erély irányát képviselte. A vízjogi irodalom terén hatalmas érveléssel utasította vissza *Emlékirat a szegedi árvíz okairól* című művében Herrich Károlynak a mérnök és építészegyletben tartott felolvasásban Szeged ellen intézett közismereti! brutalitásait. Hűségese cimborája és szaktársa volt neki e téren *Pillich Kálmán* barátunk, ugyannyira, hogy nagy vizeknél e két jelesünk mellett a mérnökök teljesen alárendelt szerepkörbe süllyedtek. A helyzeteket gyorsan felfogó szegedi észjárás el is nevezte őket *vadmérnököknek*. Hűségese bajtársuk intencióiknak legalaposabb ismerője és követője, mozgalmas életük hűségese társa volt *Gróf János* barátunk. A közvélemény e férfiak árvédelmi szakszerűsége dolgában annyira praeokkupálva volt, hogy ha vízvédelemről volt szó, csak ezekre gondolt. A tiszaszabályozás mizériái annyira megingatták a hitet a hidrotechnikai tudományok benső értéke dolgában, hogy a menekülést mindenki olyantól

várta, aki *nem mérnök*. És efelett csodálkozni sem lehet! A tiszaszabályozás keresztülvitele, mely a felsővidéki átmetszéseket hamarabb kiépítette, mint az alsók kiépítve és kiképződve voltak s ekként a Tisza alsó vidékeit egyenesen vízbe fullasztotta, helytelen volt, be nem vált. A *Herrich*-féle rendszer, mely egyoldalú kombinációval a védett területeket a belvizekkel ölette meg, vakot vetett. *Réczey* főmérnök a szegedi vészbizottságban fennen hirdette, hogy az alföld-fiumei vasút azért nem járul a nyúlgát felemelési költségeihez, mert a pályatestre a Tisza árja semmi körülmények közt sem kerülhet — és a víz betörése után másnap a pályatesten épen 4—5 lábnyi víz volt. Még a nyilatkozataiban óvatos és körültekintő *Tóth Miska* is odanyilatkozott, midőn az alföldi vasúti nyúlgát építését vezette, hogy a Petresnél beömlő ár csak négy nap múlva ér az alföldi nyúlgáthoz, pedig a betörés utáni nap este a rohanó ár a Székhalomnál már felcsillant és másnap reggel a nyúlgáthoz feküdt.

Hát bizony ezek a hidrotechnikai elvétések, melyek egy része végzetessé lön, ez időben nagyban megingatták a szaktudomány tekintélyét; a miserábilis körülmények között mindenki csak a mérnököket szidta.

Közülök azonban egyrenézve kivételt tett, egyet nem szidott, egyben megbízott s ez az egy *Várady Ignác*, vulgo: *Náci bácsi* volt.

II.

Várady Ignác — Náci bácsi — ezelőtt 25 esztendővel még javakorbéli ember volt. Régi szegedi család tagja, úgy hiszem most a családkor nesztora. Mérnöki diplomáját még a régi rendszer alatt, a budapesti egyetem bölcsészeti karánál szerezte, de nem erről volt ő híres, nevezetes ember. Ami az ő hírét, nevét megalapította, az a gyakori vízvédelmek alkalmával elért sikerei s azonfelül egyenes, szókimondó, erélyes naturája s különösen az volt, hogy gondolatainak koncipiálásában s szóbeli közlésében — *Oltványi* prépost úr nagy bosszúságára — igen kedvelte és gyakran használta az indulatkitörésnek semmiféle nyelv és szónoklattanban nem tanított azon speciális formáját, melyet finom nyelven *szegedi fohászkodásnak* — vulgo: káromkodásnak — nevezünk.

Boldogult Reizner János barátommal két dolog különösen mindig vitakoztam. Ő tudós képpel, valószínűleg ethnografikus alapon, azt állította, hogy a szegedi külterületi parcellák félhold alakjai a török világból származnak s a mozlim vallásnak a félhold figurája iránti kegyeletére vezethetők vissza; ezzel szemben az én, pusztán metafizikai empirismus útján megállapított véleményem az volt, hogy szántó-vető őseink a szomszédéból a parcella közepén tehát, a népforgalomtól legtávolabb eső részén, suttymban egyszerűen

elszántani akarták, amit a *ha te úgy, én is úgy* elve szerint a barázdás szomszéd is megcselekedvén, minden vallási mozzanat belejátszása nélkül kialakult a parcella félhold figurája. A másik vélemény-eltérés ép a *szegedi fohászkodás* eredetére vonatkozott. Ő azt állította, hogy az a magyarnak erélyre valló, veleszületett tulajdonsága; én meg azon tapasztalat alapján, hogy az önhibájából bajba jutott magyar imádkozik, az önhibáján kívül sújtott szegedi pedig méltatlankodásának erős szavakban ad kifejezést, azt állítottam, hogy a szokás azon sok bajnak, szenvedésnek és nyomorúságoknak okozta, melyeket a város s annak lakosai évszázadokon keresztül átéltek s mely azután átszármaszott reánk, azon utódokra is, kik már talán kevésbé siralmas viszonyok között élünk. Bár tudós *Kovács János* barátom az én felfogásom mellett nyilatkozott, nem dőlt el közöttünk a vita, és most már kettőnk között nem is dől el, mert nagytudományú barátom azóta egy jobb hazába, a cherubok és szeráfok csendes hazájába költözött.

Hát bizony nagyon ideje volna már, hogy elfelednek a régi szenvedéseket s e rossz szokást elhagynók. De mi öregek ebből már ki nem tanulunk; de a fiatalság körében már örvendetes javulás észlelhető. Legyen az még jobban a jövőben. Különben erről kettőnek kell gondoskodnia: az iskolának és a szószéknek. Miért gondoskodják is róla a Faragó Ödön, Scossa De-

zsó, Tóth Antal-féle trium — s a Jászay, Várhelyi, Bereczk, Lőw, Szévíty, Thomay, Niedermayer-féle septemvirátus 1

. . . Hogy visszatérjek, e tulajdonsága mellett is, vagy talán éppen *ezért is* Náci bácsi nagyon népszerű ember volt. Népszerűségének alapja elsősorban azon körülményben keresendő, hogy mint nemzetőr főhadnagy részt vett Szenttamás bevételében.

Midőn a nyolcvanas évek végén Szabadkáról Vojnics István főispán installációjáról haza tértünk, útközben megkértük őt, hogy beszélje el, hogyan vette be Szenttamást. Ajkain hamiskás mosoly vonult végig; nem akarta elmondani. Végre — nagy unszolásra — engedett s elbeszélte körülbelül a következőkép: (ott hol a szövegben pontok vannak, mindenüvé egy-egy alapos *szege*di *fóhász*kodást gondoljon a nyájas olvasó.)

„Hát úgy volt az . . . hogy ott állottam a nemzetőrszázadommal a nagy fene ködben, egy mélyedésben . . . lőttek bennünket a rácok jobbról is, balról is . . . No hát nemzetőrök itt nem maradhatunk . . . Mentünk aztán a nagy ködben előre. Amint haladunk előre, hát egyszer csak egy utcában, azután rövid idő múlva egy nagy templom előtt találjuk magunkat . . . Szenttamás temploma volt . . . Szenttamás piacán voltunk. A másik oldalról azután . . . nagy ágyúzás között Percei csakugyan komolyan bevette Szenttamást s engem . . . engem századommal már a piacté-

ren talált. Gratulált a tábornok, mint olyannak, aki első voltam századommal Szenttamás piacán s egy paripát adott ajándékba. Mi az Isten csodájának mondtam volna meg ... hogy engem úgy kergettek be. Eddig hát csak jól ment a dolog, hanem ... azután következett a baj. Az ostrom alatt elfogtak hatvannyolc szerezsánt . . . mind Szerbiából ellenünk harcolni jött hatalmas, nagy tüzőjű, pisztolyos alabárdos emberek . . . Ott a templom előtt összeült a haditörvényszék; egyszerre kivillantak a kardok, halálra volt ítélve valamennyi. Erre Percei azt mondta: minthogy Várady főhadnagy úr százada volt az első Szenttamás piacán, őt illeti a tisztesség, hogy a gazokat agyonlővesse. Hát egyszerre nagyon melegen lett... ennyi tisztességet nem kértem, de a parancs parancs! kivittem századomat a falú végére ásóval, kapával, húztam ... egy olyan hosszú, mély árkot, hogy mellette hatvannyolc ember éppen eltérjen, azután a századot fegyverbe állítottam s kikísértettem a hatvannyolc kötnivalót; odaállítottam egymásmellé az árokszélére mind a hatvannyolcat, mindegyik elébe egy-egy nemzetőrt . . . éppen két újnyira volt a puska vége a homlokuktól, azután... tüzet vezényeltem. Hatvanhét mindjárt szétlőtt fővel az árokba fordult, egy azonban ... átugrotta az árkot és a szántásban szaladni kezdett. Káplár Rocska odaszólt: agyonlőjjem-e főhadnagy úr? Lődd agyon a kutyát!... Egy pillanat múlva úgy purclizott a szántásban, mint a nyúl, azután az árkot behúzat-

tam. No hát, ha éppen akartátok tudni, hát... így vettem én be Szenttamást!“

A másik momentum, mely az öreg népszerűségét nagyon emelte, egy reminiscencia volt a gyálai nagyrét gátjainak a 60-as évekbe eső védelme alkalmából. A végső kétségbeeséssel folyt védelem legkritikusabb pillanatában a töltés szélességében egy lyuk támadt; az azon beomló víz az egész töltéstestet beomlással vagy felfordulással fenyegette. A dolog oly váratlanul jött, hogy védanyag kéznél nem volt; *Náci bácsi szöröstiil-böröstiül beleugrott a vízbe* és a kellő védanyag előteremtéséig saját testével fogta be a lyukat.

No hát ezek a dolgok Náci bácsit a rettenthetetlen erélyesség hírébe hozták úgyannyira, hogy midőn egyszer — úgyhiszem a hetvenes évek elején — a városi adóhivatalnál nagy hivatali zavarok voltak, Dáni főispán őt, mint a rettenthetetlen erélyesség hírében álló embert kérte meg arra, hogy az adóigazgatói állást vállalja el s a hivatalt hozza rendbe. El is vállalta. Toronyalatti hagyományok szerint a város adóbeszedési hatáskörében az utolsó négy évtized alatt háromféle rendszer dívott: *A Váradi-rendszer, a Jungen-tendszer és a Fodor-rendszer*. A Várady-rendszer igen egyszerű volt; abból állt, hogy Náci bácsi a hátralékost beidézte s leszidta úgy, hogy vagy fizetett, vagy kivándorolt. Hogy hogyan vált be ez a rendszere, nem tudom, mert akkor még diák voltam. A Jungen-rendszer ismérve az adóalap

féltő kímélésével összekapcsolt szelídség- volt s olyképp nyilatkozott meg, hogy Jungen Károly kijárt a tanyákra a nép családi ünnepeire s mézes-mázos szavakkal, nyájas rábeszéléssel igyekezett a hátralékosokat fizetésre bírni. A férfiakkal parolázva, a menyecskéket megcirógatva, a szebeket megölelgetve, édes barátom, aranyos virágom, talán jóvolna megfizetni azt a kis hátralékot. Hogy ez a rendszer egyáltalán nem vált be, azt tudom, mert akkor már én is toronyalatti voltam s azt is tudom, hogy Kállay Albert egy komoly kontemplatív újszeged! séta után a jóságos Jungen Károlyt nyugalomba küldte. A harmadik a jelenlegi Fodor-rendszer: *a törvény szigorú megtartása melletti komoly következetesség*. Ez azután teljesen bevált.

Hát azután mikor 1876-ban reánk tört a nagy víz, mikor a város a *tunikás töltést* a város körül jó szándékkal, de kevés gyakorlatiassággal nagy pénzen kiépítette; amikor a várost védő percsórai társulat Marsowszky kormánybiztossága alatt teljes züllésben, maga a város végveszedelemben volt, a város urai is, a kormánybiztos is azon gondolkodtak, hogy ki volna tehát azon rettenthetetlen szakerő, aki a várost a veszélyeztetett percsórai vonalon s a hírhedté vált percsórai keresztgáton megmenteni bírná. E kérdés dolgában napokig fejvesztettség uralkodott a torony alatt is, a kormánybiztosságnál is. A nagy zavarból azután *Taschler főkapitány* már előbb is sokszor

érvényesült zseniális leleményessége mentette ki a hatóságot. Mi az Isten csodájának gondolkodtok ezen. Hisz itt van a szomszédban Várady Náci! Szenttamást is bevette, a gyálai lyukat is saját testével dugta be, mint adóigazgató is réme a hátralékosoknak, hát a veszélyes pontra nekünk ilyen ember kell. Theoretikus vagy pipogya ember ilyen viszonyok közé nem való; a theoretikus menjen professzornak, a pipogya menjen a kávéházba tartlizni. A magistrátus is a kormánybiztos is fellélegzett. Hát persze, hogy ilyen ember kell nekünk; hogy nekünk ez hamarabb eszünkbe nem jutott. Náci bácsi azonnal kivonult az adóhivatalból Percsórára s átvette a védelem vezetését.

Azok akik a védelemben vele egygyüt működtek *Lichtenberg* Móric, a *Szobotkák*, a *Vajdák*, a *Pallavicini* uradalom egész akkori tisztikara Istenben boldogult *Burger* Lojzi bátyánk vezetése alatt, a hatalmas erejű *Obelcz* piárista s a szegedi társadalom akkori aranyfiatalságának tagjai, azt mondják, hogy Náci bácsi a védelemben emberfeletti munkát fejtett ki. Disznóban is volt, mert az anyatóltés nem a keresztgát alatt, hanem a keresztgát felett szakadt ki s előntvén az ányási öblözetet Szeged néhány napra lélegzethez jutott. No, de ezután még nehezebb feladat hárult reá, a folytonos viharok ellenében meg kellett védenie az elhanyagolt keresztgátat, Szeged ez utolsó védvonalát. Folytonos éberséggel, kitartó munkával s közmondásos erélyének állandó érvényesítésé-

vei meg is védte s a vész elmúltával mint *Percsora hőse* vonult vissza a jól teljesített kötelességnek a király által is elismert öntudatával házi Penateseihez.

Ez érdemei alapján előbb a fennállott perc-sórai társulat mérnöke, Kállay Albert kormánybiztosságának megszűnte s a társulati autonómia helyreállítása után pedig az újonnan alakult sövényháza—szegedi ármentesítő társulat igazgatómérnöke lön, mely utóbbinak ügyeit egész 1896-ig vezette. Az 1895-iki árvíznél azonban, mikor már 71—72 éves ember volt, agilitásának megfogyatkozása annyira megérezte, hogy öt bizony helyettesíteni kellett. A kevésbé veszélyes felsővonalon *Martin* Tivadar kir. mérnök, a veszélyes vörös kereszt—röszkei s a még veszélyesebb röszke—paphalmi vonalon pedig *Bíró Béni* helyettesítette, kik aztán derekasán helyt is álltak. — Kevéssel az árvíz után a társulat elismerése mellett nyugalomba vonult. Pár évvel ezelőtt bekövetkezett haláláig mindig haragudott nyugalmaztatása miatt. Ezen derék férfiú volt a 79-iki árvízkor Novák mellett a parcsórai gát második védelmezője. A harmadik *Szekerke* József volt.

111.

Szekerke József neve a hatvanas évek végétől a kilencvenes évek elején bekövetkezett haláláig szintén híres, nevezetes név volt Szeged város közigazgatási történetében s árvédelmi küz-

delmeiben. Alapfoglakoásra nézve kisiparos, de oly házzal és szőlővel bíró kisiparos, milyen a régiebb, a Reizner János által monográfiájában, az akkori idők maradi felfogását jellemezve, *boldog időknek* nevezett évtizedekben általában a szegedi mesterember típusa volt. Senkiben meg nem bizó, s éppen ezért szemfüles, de külömben erélyes és szívós ember volt, aki a közszolgálati ügyekben benső megnyugvással ejtett másokat apró zavarokba, s bizonyos rátartisággal szemlélte annak vergődését. Először a hatvanas évek végén tűnt fel azon agilitásával, melyet az akkori *fehércédulás* párt érdekében Szüts Andorral, Polczner Jenővel — Réh János volt adjunktusaival, — Börösök Ignáccal, Masa Józseffel, Bátori Antallal, Fodor Ádám Imrével, Szabó Jánossal, Szücs Ferencel, a vékony hangjáról penecilus Börösöknek nevezett Börösök Sándorral együtt kifejtett.

Az ő és nevezett társai agilitásának lön azután eredménye az, hogy a leginkább az iparosokból és a város és a tanyak földmivelő polgáraiból alakult *fehércédulás* párt a jobbára a város intelligens elemeiből alakult *zöldcédulás* pártot az alkotmány visszaállítása után még a 48-as törvények alapján 1867-ben bekövetkezett restauratiókor legyűrte s polgármesteré Osztrovszky József ellenében Réh Jánost választván meg, a városi képviselőtestületben is túlnyomó többségre jutott. Az ezután következett közgyűléseken vezérszerepet vitt. Pártja előtti tekintélyét emelte azon cselekedete, — mi-

nek mint érdeklődő diák a közgyűlés karzatáról tanúja voltam, — hogy azon hatszáz pengőt, mellyel a város valamelyik javadalmának bérletére versenyző polgártárs őt megvesztegetni akarta, nyílt közgyűlésen az asztalra kivágta s az erkölcsi sikert még inkább öregbítette az, hogy a közgyűlési kisebbség vezére, Osztrovszky József azonnal hozzá sietett s a közgyűlés dörgő éljenzése között kezét férfias nagyrebecsüléssel megrázta. Annál inkább tobzódott akkor a hatalom, a tekintély örömeiben, mert mint — bizonyára rossz nyelvektől — akkor beszéltek, sokan csodálkoztak afölött, hogy a hatszáz pengőt *csak* egyedül Szerkerke vágta ki. Attól kezdve nagy pártjára támaszkodva s az Osztrovszky-párt elkedvetlenedését kihasználva, valóságos vezetője lett az akkori közgyűléseknek, úgy, hogy a gyenge magistratus a hatalmas néptribunnak valóságos uszályhordozójává lön. Nem úgy volt ám akkor, mint most van, hogy aki hivatalt akar elmegy először kesztyűsen, fekete ruhában, fehér nyakkendővel a főispánhoz, azután a polgármesterhez, azután már kesztyű nélkül a tanács és kandidáló bizottság tagjaihoz s alázatosan könyörög a szíves pártfogásért és támogatásért! Akkor csak Szerkerke Józsefet kellett a futtatónak megnyernie s az állás biztos volt s ha nem volt állás, *csinált neki állást*. Nem tudom jól emlékszem-e, midőn azt állítom, hogy a szemétbiztosi állás kreálásának genesise is ezen eszmekörben mozog. Mint ily

hatalmas férfiú a szoros szakképzettséghez kötött bizottságokon kívül majdnem minden bizottságnak tagja volt, s eleven eszével, vas szorgalmával a városnak különösen gazdasági ügyeiben oly jártasságot szerzett, hogy alig volt a közgyűlésen felszólalása, minek valami magva nem lett volna.

Az 1872-iki rendszerváltozás s a törvényhatóságokra vonatkozó törvényben életbeléptetett virilizmus rendszere megtörte a közgyűlési *fehércédulás* pártot s ezzel Szekerke is jórészen elvesztette hatalmát s feltétlenül elvesztette vezetőszerepét. Megmaradt azonban hasznos tagja a közgyűlésnek szerzett gyakorlati tapasztalataival, agilitásával s a magistratus tagjainak félelmes ellenőre — *interpellációival*.

Hja 1 nem úgy volt ám akkor az interpelláció sem, mint most van. Most annak, kinek kívánságát magánúton ki nem elégítik, előző nap délelőtt 12 óráig fel kell fáradnia a városházára, ott felkeresni dr. Tóth Mihály jegyzőt, attól elkérni az interpellációs könyvet, abba beleírni, vagy belediktálni az interpellációt; ez az interpelláció azután a nagyfejű tanácsülésen letárgyalatik, azután a közgyűlésen újra felolvastatik, azután, ha a tanács mindjárt akar felelni — felel, ha nem akar, akkor stb. stb. Szóval most a meglepetés ellen a magistratus biztosítva van. Hát a régebbi időben ez nem így volt. A közgyűlésen a polgármesteri jelentés után volt helye az interpellációnak.

Előre azokat bejelenteni nem kellett, azokra előre

készülni nem lehetett. Soha sem volt a magistratus tagjai közül senki sem biztos abban, hogy a peneculus Börcsök, vagy Fodor Adám Imre egy interpelláció alakjában mikor pattant ki valamit, mire az illető magisztratuális ember nem is gondolt. Akármelyik hatáskörrel bíró hivatalba bele lehet kötni. Azután az ily meglepetésszerű interpellációk rendszerint oly természetszerűek voltak, hogy azokra azonnal felelni kellett valamit, mert különben nagy vizsgálat lett belőle, vagy ami könnyebb eset volt, viselhetette az illető egy hónapig nyakában az interpelláció tartalmának ódiumát.

Nem lehetett ám az ilyen interpellációkra olyan annak idejében országos feltűnést és derűtséget keltett kedélyes választ adni, mint amelyet makói jó Pozsonyi Ferenc adott a Szegedről odaszakadt Csikós Halbür József urambátyámnak, mikor ez az iránt interpellálta meg a közgyűlésen, hogy van-e tudomása a polgármester úrnak arról, hogy a város bikája behatolt a Szuszogóba s ottan a méhösben károkat tött? Komolyan kellett ezekre felelni. Hát az ilyen interpellációknak főmestere Szekerke József volt. Tartottak is tőle mindig a toronyalattiak A kisebbek fiúi szeretetük s állandó ragaszkodásuk jeléül *bejözsepbácsizták*; a nagyobbak deputatiókba vitték őt s a kedélyes poharazás legelső alkalmát fölhasználva, megitták vele a *tetu brúdert*. Éppúgy, mint Istenben boldogult Luszti tatának, hízelgett az öreg hiúságának, mert öreg korában már hiú volt, midőn a városi mata-

doroknak bő nyilvánosság előtt oda kiáltotta: szerbusz Guszti, szerbusz Pali, szerbusz Gyula, szerbusz miniszter! Az öreg elhalt s vele együtt újabb városi közéletünknek kétségtelenül egy legjellegzetesebb alakja szállott sírba, de nem halt ki a torony alól famíliája. Derék fia, hogy Pauler Gyula történeti terminológiájával éljek *Józsefia Lajos*, buzgó adóügyi szenátorunk. Hol volna már ez az ember, ha hűsz esztendővel hamarabb születik vala l

Hát Novák egyenesen kikérte magának Szeged városától, hogy Szekerkét a percsórai vonalra kirendelje. Bizonyára úgy gondolkozott: a védelem majdnem felerészben a város bőrére megy, én a védelem e kritikus részével nem foglalkozhatom; bárki fogja csinálni a védelem gazdasági részét, ez a srófoseszű ember találhat benne valami hibát, jöjjön hát ki a vonalra s csinálja ő maga, legalább, mint gyakorlott és erélyes embernek, a védelemnél is hasznát vehetem. Be is vált Szekerke mindkét irányban, de a gátat ő sem menthette meg.

A kétségbeesett védelemnél kisebb jelentőségű szerepet játszottak még *Hegedűs István* tápéi jegyző, a percsórai társulat akkori igazgatója és *Zsák Hugó* mérnök, akit a miniszter Novák mellé műszaki tanácsosul rendelt ki, ki azonban épen gátszakadásakor érkezett oda. De annál nagyobb és jelentősebb szerep jutott a 46-ik gyalogezred azon kirendelt századának, mely *kapitány úr Décsi* pa-

rancsnoksága alatt heteket a gáton töltött s melyre csak azt mondhatom el, mit egy más helyen az élet- és vagyonmentésre Szegedre küldött utászokról mondtam.

„Éjjel-nappal, vízen és szárazon, emberfölötti erőmegfeszítéssel, sanyarú nélkülözések között, önfeláldozólag teljesítették nemes feladatukat *Szeged védelmének e névtelen hősei*, méltók arra, hogy őket Szeged lakossága mindig hálával és tisztelettel emlegesse.

IV.

Hát hogyha *Novak József, Várady Ignác, Szekerke József, Zsák Hugó* s kapitány úr Décsy nem bírták megvédelmezni a percsórai gátat, akkor az egyáltalában nem volt megvédhető. Bebizonyosodott, amit mostani közleményeim elején mondtam, hogy a percsórai gát szerencsétlen conceptiója fittyet hányt minden egyéni virtuozitásnak. Annak a gátnak el kellett szakadnia, a felső Tiszáról reánk rohanó árnak ki kellett ömölnie s ez a kiömlés, amint már ezelőtt sokan megjövendölték, Szeged város pusztulása volt.¹⁶

¹⁶ *Osztrovszky József* 1876-ban Szegednek ezt írta: „örvendek szülővárosom szép fejlődésén, de szívem szorul, ha a jövőt tekintem; mert a szabályozások következtében a *Tisza árja Szegedet megsemmisíti*. A szerencsétlenség be fog következni, nem ugyan a Maros áradásától mint azt a szakértők folyton emlegetik, hanem a Tiszáról, melynek vízszíne a szabályozások óta immár egy ölön felül emelkedett. Ta-

És itt be is fejezhetném a huszonöt éves évforduló alkalmából a petresi gátvédők önfeláldozó működéséről írt visszaemlékezésem sorozatát, ha nem volna még egy momentum, mely elől ki nem térhetek.

Nincs megállapítva sem Szeged város régibb monográfiájában, melyet istenben boldogult *Reizner János* írt meg, sem újabb életének történetében, melyet *Kulinyi Zsiga* írt, *hogy hát mi volt a magyar nemzetegység képviselőjének azon első hivatalos megnyilatkozása, mely Szeged városának újból feléledését jelezte, s ezt a közhatalmi intenciót írásba foglalva közzétette.*

A mit a monográfiákban a monográfusok nem írtak meg, azt megírom én. Közlöm *Szapáry Gyula gróf*, akkori pénzügyminiszternek, kit a kormány Szeged pillanatnyi felsegítésére, mindjárt a nagy vész napja után Szegedre leküldött, a mostani szegedi pályaudvarban sajátkezűleg írt és aláírt rendeletét.

„A m. kir. kormány nevében a szükséges intézkedés megtételére a helyszínén megjelenvén, rendelem a következőket:

lán vétezem is, amidőn a város fejlődése szempontjából egyúttal azt is mondom, hogy Szegedből addig nem is lesz igazi rendezett és szép város, míg a víz ott fabula rasát nem csinál. Nem kicsinylem fejlődését, de a haladásnak ott annyi óriási akadálya van, hogy azokat csakis egy nagy katasztrófa hárihatja el. Bármily szépnek ígérkezik is azonban a jövő, az új Szeged képe, Isten óvja a várost, mert a katasztrófa nemcsak a város, hanem egyúttal Szeged ősi népének és polgárainak is pusztulása lenne.“

Mindenekelőtt szükséges lévén a teendők felosztása, az iránt a következő intézkedéseket tettem:

7. A veszélyben levő lakosság megmentésére szükséges rendőri intézkedéseket Kállay Ödön országgyűlési képviselő úrra bízom — minek folytán rendelem, hogy minden hajó és egyéb vízi jármű az ő rendelkezéseit és általa megbízottak utasításait feltétlenül teljesítse — aki ennek ellenkezül, attól a hajó el fog vétetni és másnak fog adatni.

2. A szükségben levő lakosság élelmezését Dáni Ferenc főispán úrra bízom — ki minden erre vonatkozó intézkedést megteend — az élelmezési főraktár az osztrák államvasút indóházánál rendeztetett be, hol főispán úr rendes tartózkodási helye leend.

3. A lakosság azon részének elszállításával, melyet itthagyni nem lehet, Kende Kanut kormánybiztos úr bízott meg — kinek rendeletéi feltétlenül teljesítendők.

4. A víz lehető levezetésére szükséges műszaki munkálatokat Hieronymi Kát oly államtitkár úr vezetendi, kinek minden állami és törvényhatósági műszaki közeg alá rendeltetik. Minden ezen teendők összhangban leendő vezetésére Lukács György kormánybiztos ügyelend fel továbbra is, kinek hivatalos helyisége az osztrák államvasutak indóházába tétetett át.

Szeged város polgárai! — Nagy csapás érte a várost és annak közönségét! Legelső teendőnk

ezen nagy csapás következményeit lehetőleg enyhíteni; erre szükséges mindenekelőtt a törvényes rend fentartása.

Támogassák önök a kormányt ezen feladata teljesítésében, — mert ezt fentartani, ha szükséges a legerélyesebb rendszabályok alkalmazásával is feladatomnak tartom.

Kelt Szegeden, 1879. március 13-án. Gróf Szapáry Gyula m. kir. miniszter.“

Ez a rendelet ez idő szerint 126/96 szám alatt a városi múzeumban őriztetik. De hát annak, hogy e hivatalos írat, melynek a miniszterelnökség irattárában kellene feküdnie, a városi múzeumba bejutott, históriája van.

Kacsóh Lajos barátunk, később államvasúti felügyelő, 1879-ben még — ha jól tudom — a déli vasúttársaságnál segédtitkár volt. Mint nagy sportsmann, belekerült Szegeden a nagyárvíz védekezésbe, s midőn a víz Szegedet elborította, kirendeltetett titkári minőségben Lukács György kormánybiztos mellé, aki az árvíz második napján már az alsóvárosi vasúti állomás épületében székelt. Itt írta meg Szapáry Gyula gróf pénzügyminiszter a fentebb idézett rendeletét, amelynek fogalmazványát azonban a szemfüles titkár magának megtartotta. Sokáig kértem tőle, hogy adja ezt a fogalmazványt a városnak, *hisz ez a város reconstitúciójának alapokirata*, de hát hiába kértem, sokáig nem adta ide. A milleniumi ünnepek alkalmával azonban annyira fellelkesült, hogy felhozta

hozzám a városházára s én azt azonnal elhelyeztettem a múzeumban.

Szeged város restructióját jelző ezen iratnak már eddig is hasznát vettük. A mérnök- és építészegyletben arról volt szó, hogy *hova helyezzük el Vásárhelyi Pál szobrát*. Zavaros kérdés volt ez, mert némelyek Titelbe, a Tisza és a Duna összefolyásához, mások, különösen a vasútasok Budapestre, az elnök Szapáry Gyula gróf pedig, mint tőzsgyökeres jász-nagy-kun-szolnokmegyei ember, Szolnokra akarta vinni a tiszaszabályozás matadorjának ércből öntött emlékét. A mérnök- és építészegyletben tartani szokott szoborbizottsági ülésen Szeged érdekeit én és *Reök Iván* barátunk képviseltük. Hálátlan volnék, ha meg nem említeném, hogy hűségesen támogatt minket a törekvésünkben *Fekete Márton* barátunk. De még hálátlanabb volnék, ha meg nem említeném a mérnök- és építész-egylet akkori titkárának *Mihályffy József* földinknek érdemét, ki elejétől végéig tüzzel-vassal Szeged mellett volt. Amint bizalmas úton tudomásomra jutott, hogy Szapáry Gyula gróf a szobrot Szolnokon akarja felállíttatni, egy a formaszerű tárgyalást megelőző pourparléban elébe kerültem. „Kegyelmes uram, ezelőtt 23 esztendővel egy sajátkezűleg írt és aláírt rendeletben te iniciáltad Szeged restructióját; te a szobor elhelyezése ügyében *csak Szeged mellett* lehetsz.“ Az öreg kegyelmes nagyot nézett; gondolkozott, de *Szeged javára azonnal*

leszerelt; övele azonnal leszereltek a többi ellenvélemények is s a Vásárhelyi Pál szobra Szegedre jött.

A rendeletre azonban nem emlékezett; többször mondta nekem a tiszavölgyi társulat központi bizottságának ülésén, hogy nagyon kíváncsi reá. Hát eljött a módja annak is, hogy megmutathattam neki. A tiszavölgyi társulat központi bizottsága a múlt évben betanulmányozta az alsó Tiszát. Darányi miniszter *Jezerniczky* Ákos barátunk okos vezetése alatt egy szépen fellobogózott szakhajót bocsátott rendelkezésükre. Szolnokról jövet, Szegeden háltak meg, amikor is Kass Jani emeleti éttermében részükre szerény kollációt rendeztünk.

Szapáryn kívül ott voltak az összes régi vízi emberek. Ott volt Kállay Albert, Pálffy Ferenc a városi magistrátus tagjaival, Pillich Kálmán, Weiner Miksa, Reök Iván, Novák József, Fekete Márton, Csernovits Agenor, Tóth Mihály, Stelczel tata, Kvassay Jenő, Lisznyai Tihámér, Lichtenegger Gyula, Maiina Gyula, Fankovics Miklós, *Jezerniczky* Ákos, Fluck Dezső stb. és vendégül még ott tisztelhattük Jászay apát urat s az akkori iskolai vizsgálatok alkalmából Szegeden időző Váradi Árpád püspököt és városunk régi igazi barátját, az elmúlt hónapokban igaz sajnálatunkra elhunyt Kun László kanonokot. Nohát ez alkalomból egy felköszöntő keretében felolvastam Szapáry rendeletét s *azt eredetiben elébe tettem*.

Én láttam azt, hogy nagyon meg van hatva, de a vele átellenben ülők azt mondják, hogy a huszonégy esztendővel ezelőtt nehéz, lesújtó viszonyok között országos fontosságú ügyben kiadott sajátkezü írás elolvasásakor *szemeiből két könnycsepp csordult ki!*

. . . Szegedet a Petresnél betört ár dúló rohamra ellen megvédelmezni nem lehetett. A modern fejlődés gyermekkorát élő városból élettelen rom lett. E romokból azonban a hivatott tényezők közrehatása folytán új, viruló élet serkedt. Az utókor elfogja mondani talán majd azt, hogy az a huszonöt év, melyet Szeged a nagy árvíz óta átélt, kicsinyben, eszmeileg paralel volt azon huszonöt évvel, melyet Magyarország 1832-től az újraalakulásig átélt s melyet velünk oly közeli vonatkozásban volt Horváth Mihály „*Huszonöt év Magyarország történetéből*” cím alatt megírt. Az én véleményem szerint, a mi huszonöt évünk kicsinyben több volt annál, mert amaz csak a magelhintés s a magfejlesztés kora volt, *a mi huszonöt évünk azonban a bevégzett alkotások hosszú sorozatát mutatja föl.*

De a tárgyilagos történész, ki a hétköznapi élet apró mizériáitól eltekint s a dolgokat magasabb szempontból bírálja, elfogja mondani azt is, *hogy ez a nemzedék ezen huszonöt év alatt mérhetetlen sokat szenvedett s e balsors közepette is annyi önmegtágadást s emellett annyi lelkesedést mutatott és munkabírást tanúsított ez idő alatt a*

város fejlesztése dolgában, hogy a lelki energiának e fenséges képe elé a késő utódok is kalapot emelve búcsúban járhatnak s tetterőt és lelkesedést meríthetnek maguknak a további alkotásokra, mert hisz a költő is azt mondja:

*„A lelkes eljár ősei sírlakásához
S gyűjt régi fénynél új szövétneket.“*

1907.

A harmadik reconstructor.

I.

Első volt a király, aki 1879 március 17-én a mostani „Szeged“ pályaudvar peronján kimondta, hogy: *Szeged szebb lesz mint volt!* Az ő teremtő szava produkálta az újkori csodát, melyet Szeged újra felépülésében szemlélünk. Hiába igyekeztek kivenni e szavakat a király szájából s azokat Mikszáth Kálmán novelláiról fantáziája, vagy Sasvári Ármin riporter túlbuzgósága javára írni a történetkönyvbe. Mint azt már e helyütt egyszer elmondtam, Németh József püspök és néhai Dobó Miklós kanonok minden kétséget kizáró, határozott fültanusága szerint, e szavakat a fent jelzett napon és helyen I. Ferenc József magyar király mondotta. *Ő az első reconstructor.* Éljen még sokáig nemzete örömére.

A második *Tisza Lajos* volt. Ő volt a királyi ígéret hűséges bizományosa. Be is váltotta azt derekasan, emberül. Három évig tartó izzó munkássággal nem csak kétszer védte meg a várost a hetvenkilencedikinél nagyobb árvízről, hanem a vízszabályozási és vízvédelmi vonalak helyes be-

rendezése által biztosította Szeged jövő fizikai életét s e mellett magas koncepcióval megvetette a jövő Szeged alapjait. A rekonstrukció folyamán sok támadásnak volt kitéve azért, mert nagy keretre szabta a várost, de ő érzéketlen maradt a támadásokkal szemben. A biztosan előrelátó szemöntudatosságával jelentette ki, hogy Szeged oly positiót tölt be a magyar állam területén, hogy annak kereteit nem ötven évre, hanem évezredekre kell megszabni. *0 a második reconstructor.* Hamvai immár a geszti sírboltban nyugosznak; emlékéért Szeged hálája jeléül a város díszterén Fadrusz mester örökítette meg egy remek szoborban.

Hogy ki a harmadik reconstructor, azt megállapítani nem könnyű . . . Erre lélekzetet kell vennünk.

. . . Tisza Lajos lerakván a város alapjait s megállapítván annak kereteit, 1883-ik évi január 1-én eltávozott. Már távozásakor aggódó szemekkel tekintettünk a jövőbe. Az építési államkölcsön annuitása magas, a kedvezőtlen általános pénzügyi helyzet miatt a leszállításra kilátás nem volt. Szeged régi lakossága, alig számbavehető kivétellel, visszatért ugyan az ősi rögre, de a tulépitkezés folytán a lakások túlnyomó része üresen állott. Az államkölcsön-hátralékok egyre szaporodtak s az általános pénzügyi és politikai pangás közepette emberek és intézmények reménylett, óhajtott és várva-várt betelepítésére kilátás alig

volt. Mindnyájunknak keblét a város jövője iránti aggodalom önsúlya nyomta. Bizony . . . Bizony nagyon komor, aggodalmas idöket éltünk át.

A helyi pénzügyi hatóság, melynek élén a kérlelhetlen szigoruságu *Vadász József* állott, felsőbb utasításra eleinte bizonyos elnézést tanúsított az államkölsön-hátralékosok iránt. Reál-végrehajtást nem kért az ingatlanokra, a hátralékokra mérsékelt haladékokat engedett, a már kitűzött árveréseket felfüggesztette. Mindez azonban csak ideig-óráig való megkönnyebbülést szerzett a város lakosságának. Radikális orvoslás késett. A város közgyűlésén egymást érték az indítványok és interpellációk, a kormányhatóságnál a felterjesztések, deputációk. — A magistratus törte a fejét, miképpen hozhatna megkönnyebbülést a város lakosságára, de minden felterjesztése, javaslata a kincstár érdekeire s a nehéz pénzügyi helyzetre való utalással mellőztetett.

Azonban akkor, amidön az államkölsön-hátralékok már hallatlan mérvekre szaporodtak, a nyolcvanas évek közepén megkezdődött a reál-végrehajtás, vagyis az államkölsönnel terhelt ingatlanok elárverezése. Százával rendeltettek el ily végrehajtások. Nagy baj volt, hogy a város egyeteme a törvény értelmében az államkölsönért szavatos volt s így a teljesen elértéktelenedett s jó részben teljesen el nem készült házak a város nyakába szakadtak, mely még kevésbé tudta azokat hasznosítani, mint egyesek; 40—50 ház

került ily módon a város tulajdonába ugyan nyira, hogy ha ez eljárás folytattatik, úgy a városi házak fele a város tulajdonába kerül vala. Ennek megakadályozása végett később a házakat nem árvereztük el, hanem kezelésüket végrehajtás útján zárgondnokokra bíztuk, kiket [a leleményes szegedi nép mindjárt „zárgond“-nak el is nevezett. A hatóság ilyen zárgondnokul kiszemelte a legmegbízhatóbb férfiakat. *Rigó Józsi* bácsi, *Molnár Márton* a szenttamási hősök egyike, *Fajka fős számvevő* és *Csikós koma* a házak százait kezelték ily minőségben, mely kezelés lényege az volt, hogy a „zárgond“ az egész házat bérbeadta s annak jövedelméről elszámolt s így a házigazda — ha házában akart maradni — maga is lakbért fizetett, vagy kitelepített. Hát bizony nagyon szomorú állapot volt ez. E nyomasztó viszonyok érlelték meg a *Kötsönös Rókus* szomorú élclapi alakját.

Mikor már azután, nyolcvannyolc vége felé a városi új házak egy része árverés útján vagy a város tulajdonába, vagy idegen kézbe került, mikor egy másik még nagyobb része zárgondnoki kezelés alá jutott; mikor a belterületi ingatlanok értéke annyira devalválódott, hogy a házakat már egyedül a rajtuk fekvő államkölsönért bőségesen megvenni lehetett, sőt gazdájuk még azon az áron sem akadt s ha akadt, akkor az csak az államkölsönért különben is szavatoló város volt s ez állapottal szemben úgy a városi hatóság.

mint a kormány tehetetlennek mutatkozott, annyira, hogy Tisza Lajos elkeseredésében! már szegedi képviselői mandátumát letenni készült: *akkor a városi közgyűlés végső elkeseredésében Tisza Kálmánhoz egy monstre küldöttséget menesztett, amelynek élén Pálffy polgármester a régi képviselőház miniszteri szobájában a jogosult keserűség erélyes hangján ecsetelte a város szomorú állapotát. Kijelentette, hogy a reconstructio bennünket tönkretett; úgy a város, mint a lakosság az anyagi terhek nyomása alatt menthetetlenül elbukik; az állam és a város által az újjáépítés érdekében hozott óriási áldozatok mind kárba veszttek; ha gyors segítség nem jő, akkor a város elbukása világbotrány ódiумát hozza a kormányra s a nemzetre.* — Hát bizony nagy elkeseredésünkben beleszóltunk mindnyájan a Szeged állapota felett kifejtett tárgyalásba. Némelyek simábban, mások nagy animózással zúgták a miniszterelnök fülébe az állapotok tarthatatlanságát. Egészen Tisza testéhez nyomultunk s úgy kapacitáltuk a nagy urat. Az öreg generális lehorgasztott fővel, keserű mosolylyal, szemhunyorogtatva hallgatta egy darabig az invectivákat; mikor azonban az öreg *Wagner Károly* már annyira ment, hogy kabátja gombjait rángatva kezdte kapacitálni, akkor fejét felvetve, elhagyta ajkát a megváltó szó: *nem azért emeljük fel Szegedet, hogy veszni engedjük.*

Nem is engedték!

II.

Tisza Kálmán nyilatkozata úgy a hatóságok között, mint a lakosságban bizonyos megnyugvást keltett. Tudta azt mindenki, hogy az Ígéret betartása a Tiszáknak erős oldaluk. Ha Tisza Kálmán megígérte, hogy a segély megérkezik, akkor az meg is jó. Meg is jött.

Kállay Albert főispánnak a városért oly melegen érző lelkét az abnormis állapotok már évek óta rendkívül izgatták. Teljes csendben, minden hivalgás nélkül, saját részéről minden emberileg lehető megtevést a kétségbeejtő állapotok szanálása ügyében. Eredmény nélkül. Mint akkor magistratualis főfiskális, hosszú időn át, néha órákig tárgyalunk a nehéz viszonyok gyógyírja ügyében, komoran, lelki aggodalommal telve, csüggedten, reménytelenül. — Egy délelőtt azonban lehivatott bérházi bíróból s mosolyogva nyújtott át egy beírt ív papirost. Meglepett a dolog. Elszoktam attól, hogy mosolyogni lássam. Kérem főügyész Úr, az államkölcsonról van szó. Tanulja meg ezt délutánig s adja elő majd annak az értekezletnek, melyet öt órára összehívtam, addig a dolog bizalmas. Zsebre vágtam az iratot s bizonyos megkönnyebbüléssel siettem vissza hivatalszobámba. Ha ez a komoly ember, aki már öt esztendő óta aggódva tépelődik édes mindnyájunkkal együtt az elviselhetetlenül szomorú pénzügyi állapotok felett, mosolyog akkor, midőn az államkölcsonról van

szó, *akkor ebben az írásban valami jó lehet.* Mohón kezdtem olvasni az iratot. Egy törvényjavaslat tervezete volt az, mely a szegedi államkölcsön rendezésére vonatkozott s melyet Tisza Kálmán mint pénzügyminiszter véleményadás végett Kállayhoz leküldött. Olvasás közben mind derültebbé lön lelkem; amint végére értem, a szó legszorosabb értelmében *boldog voltam!*

De hát lehetett is örömöm!...

A törvényjavaslat a várost a magánosok államkölcsöne utáni szavatosság terhe alól feloldja; az államkölcsön után esedékes 6°/_o-os járulékot 5°/_o-ra^a leszállítja; a város tizenegy millió korona 6°/_o-os kölcsönét a Széli Kálmán bankjánál 5°/_o-osra^a konvertálni rendeli; a város két millió fölül felszaporodott hátralékát a kölcsön lejártá után kamat nélkül törleszteni engedi s mindezek felett felhatalmazza a pénzügyminisztert, hogy *a magánosok építési államkölcsöneinek fentlévő hátralékait vagy teljesen leírja, vagy a fizetőképességhez képest 84 félévre kamat nélkül beossa . . .* Hát ezért mosolygott Kállay Albert!

Délután azután megtartatott az értekezlet. — Ott voltak: Pálffy Ferenc, Szabados János, Magyar János, Rósa Izsó, Babarczy József, Fodor István, Wagner Károly, Obláth Lipót, Lichtenberg Mór, Pillich Kálmán, Fluck Ferenc, Magyar Gábor s az akkori hangadók közül többen. Tomboló lelkesedés tört ki, midőn elmagyaráztam a tervezett intézkedéseket s számszerű adatokkal kimu-

tattam azok jelentőségét. De ezt a lelkesedést még fölülmulta a szorongó lakosság öröme, midőn másnap a lapokban a magyarázó kommuniké megjelent. Mindenki Kállay Albertnek gratulált, mert mindenki sejtette, hogy ez az ő csendben végzett nemes aknamunkája.

Örömmel telt lélekkel consideráltunk pár napig a kilátásban levő rendelkezések fölött. Persze, hogy consideráció közben városi szempontból hiányokat találtunk azokban. Miért nem veszi át az állam a város tulajdonába jutott negyvenkét államlakosönös házat; mi az isten csodáját csinálunk mi velük; miért nem védelmezi jobban a tervezet a városi és árvatári közalapjaink érdekeit, stb. stb. Már mi szegediek ilyenek vagyunk; soha nem vagyunk megalégedve; a jót mindig keveseljük. Ha idehoznók a római pápát, bizonyosan az volna a bajunk, hogy kevés a kardinális. Hát ezen nehézségek elosztatása végett azután Kállay Albert, Pálfy Ferenc, Szabados János, Magyar János, Rósa Izsó és én felutaztunk Budapestre Tisza Kálmánhoz. Tisza Lajossal megerősítve magunkat, felkerestük őt a régi képviselőházban. A folyosón üldögélve, szemhunyorogtatva szívta az öreg generális a szokásos médiát. Úgy ismert már bennünket, hogy fel sem kelt. BeszéljeteK Wekerlével; pár nap múlva úgyis ő lesz a pénzügyminiszter; aztán úgyis ő csinálta az egészet Lajossal meg Kállayval! Megvártuk Wekerlét; vele a képviselőház elnöki szobájába vonultunk s félóra alatt

mosolyogva teljesítette minden kérelmünket s megígérte, hogy *a törvényt, habár a kincstár nagy megterheltségével is, de Szeged és a szegediek érdekében a legliberálisabban hajtja végre, mert Szeged állapotán e törvény által gyökeresen segíteni akar.* A teljes siker fölötti örömünk oly nagy volt, hogy Szabados János meg Rósa Izsó a Hungáriában boldogan egymás nyakába borulva lelkesedtek Szeged jövője felett, a takarékos Kállay pedig ebédnél hetünk számára két dominót hűtetett.

A javaslat azután törvényerőre emelkedett; a corpus jurisban mint 1889. XXXI. törvénycikk szerepel s az utolsó pont — a hátralékok leírása kivételével — azonnal végrehajtott.

III.

Ezen utolsó és legfontosabb pont — *a hátralékok leírása* — végrehajtásának azonban históriája van, melyet a visszaemlékezés teljessége okából el kell mondanom. A törvény hat hónapot tűzött ki arra, hogy a hátralékosok a leírásért folyamodjanak. Mindig szorongattam Kállay főispánt, hogy állíttasson össze Wekerlével egy vegyes bizottságot, mely a leírások ügyében javaslatot tesz. A rigorózus adófelügyelőre nem lehet ezt bízni, mert akkor a törvény e leglényesebb kedvezményétől elesünk. Öt hónap alatt az ő utján ketten folyamodtak s azok sem kapták meg a kedvezményt. Kállay főispán minden áron sze-

rétte volna a hatóságot megkímélni a leírási javaslatokkal járó felelősségtől; majd elvégzi azt Vadász Jóska! Ne keverjük bele a hatóságot. Pár nap múlva azonban láttam, hogy gondolkozásában ütköző pontra jutott. Újszegedi sétáiban kereste a magányt; került a sokbeszédű Obláth Lipótot; gondolkozott, medítált, konsiderált. Azután eltűnt a városból. Csak a lakatkarakterű Főkövy Béla tudta, hogy hova ment, ez azonban istenért sem árulta el. Három-négy nap múlva azután hivatott. Hát kérem úgy lesz, amint ön gondolta. Wekerle leküldi *Móric Vince* osztálytanácsost, akinek elnöklete alatt megalakul a leíró bizottság; az állam részéről részt vesz abban Vadász adófelügyelő és Schiller titkár, a város részéről pedig Szabados és ön. A rendeletet lehoztam, most már kérem csinálja tovább, de kérem nagyon vigyázzon, legyen diskkrét és körültekintő, mert a hatóság helyzete az állam és a publikum érdekei között nagyon kényes.

Hát én bizony sem nagyon nem vigyáztam, sem nagyon diskkrét nem voltam, hanem körültekintő — az voltam. És körültekintvén, azon meggyőződésre jutottam, hogy ha a folyamodást az egyesekre bizzuk, akkor az költségbe is kerül, nem is lesz szakszerűleg megcsinálva, el is mulasztják egyesek beadni. — Hát azután blanketákat csináltattam s hirdetményileg felhívtam a város összes államkölcshátralékosait, hogy hátalék! könyvecskéikkel a *városbélői* körökben elő-

nyösen ismert *Kunfi* „felügyésznél“ jelentkezzenek. Szintén közismereti! *Barna Gyurkával* minden egyes folyamodó reálhitelevizonyait a telekkönyvből kiíratam, személyi hitelevizonyait pedig a kapitányi hivatal által konstatáltattam, úgy hogy a bizottság előtt közokiratokkal felfegyverkezve allegálhattam Vadász Jóska rigorosus felfogása ellen. Móric Vince — áldja meg az Isten — kettő kivételével összes javaslataimat elfogadta. — Körülbelül két millió korona körüli hátralékot legnagyobb részben leírtunk, kisebb részben pedig kamat nélkül 84 félévre beosztottunk. — Az előmunkálatok befejezése után az elaborátumot Móric Vincével Wekerléhez bevittük. — Wekerle azt mondta: *En megígértem Szegednek, hogy ezt a törvényt a legliberálisabban hajtom végre, tehát a javaslatokat elfogadom.* És aláírta: „*Jóvá-hagyom. Wekerle.*“¹

A hátralékok leírása alkalmából felmerült egy derűs eset fölött akkoriban Szegeden sokan mosolyogtak. Istenben boldogult dr. Magyar János bátyánkkal történt az eset. A folyamodások benyújtásának kritikus napjaiban feljött hozzám a derék öreg s pápaszemét homlokára feltolva, nagy fontoskodással kijelentette, hogy az ő jurisprudentiája szerint ő neki sem leírás, sem beosztás nem dukál s ennélfogva ő ötezer korona hátralékának törléséért nem folyamodik. Kértem, biztatam, hogy folyamodjék; Szegeden és lakosságán alaposan segíteni akar a kormány; nem a jus stric-

tum, hanem a jus aequum szerint fogunk eljárni. Az öreg megkötötte magát, nem folyamodott. Hát nem is kapott semmi engedményt. Mikor azonban a leíró bizottság munkálata jóváhagyatott s látta, hogy hason viszonyok között levők bizony nagyon is sikeresen vették igénybe a törvény jótekonyságát, akkor a derék öreg éktelen dühbe gurult. Kapkodott fűhöz-fához, folyamodott Ponciustól-Pilátusig. Persze eredmény nélkül, mert a határidő lejárt. Legjobban boszantotta a derék polgártársat az, hogy a törvényt magyarázatban ezúttal kevésbé scrupulosus volt *Polczner Jenő* barázdás szomszédnak háromszor annyi hátralékát az utolsó krajcárig leírtuk, minek folytán a kikerülhetetlen találkozásokkor a szomszédtól egy-egy mefisztoi mosoly teljes ódiumát kellett elszenvednie. Így járt Magyar János bátyánk a nagy jogtudományossal. Bizony ki kellett szurkolnia az egész hátralékot s a mellett túrnie kellett azt is, hogy rovására Polczneren kívül is igen sokan és sok ideig derültek.

E törvény s annak lojális végrehajtása Szeged életében új aerát teremtett s *a további fejlődésre az alapot megadta*. A jövő sötét képét, melynek véghatárán az anyagi és erkölcsi bukás réme áhítózott, *egy derűs, további munkára és küzdelemre kész hangulat váltotta fel*, lelki szemünk előtt a jövőben egy viruló Szeged képét mutatva fel, mely minden más várost megelőz. És hogy e kép megvalósulóban van, az a magunk energiáján túl *annak a Wekerle Sándornak az*

érdeme, ki e törvényt megcsinálta s annak végrehajtásában Szegednek tett Ígéretét beváltotta s kit én ezért — amint neki már azt többször megmondottam — a város harmadik reconstructorának nevezek.

Segítse őt a gondviselés arra, hogy Szegednek tett azon Ígéretét is beválthassa, *melyet minap az egyetemet kérő küldöttségnek hivatalos válaszában is, azután is adott.*

1908.

A király alsótanyán.

I.

Hát bizony szép napok voltak azok!

Akik ezeket az utódoknak elbeszélhetnék, lassankint kihalnak. Mily bámulatosan gyors egymásutánban temettük el Pálffy Ferencet, Varga pátert, Lichtenberg Móricot, Oltványi Pált, Kulinyi Zsigát, Váradai Nácit, Enyedi Lukácsot, Zsótér Andort, Vajda Fülöpöt, Fodor Istvánt, Magyar Jánost, Vajda Samut, Cserép Sándort, Pálffy Rupát, Vass Károlyt, László Mihályt, Makó Lajost, László Gyulát, Rézi nénit, Babarczy bácsit. Föl kell e napok eseményeit jegyezni addig, míg vagyunk nehányan, kik a múltak e napjait átérték.

Amikor Tisza Lajos lerakta az új Szeged alapjait s az árvíz által rombadöntött város helyén egy új, mosolygó metropolis emelkedett ki, el látva a továbbfejlődés jóformán minden alapföltételeivel, akkor jelentést tett erről azon jóságos királynak, akinek szava lényegében mindennek megteremtője volt.

A város reconstructiója iránt állandóan érdeklődő király örömmel vette tudomásul hű em-

bérének jelentését. Megígérte, hogy amint nyomorúságban meglátogatta Szeged népét, úgy még az 1883. év folyamán megfogja látogatni az újjá épült várost s személyesen győződik meg arról, hogy királyi szavai, melyeket 1879. március 17-én a szegedi vasúti állomáson Pálffy Ferenc polgármester üdvözlő beszédére mondott: „Szeged szebb lesz, mint volt.“ teljesebbé mentek-e?

Végtelen öröm árasztotta el a város hatóságát és összes népét akkor, midőn Tisza Lajos értesítette a várost arról, hogy ő felsége Tisza Kálmán miniszterelnökkel, Orczy Béla báró belügyminiszterrel és egész udvartartásával október 14-én a délelőtti órákban Szegedre érkezik s egész udvartartásával három napot Szegeden töltvén, csak 16-án éjfélkor távozik el hű népe köréből.

E látogatás, ámbár a közvetlen cél az újjá épült Szeged megtekintése s az alapjaiban már kész reconstructió méltatása volt, mégis az akkori közviszonyok között *kimagasló politikai jelentőséggel is bírt*. A horvátok és szerbek rakoncátlankodtak, a délszláv mozgalom az alvidéken erős hullámokban csapdosott, a derék bánáti svábok között a Schulverein agitált. Meg kell mutatni a magyar királynak, a magyar alvidék fővárosában való fényes megjelenése és a tisztelgő deputációk üdvözlésére adott királyi szavak által azt, *hogy a magyar király s ezzel a magyar állam hatalma teljes fényében és erejében fennáll s e hatalom ellenében minden fészkelődés hiába való és hatástalan*.

Ez okból a király fogadtatása meseszerűleg fényes volt. Résztvett abban az országgyűlés mindkét háza, az alvidék egész főnemessége. Haynald Lajos kalocsai érsek vezetése alatt az alvidék főpapsága. A közös hadsereg és a magyar királyi honvédség s a főváros és az alvidék összes törvényhatóságai, szóval oly fénnel és pompával fogadtatott az akkor még ötvenhárom éves daliás király, amelyet a fejedelemnek 1857-ben a fővárosba érkezése óta az ország nem látott. Valósággal tüntetett királyával élén a magyar állam diszével, egységével és hatalmával a felbujtott nemzetiségek ellen. Három napig az ország közép-pontja Szeged volt.

Csak fokozódott a nép öröme, midőn ő fel-sege a törvényhatóság tagjainak *Pálfy* polgármester által tolmácsolt üdvözetére a következő mély fejedelmi bölcsességtől s jóindulattól áthatott választ adta:

„Örömmel jöttem Szegedre, hogy személyesen meggyőződjem a kérelhetlen elem által oly gyászosan sújtott város ujjíateremtésének eddigi eredményéről. Bizva az istenben, támogatva az egész ország szeretetteljes részvéte, valamint kitartó munkásság által, sikerült e város lakosságának egy uj s mint részben már a mai napon is láthatni alkalmam volt, ott fényes otthont teremteni, amely e helyen ismét jogosítani fogja, hogy *az ország második városának neveztessek.*

— Megvagyok győződve, hogy Szeged né-

pessége nemcsak most, de a legkésőbb utódokig is hálás kegyelettel fog megemlékezni azokról, akik a megpróbáltatás nehéz napjaiban, az ország határain túlról is oly ritka áldozatkészséggel siettek szomorú sorsát enyhíteni s hogy az eddig elért eredményt nemcsak gondosan megőrzendi, hanem a cél teljes elérésére ezentúl is lankadatlan munkássággal fog törekedni.

— Igyekezzenek különösen önök, kikre a lakosság érdekeinek megóvását bízta, ezen bizalmi feladatnak a megvetett alapon, a megújított jövedelmi források fönntartása és gondos kezelése által s egyáltalában oly módon megfelelni, hogy *a népesség az új otthonban boldog is legyen* és eddigi fáradozásainak gyümölcsét teljes megelégedéssel élvezhesse.

— Nagy érdekléssel fogom ittlétem alatt új berendezésüket és intézményeiket megszemlélni s további igyekezetüket is mindenkor éber figyelemmel kísérni. Legyenek meggyőződve változtatlan kegyelmemről s bizzunk az isteni gondviselésben, hogy e szép várost mindenkor hathatós oltalma alá veendi“.

Szeged három napig tartó fejedelmi ünnepek közepette fényárban úszott, egyszerűen boldog volt; *de legboldogabb volt az alsótanya népe*, midőn megtudta, hogy október 16-án a délelőtti órákban a magyar király kíséretével együtt közük kiszáll s az ászóthalmi iskolát és az egy év előtt fölállított erdőőri szakiskolát meglátogatja.

Az alsótanyai nép kellemes izgatottságba jött; örömmámorban úszott. A házakat mindenféle meszelték, az udvart csinosították, a ruhák megújultak, az egész alsótanyán a király bekövetkező látogatása volt a beszéd tárgya; mindenki jó időért imádkozott.

Én akkor városi főügyész és a községi iskolaszéknek elég buzgó tagja voltam. E minőségemben fölkért *Kállay* Albert utján *Tisza* Lajos, hogy már előző nap menjek ki az öreg *Tóth* János dr. piarista atyával, a községi iskolák akkori nagyérdemű felügyelőjével és egyébként is a tanyai iskoláztatás örökérdemű megalapítójával a helyszínére s gondoskodjam arról, hogy a fogadtatás kellő módon előkészítettessék és semmi abnormitás elő ne forduljon.

Október 15-én a déli órákban, az akkor már előregedet *Tóth* János felügyelővel ki is szálltunk az ásothalmi iskolához, ahol akkor tanító *Géczy Károly* volt, ki most — ha jól tudom — Madarásztón oktatja a fiatalságot.

II.

Délután két óra tájban érkeztünk meg az ásothalmi iskolához. Az iskolaépület akkor már teljes díszben állt. A bejárathoz vezető út díszkapuval ellátva, az épület fellobogózva, az egész környék feltisztítva s mindenütt gályákká! diszítve. A tanuló ifjúságot együtt találtuk; alig hiányzott közülök valaki. A kellemes izgatottság és öröm

oly nagy volt a kis nebulók között, még a beteg is felkelt ágyából, csakhogy láthassa a királyt. A környékbeli lakosság is már délután örömtől sugárzó szemekkel gyülekezett az iskola tájékán s kedélyes beszélgetés között nézte a folyamatban lévő diszitési munkát s reménykedve tárgyalta a másnapi eseményeket.

Mi, tudniillik én, Tóth János dr. és Géczy tanító bementünk az iskolaterembe és figyelmeztettük a gyerek-sereget a holnapi nap jelentőségére. Nem nagyon kellett ezt nekik magyarázni: a tanító úr és a tanítóné nagysága erre őket már kioktatta; de kioktatták őket otthon a királyt váró szülők is. Fontosabb kérdés volt ennél az, hogy amikor a király belép, háromszor egymásután kell egy-egy ütemben *éljent* kiáltani.

Megpróbáltuk, megy-e ez? — Nem ment. Újra megpróbáltuk, ismét nem ment. A nebulók hangja oly egyenetlenül ropogott, mint a rosszul sikerült diszlövés. A dolgon segíteni kellett. Megtettem magamat királynak s az iskolaterembe, hol bementem, hol kijöttem. Bemenetelemkor kellett elhangzania az együtemes hármás „éljen“-nek. Hogy egy órai ki-bejárásba került, míg teljes eredményt konstatahlhattunk, bizonyos; de hogy én ennyire megéljenezve sose leszek, az is bizonyos.

Túlesvén ezen a nehéz kérdésen, egy másik, még nehezebb kérdés tolult előtérbe. Ez az volt, hogy az apró fiútanulók közül ki szavalja el ő felségének azon üdvözlő verset, melyet ez alka-

lomra Tóth János hódolattól dagadó irányban költött. A fiúk közül öten tanulták be; ezek között kellett kiválasztani a legjobb és legbátrabb szavalót. Én, Tóth János és Géczy tanító hármas bizottsággá alakultunk és e bizottság előtt mind az ötnök próbát kellett tennie. Mind az öt csúfosan elbukott. Az egyiknek ruhája nem volt megfelelő, a másiknak a hangja nem volt eléggé érces, a harmadiknak hangja teljesen tompa volt, mert éppen foghullajtásban volt szegényke s előfogai teljesen hiányzottak, a negyedik szaválás közben már a hármas bizottság előtt elkezdett sírni, az ötödik pedig egyik lábára biccentett, mi a katonaviselt király előtt még ily ünnepélyes alkalomkor is nagy defektus számba mehet vala. A próbatétel e sajnos eredménye fölött a hármas bizottság nagy zavarba jött.

Mi az Isten csudáját csináljunk a poémával, mikor azt a természettudós Tóth János nagy izadás között már megcsinálta, a szegedi újságok azt programként ki is szerkesztették; az is meglehet, hogy arról az állami gondoktól Szegeden megszabadult s apróságokkal is bizonyára törődő király is tudomást vett, sőt talán a válaszra készül is! Sokáig tanakodtunk e fölött. Én azt mondtam, hogy hagyjuk el az egészet, de az ellen Tóth János korát meghazudoló erélyességgel tiltakozott. Ő fizikus, poétikával soha nem foglalkozott. Ez neki az első kötött beszédben írt opusa; nagynehezen, éjeket átvirrasztva sikerült neki e négy

alekszandrinus strófákat összehozni; ő azt sutba dobni nem engedi, ő nem bánja, szavalja el akárki, de hát az a király előtt el legyen szavalva! Fölvettem az eszmét, nem lenne-e legkellemesebb a még akkor fiatalos királynak, ha a verset a szép tanítóné szavalná el, aki mindjárt tapsolva vállalkozott is erre; de ezen terv elé, az üdvözlővers tartalmának gyermekszájba való volta, elvi nehézséget gördített. Úgy kezdődött a vers „*Kis gyermekajktól* hála zeng feléd, oh nagy király.“ A tanítóné szája kicsi is volt, ő maga fiatal is volt, de hát gyermek még sem volt. Ez a terv tehát vakot vetett. Kinos zavarban volt a hármass bizottság melyből azonban boldogemlékü Sári Mátyás zabosfai tanító csakhamar kirántott bennünket. Félve odasomfordáit hozzám és megsúgta, hogy van neki egy hasonlókorú iskolás fia, aki *véletlenül* itt is van, aki a verset egészen jól tudja is s bátran el is szavalja. Nagy kő esett le a hármass bizottság leikéről. De hát itt is nehézségek támadtak. Hisz mi úgy szeretnénk volna, ha ő felségét a tanyán *parasztgyerek* üdvözli, hadd lássa a művelődés előhaladását. Azután — s ezt Géczy bizottsági tag hangsúlyozta — nem ütközik-e az alsótanyai territoriális jogba, ha az *ásotthalmi* iskolánál *zabosfai* gyerek szaval. Sokáig hánytuk vetettük a dolgot, míg végre oda deliberáltuk, hogy a királyt a költeménnyel csakugyan — a próbát időközben jelesen kiállotta — kis Sári üdvözli, azonban *parasztgyerek ruhába öltözve*.

Szóval: szelíden becsapjuk a királyt! így is lön.

Másnap azután már reggeli nyolc órakor együtt volt az egész tanulóserég tisztára megmosdva, megfésülködve, ünnepi ruhában, örömtől tündöklő szemekkel. Ugyanígy seregeitek az iskola köré az alsótanyai nép ezrei, a felsőtanyákról is igen sokan, Röske és Szentmihálytelek összes lakossága, feszült várakozással nézve a király érkezése elé. Délelőtt 9 órakor azután megérkezett a király Tisza Kálmánnal, Tisza Lajossal, Orczy Bélával, Jókai Mórral, egész udvari kíséretével s a városi hatósággal. Egetverő éljenzés fogadta ő felségét, ki a hintóból kiszálva, a néptömeg által tiszteletteljesen képezett sorfalon keresztül az iskolaépület ajtajához ért, ahol a hármás bizottság fogadta őt. Tóth János, mint az iskolák felügyelője rövid szavakkal, hódolatteljesen üdvözölte a királyt, mire ő felsége kíséretével és a beférők tömegével a tanterembe vonult.

Itt azonban apró kalamitások merültek föl.

A kis Sári a király szemébe nézve harsány hangon, bátran elmondotta szavalatát, mire a király mosolyogva lehajolt hozzá s arcát megsimogatva azt mondotta: „Nagyon szép volt, bátor intelligens gyerek, jó katona lesz belőle,“ mire az öreg loyális Tóth János sietve odasúgott a királynak: „Felséges uram, hisz a zabosfai tanító fia.“ Hát erre nekem nagyon melegem lett. Hát azért öltöztettük mi parasztgyerek ruhába, hogy

az öreg szelíd fondorlatunkat elárulja! A király végignézett a gyerek ruháján, azután jóságosan reám mosolygott. Mintha azt akarta volna mondani: hát alsótanyán is hamis a hármás bizottság! Ez volt az első kalamitás.

A második kalamitás pedig az volt, hogy mikor az olvasásra kerül a sor és Géczy tanító felhívta Buborék Szilvesztert, hogy hát fiam olvass szépen ő felsége előtt, Buborék Szilveszter alsótanyai rövidséggel és határozottsággal oda vágta: „ha volna könyvem.“ Hát erre azután megint melegünk lett; a király és kísérete pedig megint jóságosan mosolygott. Egyébként minden rendben ment.

A király az iskolateremben csak pár percig időzött. A gyerekek szorgalomra s engedelmeségre intve, eltávozott. Ekkor azután oly jelenet következett, mely már nem kalamitás számba ment, *hanem annyira lélekemelő volt, hogy valóban ércel van megörökítve az alsótanya történetében.*

Amint a király az iskolaépületet elhagyta s az örömrivalgó néptömeg szűk sorfala között hintájához sietett, elébe állt azt atléta termetű Pálffy Antal domaszéki kapitány — kiről máskor még beszélek — s a kíséret nagy megdöbbenésére, programmon kívül, a szó szoros értelmében megállítja a királyt. Mit sem törődve a kíséret elképedésével, beszédet intéz hozzá, melyben ékesen körülírt mondatokban megköszöni az alsótanyai nép nevében, hogy meglátogatta e népet saját ottho-

nában, „*ahol király még sohasem járt,*“ kéri ő felségét, engedje meg, hogy azon helyet, „*ahol most szent személye áll*“ az alsótanyai nép emlékoszloppal örökíthesse meg. A jelenet oly fenséges és bensőséges volt, hogy sokak szemei könnybe lábbadtak. Ő felsége az üdvözlét mély meghatottsággal kegyesen fogadta és a szobor felállítására az engedélyt — a nép rajongó lelkesedése között — megadta.

És a király ércbeöntött szobra az ásothalmi, most királyhalmi iskola udvarán már a következő évben föl is állítottatott s annak épsége fölött a város hatóságának és az alsótanyai népnek szerető viraszt.

Meg kell emlékezni itt két derűs és kedves epizódról.

A tanító úr akkori feketeszemű, csinos, temperamentumos felesége már előző nap rendkívül izgatott volt. Nem tudta helyét találni, izgett-mozgott, mindig kérdezősködött. Nem kíváncsi ő annyira a királyra, mert ő annak arcképét már kalendáriumban és kirakatban is sokszor látta; hanem az érdeklő inkább, lesznek-e kíséretében csinos, fiatal katonatisztek? Mondottam neki, hogy lesznek. Ebben megnyugodott. Azután arra kért, hogy szakítsak holnap magamnak időt arra, hogy öt nekik bemutassam. Hát fiam, erre már nem vállalkozhatom. Sok dolgom lesz nekem holnap, a maga bemutatására nem lesz érkezésem. Ebben aztán már nem nyugodott meg. Hanem amint más-

nap a királlyal az iskolából kivonulunk, hát látom, hogy az iskolaterem sarkán levő boglyakemence mellett a fiatal báró Fliessen őrnagy-szárnysegéd a szép menyecskének kölcsönös édes mosolygások között intenzíve kurizál. Hát vagy Fliessen báró tudott magyarul, vagy a kackiás tanítóné németül, de amint láttam, az én bemutatásom nélkül is megértették egymást.

A másik epizód még előző délután történt. Mint jeleztem, a tanyai nép már ekkor ellátogatott az iskolához és csoportokba verődve beszélte meg a holnap eseményeit. Egy ilyen csoporttal szóba eredtem. Volt köztük egy, ki már előző nap a városban látta a királyt. Ugyan kérem a tekintetes nagyságos urat, ki az az öreg katonatiszt, aki a királylyal mindig egy fiákerban ül? Hát az fiam *Mondel* generális, ő felsége főhadsegéde. Hm ... főhadisegítség! . . . Hát ugyan honnan vötte azt a magyaros, parasztikus nevet? Nem tudtam hirtelenében, mióta olyan jó magyar név az *Mondel* . . . Hát erősen gondolkoztak a derék magyarok. Végre aztán az iskola közelében lakó Sátán-Volford gazduram megfejtette. Hát úgy lőhet ő felsége is, mint mink az öreg bérőssel. Magunk nem láthatunk mindönt, attul kapjuk a gazdaságbul az apró híradást. Hát ezt is elküldi ő felsége az országába, hogy nézzön szét. Mikor aztán visszagyün, azt mondja neki ő felsége, nohát *mond el* szógám, milyen tapasztalatokkal büvelködöl. Hát úgy vélök hozzá, *ezért hijják ütet így!*

Hát ebben aztán mindnyájan megnyugodtak.

III.

Az *ásotthalmi* iskolától azután Ő felsége — szakértői szemekkel először végignézvén s keztyűs kezével megsimogatván *László* Mihálynak gyönyörű fekete Vihar-fajlovaival — az utón mindkét oldalon sorakozott alsótanyai nép állandó üdvkiáltásai között velünk együtt az újonnan épült királyhalmi erdőőri szakiskolához robogott. A király az egész úton állandó ünneplésnek tárgya volt. A közbeeső tanyákon zászlók lobogtak s a tanyai nép még a házak tetejére is felszállt, hogy láthassa királyát. Az új erdőőri szakiskola, melynek betelepítése *Tisza* Lajos örök érdeme, díszárban úszott. A város által népiünnep rendeztetvén, itt sereglett össze nemcsak Szeged alsótanyának, hanem a szomszédos Szabadkának, Halasnak, Öttömösnek, Majsának, Mérgesnek, Dorozsmának, Kömpöcnek egész népáradata. A népiünnepély abból állott, hogy negyven bográcsban a nép részére az erdőőri szakiskola udvarán bürgepaprikás főzetett ötven hektó bor csapoltatott és a magyar nótákat négy cigányzenekar húzta. A király kíséretével megérkezvén, őt *Rozinszky* Béla erdőfelügyelő díszmagyar erdész-egyenruhában üdvözölte, mely üdvözlésre a király kegyteljesen válaszolt s az intézmény bemutatását kívánta. Ő felsége az intézményt minden részében megtekintvén, a bő-tágas udvaron az ünneplő közönség között megjelent s annak örömteljes üdv-

rivalgásai között a keletkezőben levő népünnepet állandóan örvendező mosolyok között megszemlélte. Eljutott így azon negyven bográcsához is, melyekben negyven patyolatgyolcsba öltözött juhász a népünnep részesei számára a bürgepaprikást egysorban főzte. László Mihály pusztai kapitány, mint katonaviselt ember jelentést tett ő felségének. Negyven juhász, ezer kiló hús, ötven hektó bor. Ő felsége kegyesen tudomásul vette a jelentést s a bográcsok hosszú sora előtt elhaladt.

Ekkor László Mihály először ő felsége előtt hódolatteljesen meghajolva kommandirozott: *vigyázz! bográcsot fogj / fordíts!* És erre a negyven bográcsnak gőzölgő tartalma a bográcsból kidobva a levegőben megfordult s a bográcsba újból visszaesett. A királynak végtelenül tetszett ez a regulaszerű egyöntetű tempó. Mint katonaelemment most már az egysorjában fölállított bográcsos juhászok egyik szárnyára, ahonnan az egész vonalat egyenes vonalban végig láthatta és kérte László kapitányt, hogy csinálja meg ezt a bográcskommandót még egyszer. No László kapitánynak sem kellett több. Az első siker után különben is el volt bizakodva. Kiállt a juhászok elé s harsány szavakkal újra vezényelt: *vigyázz! bográcsot fogj! fordíts!* . . . és a bográcsok tartalma a levegőben ismét megfordult és újra visszaesett a bográcsba. A király, ki e katonás civil mozdulatokat látható benső örömmel szem-

lélte, azt mondta László kapitánynak: kapitány úr köszönöm, nagyon szép volt, katonás volt, most már adjanak egy falatot nekem is, hogy megköstöljam magam is, amit e derék nép eszik.

E biztató szavakra persze jó László Mihály egy készenlétkben tartott tányérban ő felségének finom szalonzónát rögtönzött; ő felsége diszkrét módon egy falatot megízlelvén, kijelentette, hogy nagyon jó, nagyon jó; miért nem adnak nekem ilyen a budai várban! László Mihály kapitány a sikertől boldogan köszönte meg a nép nevében ő felségének leereszkedő nyájasságát.

Vége lévén ezzel a szakiskolai ünnepségnek, a király kíséretével a királyhalmi állomásra sietett, ahol őt külön udvari vonat várta, melyre Mondel főhadsegéd engem is, Tóth Jánost is ő felsége külön megbízásából meghívott. Ő felsége a királyhalmi állomáshoz mindenütt a környékbeli nép ujongó lelkesedése és üdvrivalgása között megérkezve, robogó menetben hajtattunk Szeged felé.

A közbeeső *Horgoson*, ahol a horgosi előjáróság nemes *Fehér Antal* bíró uram *Valaszky István* plébános és *Varjassy Pista* díszruhába öltözött jegyző vezetése alatt várta az udvari vonatot s ezzel a királyt csak azért, hogy útközben megéljenezze, — a vonatot váratlanul megállt. A megállás oka az volt, hogy *Claudy* udvari utimarsall elfelejtette kirendelni a szeged-rókusi állomáshoz az udvari fogatokat. Meg kellett tehát

állani a vonatnak Horgoson, hogy Claudy az udvari fogatokért betáviratozhasson Szegedre. Ez okból állt meg a vonat Horgoson, hogy a távirat leadása után azonnal tovább induljon Szeged felé. Hja! Dehát ember tervez, a horgosiak végeznek.

Meg kell említenem, hogy amint Királyhalmán az udvari vonatra fölszálltunk, megkezdődött azonnal az udvari reggeli. Amit az Isten jó kedvében az éhes emberi emésztő szerveknek adhat, volt ott minden jó étel és italnemü. Nem is hiányzott a jókedv. Folytonosan éltettük a velünk egy kupében lévő és a Tisza Kálmánnal, Tisza Lajossal és Jókai Mórral egy asztálnál ülő jóságos királyt. Ily emelkedett hangulatban érkeztünk Horgosra.

Amint a kisereglett horgosi publikum előtt a vonat váratlanul megállt és a királynak alakja a várakozó publikum előtt föltűnt, rögtön izgatott kiáltások hallatszottak a meglepett várakozó publikum köréből. A plébános, a községi bíró és a jegyző kalapemelve hajtogatták magukat, a publikum azonban a király váratlan megjelenésére türelmetlenül izgatottá lön. — Szálljon ki Horgoson is! Gyűjön ki! Necsak Szegedé, hanem a mienk is legyen! Nemcsak Szegednek királya! Mi is szeretjük! Mi is alattvalói vagyunk! Nemcsak Szeged ad katonát! Nem eresztjük el a vonatot! Elébe fekszünk! Éljen Ferenc Jóska! Ily kiáltások hangzottak mindenünnen és óriási vehementiával s könyörgő és kérő kézmozdulatokkal,

úgy hogy a király végre étkező asztalától fölkelve, azt mondotta: Hát én kimegyek!

A mellette egy asztalnál ülő Tisza Kálmán, Tisza Lajos és Jókai Mór és a hadsegédek hódolattaljesen fölállottak és kikísérték a királyt Fehér Antal bíró uram elébe. A király néhány barátságos szót váltott a bíróval, a plébánossal és a jegyzővel, azután összepengetve sarkantyúját a vonatba vissza akart vonulni. De hát ez nem könnyen ment. A kivezényelt iskolai gyereksereg két oldalról Flankenbewegungot csinálva, körülvette a királyt. Ne menjen el! Maradjon nálunk is! Gyűjön be a faluba! Az isten is áldja meg! Necsak mindig Szegeden legyen! fölkiáltásokkal megfogták a gyerekek első Ferenc József galléroköponyegét s húzták vissza Horgos felé. Sokunknak kellett a vonatból kimennie és mézes-mázos szókkal, cirógatással és azon ígérettel, hogy majd eljön még a király, a szeretet karjai közül kiszabadítani Ő felségét ugyanynira, hogy végre a vonatra felszállhat ott, ahol kedélyesen jegyezte meg: *das wahr sehr schön! Wie lebenswürdig diese Kinder waten!* Ez igen szép volt; mily kedvesek voltak ezek a gyerekek!

Mikor Szegedre érkeve a vonatról leszálltunk s őt Pálffy polgármesterrel hintájához kísértük, azt mondta, hogy *ennél kellemesebb félnapja még nem volt.*

Így történt a király látogatása alsótanyán.

Ennek emlékére a communitás az ásothalmi

kapitányságot *királyhalmi kapitányságnak* nevezte el.

. . . Alsótanya derék polgárai! Első Ferenc József magyar király titeket már többé meg nem látogat. Öreg ember már; az idén augusztusban a 80-ba lép. Bármily hosszúra nyújtsa is örömkre a jó isten élete fonalát, erre már nem lesz érkezése. De igyekezzetek velem együtt azon, hogyha valamikor, amikor mi már régen a sírban porladunk, lesz még a magyarnak olyan jószágos királya, aki kimegy közétek, ne kelljen néhaivaló jó László Mihály akkori hivatalbeli utódjának beszalmazni a buckás utakat, hogy azon a király hintója trappban járhasson, ne lásson az rozoga tanyákat, düledező iskolákat, kiszáradt legelőt, azon lesoványodott jószágot és egyoldalú termelést, mint azt Jókai Mór a látogatás után megírta, hanem találjon ott egy népet, amely jó műutak, tanyai vasút, szolidan épült tanyák és iskolák egész raja, öntözött legelők, virágzó erdőgazdaság és sokoldalú termelés közepette, az alpműveltség minden áldása birtokában, istent, hazát és királyt szeretve és az anyavároshoz ragaszkodva, boldogan él és szorgalmas munkája után állandóan halad.

A negyedik reconstructor.

I.

Amidőn első Ferenc József magyar király 1879. évi március hó 17-én délelőtt 10 órakor, a mostani Szeged pályaudvar terrasán kimondotta a teremtő szót: s fejedelmi ígéretével megnyugtatta a rombadőlt város kétségbeesett népét, tudta mindjárt mindenki azt, hogy Szeged újjáépítése dolgában *rendkívüli intézkedések* fognak történi.

Erezte mindenki azt, hogy az itt végrehajtandó közmunkákat sem fontosságuknál, sem sürgősségüknél fogva a fennálló közigazgatási jog keretében célravezetőleg megoldani nem lehet. A létező törvényekben a városok autonómiájával szemben a kormányhatóság részére megállapított vagyonfelügyeleti jog oly nehézkes formák között mozog, hogy annak alapján egy rombadőlt város restructiója, de még kereteinek megállapítása is évtizedek hosszú munkája leendett. A restructió ily hosszadalmassága — minden egyéb érdektől eltekintve — kockáztatta volna Szeged népének együttmaradását, a cél pedig éppen az volt, *hogy a város újjáépítése mellett állami szempontból is együttartassék azon hetvenezer magyar,*

melynek eddig a rombadőlt város nyújtott állandó lakhelyet.

Itt tehát gyors cselekvésre s a cselekvés eredményének gyors bemutatására volt szükség. E cél megvalósításának elsőrendű érdeke szükségessé tette azt, *hogy a város árvíz ellen biztosításának, újjáépítésének és a vagyon feletti felügyelet jogának kormányhatósági attribútumai a központi kormány hatásköréből ideiglenesen egy helyi kormányhatóságra ruháztassanak át*, mely az itteni viszonyok közvetlen ismerete mellett gyorsan s ha szükséges, rögtön intézkedik, végrehajtat vagy végrehajt.

Így született meg úgy Szeged lakosságának, mint az ország irányadó köreinek felfogásában a *királyi biztosi* kormányhatóság intézményének eszméje, mely csakhamar törvény által statuáltatva, királyi biztossá *Tisza Lajos* országgyűlési képviselő, volt közmunka- és közlekedésügyi miniszter, az akkori omnipotens *Tisza Kálmán* miniszterelnök testvéröccse neveztetett ki.

Szeged lakossága első sorban városunknak — azóta istenben boldogult — nagy fiára, *Osztróvszky Józsefre* gondolt, ki akkor a kúria legfőbb ítélőszéki osztályánál bíró volt. Tudta jól e nép, mennyire szereti *Osztróvszky* szülővárosát. Tudta különösen, mennyire ismeri ő a város vízvédelmi helyzetét. Mint a szegedi község régi s elsőrangú munkása s mint a város volt polgármestere, nem csinált *Osztróvszky* soha titkot

abból, *hogy az akkori hiányos vízvédelmi berendezések között Szegednek el kell pusztulnia.* A percsórai töltésben soha nem bízván, nyíltan hirdette, hogy a város elpusztulása csak idő kérdése. Amikor a kis alkotmány idejében a város élén hatalomhoz jutott, *rögtön ki is építtette a székhalmotól a homoki magaslatokig húzódó macskást töltést,* melyet utódai oly gyorsan siettek elköp-
tatni, hogy 1879-ben már Novák József és Zsák Húgó azon a Petresnél betört ár ellen sikeresen nem védekezhetett. Szeged rekonstrukciójának egy fő'coefficiense a városnak jövőben az árvíz ellen való biztosítása lévén, egyéb kiváló tulajdonsága mellett különösen ezért gondoltunk első sorban Osztrovszkyra, de meg azért is, mert tudtuk azt, hogy neki e részben van már egy régi hirdetett ideája, mely abban csúcsosodik ki, hogy Szeged városát az árvizek ellen nem a védtöltések állandó magasítása és erősítése, *hanem a város területének feltöltése* s ekként a Tisza vízszine fölé emelése útján kell megoltalmazni.

S ha ezek dacára a város közönsége jól fogadta Tisza Lajos kineveztetését, annak több oka volt. Először tudtuk azt, hogy a királynak egyik leghűbb embere, aki ennél fogva a királyi Ígéretet perfectuálni alattvalói kötelességének fogja ismerni; másodsor tudtuk azt, hogy a hatalmas miniszterelnök testvéröccse, ki ennél fogva annak befolyását a városújjaalkotás ügyében is felhasználhatja; harmadszor tudtuk azt, hogy büszke magyar, ki

ambícióval hajtja keresztül azt, mire vállalkozott s erre nagy műveltsége és széles látköre képesíti is és negyedszer, mert meghallottuk azt, hogy Osztróvszky, kinek kineveztetése Tisza Kálmán agyában is megfordult és kivel Péchy Tamás, akkori közmunka- és közlekedésügyi miniszter e kérdést illetőleg már bizalmasan szót is váltott, az ügyvei szemben elkedvetlenedett. Érvényesült rája nézve is a *nemo próféta in patria sua* örök igazsága. Fülébe jutott, hogy az akkori előljárásság vezető tagjainak nagyobb része az ő királyi biztossá való kineveztetéseért nem túlságosan lelkesedik. Persze nem közönséges lelki műveltség, nagy önmehtagadás s a közérdeknek sublimis felfogása kell ahhoz, hogy mint a király képviselője előtt megemeljük a kócsagos kalpagot s meghajtsuk a büszke nyakat, kivel tegnap még bizalmas földi és komázó tetupajtás voltunk.

A város közönségének ily hangulathullámozása között érkezett meg június 11-én Szegedre táborkarával Tisza Lajos. A táborkar a hozzá beosztott miniszteri tisztviselőkből állott. Mint már fennebb elmondottam, vele jöttek Lechner Lajos közmunka- és közlekedésügyi miniszteri osztálytanácsos és Kelemen Móric igazságügyminiszteri osztálytanácsos, Stesser József belügyminiszteri titkár, Laczkovits József számtanácsos, Kállay Albert belügyminiszteri fogalmazó és az iroda vezetésére Kende Pál belügyminiszteri irodatiszt. Ez volt a királyi biztos hivatalnoki kara, ki mellett

tanácsadó testületként a már említett biztosi tanács szerepelt.

A királyi biztos, annak tisztikara és a biztosi tanács azonnal kimentő érdemi munkához láttak; úgy a közönséggel mint a város hatóságával szemben azonban rideg, exclusiv álláspontot tartottak fenn. Társadalmilag minél kevésbé, hivatalos ügyekben pedig csak hivatalos utón, vagy a királyi biztosnál, az annak meghívására tartott konferenciák vagy rendeletek útján érintkeztek és intézkedtek. A királyi biztos szigorúan fenntartotta az ő felsége képviselőjét, környezete a felsőbb hatóságot megillető tekintélyt. Ez okból az egyrészt a szegedi polgárság által mindjárt gunyorosan „Tisza Lajos udvarának“ elnevezett királyi biztosság, másrészt a város hatósága és lakossága közötti viszony elég hideg volt, az is maradt mindaddig, *míg a királyi biztos és hivatalnokai által kifejtett emberfeletti munka s e munkának minden mozzanatán áttetsző öntudatos jóakarát s a kézzelfogható eredmények szemlélete* folytán a királyi biztos és udvara iránt érzett aversió a feltétlen tisztelet, megbecsülés és utóbb a csodálat érzetének helyet nem adott — aminthogy ez a reconstitució második évében már bekövetkezett.

Komolyság, munkabírák, bölcs előrelátás és fiatal kora dacára tárgyilagos megfontoltság dolgában a királyi biztos hivatalnokai közül csakhamar kiemelkedett *Kállay Albert* alakja, kit a királyi biztos a város háztartási és administratív ügyeinek előadásával bízott meg.

II.

Tisza Kálmánnak, ki az ország ügyeit tizenöt éven át vezette, amellet, hogy az ország pénzügyi viszonyait szanálta, hogy a nemzetiségek fészkelődéseit erős kézzel megzabolázta, a magyar állam tekintélyét ki- és befelé fentartotta s másfél évtizedig az országnak nyugodt kormányzatot biztosított, egyik legfőbb érdemül fogja betudni a történelem, hogy az állam hivatalnoki karába bevitte a magyar középnemességet, a gentryt s ezáltal ezen a régibb magyar köz- és társadalmi élet gerincét képezte, de a mindig zivataros politikai viszonyok között vagyoniilag visszamenő, a munkától elszokott, tespedő, de östehetségekkel dúsan megáldott társadalmi osztályt munkához szoktatta, részére új existentiát teremtett, a polgári munkába való beillesztés által azt a polgári osztályba bevonta, de egyben e bevonás által a hivatali pálya külső díszét és tekintélyét magasra emelte.

Hisz voltak ezelőtt is egyesek, kik ez osztályból az államhivatalnoki karban munkásságuk és tehetségük által magasra emelkedtek: de ez ritka kivétel volt. A zöme megmaradt a municipális élet akkori kényelmes körében; lett szolgabíró, táblabíró, vicispán, követ s az a sok, az a nagyon sok, kiknek az autonómia körében hivatal nem jutott, fogyatkozó gazdasága szűk keretében élt könnyű, legtöbbsnyire léha életet.

S ha most átnézzük az államhivatalnokok séma-

tizmusát, azt tapasztaljuk, hogy annak keretében ezrével hemzsegnek a régi gentry családok ivadékai, kik istenadta tehetségük alapján munkához szoktatva s ez úton ismereteiket állandóan gyarapítva, biztos lépésekben nyomulnak föl az állami méltóságok rangfokozataira.

Úgy gondolom, hogy ezen Tisza Kálmán által erős kézzel támogatott kortörténelmi processus vitte Kállay Albertét is az államhivatalnoki pályára, amelyen kiválóságai részére oly gyors haladást biztosítottak, *hogy alig négy év alatt a belügy-miniszteri fogalmazóból a három legnagyobb alföldi város nagyhatalmú főispánja lett.*

Gyors haladásában kétségtelenül kezére játszottak azon rendkívüli viszonyok, melyek közt Szegedre lejtött. De az is kétségtelen, hogy hivatali kiválóságai által uralgott a viszonyokon is, melyek benne emberökre találtak, egyéni kiválóságai által az embereken is, kik öt először nagyon megbecsülték, azután nagyon megszerették.

És ennél fogva majdnem természetes, hogy azok közül a külső emberek közül, akik Szeged rekonstruálásában hivatalból, országos- vagy kormány megbízatás folytán részt vettek, egyetlen egy sem gyökerezett meg az ujjáteremtett városban, vált annak igazi polgárává — csak Kállay Albert.

Tisza Lajosnak éppen kivételes, jóformán korlátlan felhatalmazása címén szüksége volt személye körül oly bizalmi férfiúra, ki egyéniségénél,

képességeinél, jelleménél fogva ennek a diskkrét természetű, nagyfontosságú tisztségnek mindenben megfelel.

A következmények megmutatták, hogy Tisza Lajos szerencsés kézzel választotta ki e tisztségre Kállay Albertét.

Minden ízében úri ember a szónak akár angol, akár speciálisan magyar értelmében. A honfoglalás kódébe visszanyúló ősiség számára legfőbb élettörvénynyé tette a noblesse obliget. Ez alapon úgy munkatársi, mint önálló munka- és hatáskörét mindenkor a hagyományos nobile officium fenkölttségével fogta fel, amellyel szerencsés és ritka kivételkép sikerült a modern hivatalnok-gépmember szigorú pedantériáját, kimeríthetetlen munkásságát és alkuvástalan kötelességérzetét egye-sítenie.

Kállay Albert nem tartozik a nagyszabású kezdeményező szellemi képességek sorába. Inkább az a tiszta, erős, megvesztegethetlen, nem fönnszárnyaló, de mélyen szántó felismerő és ítélőtehetség az ő adománya, melyet magyar *parasztésznek* nevezünk s melynek legmagasabb államférfiul lánghelmévé szublimált fokozata *a haza bölcséé volt*.

Hogy az újjászületett Szeged minden komolyabb megrázkódtatás nélkül nyugodt, biztossággal haladt a szellemi és anyagi fejlődés kezdetben bizony hepe-hupás, rögös ösvényén, annak érdeme jelentős részben Kállay Alberté.

Belátta és ami földolog, *az emberekkel is be-*

látatta, hogy a városnak, a lakosságnak — úgy lehet több emberöltőn át — kötelessége, hogy minden nagyobb zökkenést elkerülve, igyekezzék a természetes kialakulás rendjében minél teljesebben betölteni az új Szegednek kiszélesített élethivatását.

Ez okon nem volt barátja a merész, kockázatos kísérleteknek. Beérte azzal, hogy sikerült megcsinálni és bölcs mérséklettel állandóan fönntartani a város megnövekedett háztartásának egészséges egyensúlyát. Ennek alapján a lakosság jelentékenyebb megterhelése nélkül lassan-lassan sorjában létesültek alkotások, intézmények, melyek a nagyváros mellőzhetlen tartozékai.

Kállay Albertnek nemes, okos, vérbeli magyar konservatismusa, a szoliditás, a megbízható tartósság aranyát vegyítette abba a sok ezerféle anyagból kevert amalgamiába, melynek bonyolult, nem egyszer kétséges kémiai folyamatából *diadalmas eredmény gyanánt állott elő a modern, a mai Szeged.*

Kétségtelen, hogy az emelkedett felfogással párosult ezen pedantériának, bölcs előrelátásnak, nagy egyéni munkásságnak és körültekintésnek úgy a város közigazgatására mint annak biztos alapon nyugvó fejlődésére csak üdvös hatása lehetett.

Az is volt.

A közigazgatásban a rend, a pontosság elvét képviselte s városi szervezeti szabályaink idevágó intézkedései az ő szellemét tükrözik le; a

hatósága alá tartozó fegyelmi ügyekben szigorú, de igazságos volt; komiszságot nem tűrt. Bár maga erős pártember, politikai tekinteteknek a fegyelmi jog gyakorlásában tért nem engedett; nem nézte, ki melyik párthoz tartozik, hanem azt és egyedül azt, mily súlylyal esik az elkövetett vétség az igazság mérlegébe. Működése ez irányát illetőleg csak a Sas Lajos-féle fegyelmi ügyet illetőleg oszoltak meg a vélemények. A közgyűléseket pártatlanul vezette. A közigazgatási bizottságban felmerült konkrét ügyekben bámulatós tájékozottsága nyilatkozott meg; az állami érdek és a magánosok kötelezettségei közötti kétes esetekben mindig a gyengébb részére állott, azon felfogással, hogy az erős könnyebben elviseli az esetleges injuriát, mint az állammal szemben gyenge magánegyén. Féltékenyen őrizte a város háztartásának pénzügyi egyensúlyát s az azt kockáztató törvényhatósági határozatok érvényre emelkedésének, ha ezt az autonómia körében nem tehetette, a kormányhatósággal állatta útját. E kérdésben nem alkudott s számtalanszor állta útját annak, hogy az ezerféle praetensiónak kitett városi hatóság és közgyűlés pénzügyileg magát ellovagolja.

Ezen határok között a város fejlődésének igaz barátja volt. Belátta azt, hogy a jól megalapozott fejlődés előfeltétele az árvíz ellen való biztonság s mint kormánybiztos külön társulati alakulásban kiépítette a hármas—algyői töltést, mely a sövényházi keresztgáttal való kombinációban az omi-

nózus percsórai kérdés vízvédelmi megoldását képezi. A külön társulati alakulással, ebből a sövényháza—szegedi ármentesítő társulat kivonásával s a kieszközölt államsegélylyel megoldotta e fontos kérdés pénzügyi részét is. Főispáni hivatalselése alatt a különféle intézmények egész sorozata keletkezett, túlnyomó számban államköltségen, a város csekélyebb hozzájárulása mellett. Az autonóm hatóságot a városfejlődés előrevitelében csak akkor korlátozta, ha pénzügyi aggályai voltak s akkor sem ideleln, hanem odaönt. Az autonómiát tisztelte s nem volt rá eset, hogy azt megsértette volna, esetleges aggályait, véleményét, mindig alaposan átgondolt nézetét inkább magánúton, barátságos beszélgetés közben, az intézkedéseket megelőzőleg tárta fel. Mint a középítészeti tanács elnöke, mindig és nagy szeretettel foglalkozott a városépítés és magánépítés ügyeivel s finomult ízlése és az építkezési szabályok szigorú, következetes kezelése által e téren rendet tartott, sok szépet és jót teremtett. Kiterjesztette figyelmét az addig teljesen elhanyagolt tanyavilágra is; a tanyai közigazgatási központok létesítése, hol a tanyai nép első közigazgatási, közegészségi, vallásügyi és rendészeti szükségleteire az orvoslást megnyeri, egyenesen az ő eszméje. A külterületi alsóbb adminisztrációnak a kapitányságok és esküdti járások rendszeres szervezése útján való tökéletesítése az ő műve, bár kétségtelen, hogy itt a practicum

mellett politikai indokok is vezették. A tanyavilágnak jó műutakkal a városhoz kötése az ő kezdeményezése. A tanyai iskolák nagy számban való szaporításának ügyét lelkesen támogatta. A fásítás és virágkultusz ügyében előljárt; a Szechenyi-téri parkok, a gyönyörű újszegedi népliget, a város intenzív fásítása egyenesen az ő finom ízlésének hangos hirdetői.

Hát aki a város szolid fejlődésének alapját képező háztartási egyensúlyt helyreállította s okos megfigyelés és ellenőrzés útján állandóan fenntartotta; aki a város azelőtt laza közigazgatását úgy a bel- mint a külterületen helyes alapokra fektette; aki a kulturális intézmények egész rajának betelepítésében mindig támogatólag előljárt s a külsín emelése által állandóan erősítette a városiasság létfeltételeit s ezek által biztosította annak központiságát és vonzó erejét s mindezen tekintetekben *valóságos iskolát alapított*: azt első Ferenc József, Tisza Lajos és Wekerle Sándor után méltán nevezhetjük a *negyedik rekonstruktor*nak.

III.

Kállay Albert mint ember, első pillanatra nem kelti fel a rokonszenvet; nem gerjeszti fel maga irányában a szeretet melegét. Viselkedésének és gondolkodásának előkelőségét, modorának kimért-ségét nem kapiskálja az első találkozáskor a szegedi ember conciliáns, olykor pajtáskodó modora.

Úgy néz ki, mintha nem önmagát akarná megismertetni, hanem ő akarná kiismerni azt, kivel érintkezik. Hosszabb idő, többszöri érintkezés kell ahhoz, hogy kiismerjük mindig korrekt, nemes gondolkodását, a ridegnek feltűnő külső alatt egy melegen érző nemes szív verését. De akkor azonban nemcsak becsüljük, hanem szeretjük is, mert lénye teljesen alkalmas arra, hogy a megbecsülést öregbítse s a szeretetet megtartsa.

Szívjóságára vall, hogy kedveli a virágokat, finom Ízlésre, ahogy kertjét kezeli. Szeged újszegedi flórája az ő ízlése szerint emelkedett. Közömbös rá nézve, ki lesz a szenátor, de az már elsőrangú fontosságú, ki lesz a kertész. E kérdést illetőleg aztán latba veti minden befolyását, utazik, kutat, levelez, míg megfelelő emberre nem talál. Azt azután újszegedi sétái közben finoman kezelés alá veszi, megiskolázza. Saját nézeteit nem erőszakolja, sőt nagy kiméletességgel mindig úgy adja elő, *hogy bizonyára ön is így gondolta e dolgot*. Persze, hogy úgy gondolta a jámbor. Úgyannyira úgy gondolta, hogy egyszer csak azt vesszük észre, hogy Gaál Endre lármáz ugyan, a kertész azonban azt csinálja, amit Kállay Albert mond. De hát jól csinálja.

Nemes gondolkodásra vall, hogy nem feledkezik meg azokról, kik neki szolgálatot tettek. E tekintetben meglátszik rajta a Tiszák iskolája. Akik főispánsága alatt közvetlen környezetében voltak, mindnek előhaladásában közben járt. Ad-

dig járt utána, míg István és József huszárjait kézbesítőkké nem avanciroztatta s ezáltal szolgai mivoltukból kiemelte. Csak látni kellett, mennyire érdeklődött elhunyt hű titkárja nyomott anyagi viszonyok között maradt özvegyének kegydíja iránt. Ki is szorította. De hát ezeken kívül számtalan eset hirdeti karakterének ez úri vonását.

Mindezek mellett mint valódi filozófus szereti a humort, kedveli a jó adomákat, méltatja azokat akkor is, ha a röpke gondolatot triviális burok födi. Nem a burkot, hanem a magvat nézi. Örömmel és derülséggel hallgatja s maga is örömmel adja le azokat, melyeket budapesti útjában vagy tátrafüredi nyaralása közben szerez. Nemcsak szereti, hanem kultiválja is. Midőn a szép asszonyok azt kérdezték tőle — mert most már nem kérdezik — miért nem nősül, odaveti, hogy *nem szoktam nősülni*. Midőn Zombori Antal szenátor az ő keserű-édes mosolyával átnyújtja neki folyamodványát a főkapitányi állásért, szelíden megjegyzi, hogy kedves szenátor úr, *könnyű magának folyamodni, de . . .* Közismeretű volt azon formulája, melylyel a főbb tisztviselőt értesítette arról, hogy fegyelmi eljárást rendel el ellene: *igazán kérem, életemnek a legboldogtalanabb pillanatát élem, mikor ...* A Weiner Miksa barátunk *alispánsága* s ennek a főispáni állástól való visszavonulása után „*unokaöcsém nagybácsijára*“ történt átváltozása szintén e derűs eszmekörben forog. Nemes humora azonban kulminált akkor,

midőn Pillich Kálmán 60-ik születésnapja alkalmából őt mint vadászt leírta. A humor sublimis és a baráti jó szív ezen együttes megnyilatkozását mindazok igazán lélekemelő derűvel élvezték, kik azt hallották, vagy olvasták. Most módját ejtem annak, hogy azt mindenki élvezhesse, ki Pillich Kálmán mozgalmas életét ismeri.¹⁷

¹⁷ Pillich Kálmán mint vadász.

Gyermeksége idejétől kezdve híve volt a vadászatnak és ezt nem is annyira léha úri passzióból, mint inkább a haszon kedvéért űzte.

A vadászat a törvény defíniója szerint a vad felkutatásában, üldözésében és siker esetén annak birtokba vételében áll.

Őt mindig ezen utóbbi cselekmény érdekelte legjobban.

Vadászatainak eredményeiről egész legendák maradtak hátra.

Voltak idők, hogy két-három napon át járta „csönyikon“ a tiszai és marosi réteket és a „zöldfejűeket“ és „trifkókat“ száz számra hordta a piacra.

Ezen időben tanulta meg az öreg Heszlényitől a vadász feje felett magasan húzódó vadkacsák lövésének titkát, amit mindig hálásan és kegyelettel említett fel.

Az öreg ugyanis jó hatos sörétre töltve, a húzásnál először magukat a kacsákat vette célpontul, de siker nélkül, mert utánnuk lőtt; a második lövésre a kacsák elébe célzott, de nagyon is előre és így eredmény ismét nem mutatkozott; harmadszor azután ezen erőpróbák után az előbbi két pont között a közepére irányította biztos fegyverét és a kacsák hullottak, mint a legyek.

Az ember szinte csodálkozik, hogy ezt a geniális rendszert már azelőtt más valaki ki nem találta.

Fiatalabb korában neki nem is volt nagy dolog Csengeiére, vagy Királyhalomra kimenni, ha meghallotta, hogy ott bő vadászatra van kilátás. Volt eset, hogy két hasonló irányzatú suhanc pajtással huszonöt nyulat hoztak haza hátton a csengelei erdőből.

Az akkori szegedi piacra nagyobb nyúlzállításokat jóformán csakis ő eszközölt.

Persze a „Grósz“ nem adott pénzt puskaporra, sem dohányra, annálkevésbé bérkocsira,

Mint politikus az öntudatos mérsékelt irány híve. Tehát nem abból a bajusztpedrő, hordón szónoklós fajtából való, aminek a mai politikai világban oly bővében vagyunk s ami megett rendszerint burkolt önérdek lappang, hanem olyan, aki látkörrel szereti hazáját s aki belátja, hogy kis erővel, kis számmal nagyhatalmat játszani nem lehet. Ez irányánál

Később, midőn már ügyvéd volt, a vadat többé nem adás-vétel, vagy csere útján értékesítette, hanem böles előre látással elajándékozta és ebben bizonyos rendszert állapított meg, mit mai napig is következetesen betart.

Ugyanis az első folyamodása hatóságok tagjai és egyszerű szavazók mindig csak nyállal lettek megtisztelve.

Az elnökök és általában a VI. rangfokozatba tartozó egyének a nyálhoz néha foglyokat is kaptak.

Ellenben az V—VI. rangfokozatban lévők (táblai elnök, altábornagy, tábornok, főispán) kizárólag fogoly, fácán és erdei szalonkával érdekltettek.

A vadkacsát Fajka sógor és általában a rokonok kapták.

Ismételten tett kísérletet a vadgalambok ajándékozásával, de ez az egész vonalon mereven visszautasított.

Ennek constatalása óta a galambokat általában már nem is lövi.

Ügyvédi irodájának sikereit jórészen a nyulaknak köszönheti és a rokonság több tagja, minden jel szerint, az ajándékvad útján jutott álláshoz.

Persze nem az érték volt itt a döntő tényező, hanem főleg az a lekötelező nyájasság és azon magyaros jó szív, amelylyel az ajándék nyujtatott.

Sokszor annyira belejött az öreg az ajándékozásba, hogy magának egyetlen nyál sem maradt, pedig a nyúl-pecsenyét — különösen a süldőt — nagyon szerette.

Voltak makacs egyének, akik egy-két nyálnak oda se néztek, ezek további négy, sőt több nyállal lettek időnként puhítva, amíg végre is engedniük kellett.

A legpuritánabb jellemű emberek — kik egyébként soha egy szivart el nem fogadtak senkitől — a célszerűen irányított nyálradattal szemben végre is megtántorodtak és úgy intézkedtek, úgy ítélték és úgy szavaztak, amint azt ő kívánta.

De persze ehhez sok, igen sok nyál kellett és a szük-

fogva erős 67-es szabadelvűpárti. Ez alapon belül azonban vélemény szabadságát korlátoltatni semmiféle pártkeret által soha nem engedte. Régebben gyakran beszélgettünk a politikai helyzetről; én azt mondtam mindig, hogy a szabadelvű-párt programját közelebb kellene vinni a nemzet szívéhez. Szabadjára engedni a Kossuth kultuszt, hisz ez a nép szívéből úgy sem irtható ki, merthogy szeretjük aztanóságletet csak a legszabadelvűbb irányzat követésével lehetett kiteremteni.

Vezető elve volt: löni minden vadat, minden területen — a másén is — és minden időben. De dicséretére legyen mondva, ezen szabad felfogást csak magára alkalmazta és egyébként kérlelhetlenül üldözött mindenkit, aki az ő területén, vagy a kíméleti időn belül bárhol vadászott.

Azon időben a három Pillich testvér adta a tónust Szeged vadászelletében. Pillich Imre

„Mindenki emlékszik még Iszóra¹ és a Schlosserre.²”

Áldott, jó, becsületes emberek voltak mind a ketten, de a 2 Pillich Mivadászat terén épp oly lesipuskások, mint a mi Kálmánunk, oly előkelő Jellemző ezen testvér-hármas működésére, hogy az lakatos-iparos. 1883-ik évben az Iszó felügyelete alatt álló ástothalmi erdőben tartott vadászat alkalmával mintegy 6000 ' holdnyi területen csak négy élő nyulat tudtak a hajtók felverni.

Persze azon idő óta itt is megromlottak az állapotok és ugyanezen területeken ma már százával Jövik a nyulakat,

De térjünk vissza a mi barátunkra. Ő a vadat Isten szabad adományának tekintette, ami épp úgy terem, mint a földnek egyéb áldása, vagyis jó időben bőven, rossz időben szűkén.

A vad-óvásról, vagy vadtenyésztésről azért soha hallani sem akart s megérte azzal, amit az év magától termett, de ezen termést aztán, bárhol volt is az — szabad gondolkozásához illően — a magáénak tekintette s bizony soha véget nem érő gazdasági utazásai közben bárhol is s bárkinék vadászterületén nem ugorhatott fel nyúl, nem rebbenhetett fogolycsapat, hogy ő a kocsin mindig kéznél lévő fegyverével azokra rá ne durrantott volna.

Csak egy-; fajta vadat tenyésztett — a medvét. Ilyet mindig tartott s ápolt egyet az újszegedi villájában kalie-kába zárva.

tát is, hogy: *tavaszmúlt*, azt is, hogy: *azt izente*. Kiengesztelni a nemzetet az aradi vértanukért, úgy, hogy amint Hoviger tábornok-várparancsnok azokat kivégeztette, úgy e várparancsnok hivatali utódja alkalmas évfordulókör ő felsége parancsából koszorúzza meg a tisztikar élén Zala aradi honvédszobrát. Azután a magyar állam

Ezen körülmény boldogult Szabados Jánost arra indította, hogy a Pillich-féle újszegedi villát „Nyaraló a két medvéhez“ címre keresztelte.

De a vadorzás terén sokszor kikerülhetetlenek voltak a kellemetlenségek.

Csak két év előtt történt például, hogy a Maros töltségén (persze a Nimródisták területén) az ezen kocsin való cserkészésre kellően beidomított derék vizsla által a lucernasban felhajszolt növendék pulykák közül az öreg egy jól irányzott lövéssel négy darabot fácán helyett lelőtt.

Szokatlan készséggel fizette a pengőket a károsodott társulati örnek, csakhogy nagyobb szóbeszéd ne legyen, de a pulykavadászat hire lassan-lassan mégis csak kiszivárgott.

A vadászati törvény korlátozásait évekig nem ismerte el; megvetette a fegyver-, vadászati és kutya-adókat s különösen utálta a vad behozatala után fizetendő vámokat.

A fegyveradóval szemben kétségbeesett kísérleteket tett, hogy az egyik rozsdás fegyverét, mint régiséget tüntesse fel és így, mint családi múzeumának kiegészítő részét, ez adótól mentesítse, de persze erre a finánc nem adott semmit.

Próbálta ezután a fegyverét széjjelszedni s mint ócska vasat külön-külön szekrényben vagy szobában tartani, de a finánc ezen kibívót sem ismerte el törvényesnek.

Hasonló álláspontot foglalt el a kutyaadóval szemben is. Éveken keresztül nem fizette azt s midőn a kihágási bíróság már szemet tovább — közbotrány nélkül — nem hunyhatott s megidézte a nagyhatalmú és befolyású öregot, kimerítette a jogvédelem legvégső eszközeit a célból, hogy e modern adómentől, illetve a birságtól megmeneküljön. Allegálta, hogy a kedvenc nincs még az adóköteles korban s félévi halasztást kért a bíróságtól, hogy az apakant és anyaszukát elővezettesse s midőn e kifogás nem használt, illetve a bizonyítási mód el nem fogadtatott, akkor kijelentette, hogy a

területén el kellene törülni a Gotterhaltét, nem azért, mintha Haydnnak e remek alkotása hó-bérnóta volna, mert hisz az utolsó alsótanyai rczervista is tudja, hogy kivégzésnél muzsikálni nem szabad s még a dobot is fekete posztóval vonják be, hanem mert alkotmányos viszonyok között az absolutismus minden emléke keserítő a nem-

kutya nem szegedi, hanem szőregi születésű s ez illetőségénél fogva Szegeden meg nem adóztatható; a születési hely konstatálása végett negyven szőregi lakosra hivatkozott, kiket tanukként megidéztetni kért, jelezvén — mindenesetre azért, hogy azokat könnyedén beidézni lehessen, — hogy azok egy része Romániában, Bukarest megerősítésén dolgozik, a másik rész Szerbiában tizennegyedből kukoricát tör, tizenkettő az ország különféle fegyházaiban hűsöl, egy pedig az akkori párizsi kiállításon a népszerű Ónodi Kálmán bandájában bőgőhordozó. Mindhiába, Koczor könyörtelen volt s midőn a természetesen minden egyes fórumon közbevetett felebbezések és semmiségi panaszok folytán ez ügyben a belügyminiszter ir marasztalóig döntött, hát bizony a mi Kálmánunknak csak fizetnie kellett. Egyszóval mindent megkísértett, hogy az újabb kor törvényeinek a szabad ős embert annyira feszélyező szabályai alól magát a lehetőség szerint kivonhassa.

Végre azonban az idők őt is megtörték, s ma ős korában elérte azon szégyen, hogy őt egy törvénytisztelő s minden tekintetben kifogástalan vadászként tisztelhetjük.

Az öreg v adász életében kimagasló szerepet játszott hű vizslája, mondhatni elválhatatlan élettársa, a családtagként tisztelt „Rió“.

A Rió különben — tisztelet az emlékének — vadászati tekintetben egy egészen használhatlan dög volt.

A társaság nagy bosszúságára mindig a vadászvonal előtt 100—200 lépésnyire száguldott és a vadászok elől elkergetett minden vadat.

Ezután rendszerint az istállóba való elzárás, vagy a szerkérhez költözés következett, ami mindig éktelen vonításokkal járt.

A vad jelzéséről, vagy a sebzetek felkutatásáról heyles fogalmai nem voltak.

zetre stb. stb. Szóval ki kellene engesztelni a múlt keserűségének jegét s eltávolítani mindent, ami a jövőben keserűséget okozhatna. Másszóval a kormányzati alap keretében helyet kell engedni a nemzet érzelmei megnyilvánulásának s ezáltal népszerűvé tenni magát a kormányzati alapot.

Hát Kállay Albert e politikai szükségességet

Csak egyben volt tökéletesen kiképezve, — és ebben hüen megfelelt a Pillich-család vadászati irányzatának — hogy t. i. bárki is lelőtt egy nyulat vagy foglyot, azt a Riót, ha megkaparíthatta *sohasem a jogos tulajdonosához vitte*, hanem rohant egyenesen a gazdájához és a zsákmányt annak lábaihoz tette le.

A szegény Rió az ügyvédi irodában bizony rendszeres ellátásban nem igen részesült; hol nagyon sok volt az enni-való, hol pedig éppen semmi.

Ez utóbbi napok alatt ő rendszerint a piacon a húsos kofáknál reggelizett és az apró csontokat és húsdarabkákat szedte föl a „flaszterről“.

Ezenfelül minden nap egyedül átkutyagolt a hídon az újszegedi majorba; ott széjjelnézett a gazdaságban; ami ennivalót talált, azt megette s mint aki jól végezte napi dolgát, ment vissza gazdájához az irodába.

Persze ezen szabados életmód mellett a Rió ismételten a „sintér“ kezébe került.

Csak látni kellett mily kétségbeesetten vágta magát az ügyvéd úr kocsiba s hajatott ki egyenesen a gyeptérre, hogy az ő hű Rióját — tudta biztosan, hogy ott van — a törvény szigora elől megmenthesse.

Igazán megható volt, hogy Pillich Kálmán, aki a közéletben városi oszlopos tisztviselőkkel is csak úgy, félvállról beszélgetett és semminemű felsőbbiséget nem ismert el, mily nyájas és előzékeny tudott lenni a közhatalom ezen legalsórendű közegeivel szemben, csakhogy a Riót a lebunkózás veszélyétől megmenthesse.

Sok két pengőket hagyott ő a sintereknél, kik a Riót — kalandozó életmódjára való tekintettel — rendes jövedelmi forrással ismerték s ha csak lehetett, hurokra kerítették.

A Rió azután vén korában állandó bőrbetegségben szenvedett — magyarul kimondva rühes volt, — ami a va-

rég belátta. Dacára annak, hogy a guvernementális politikának helyi exponense volt, soha nem gördített semmi akadályt sem annak útjába. Mert bizony mi szegediek megünnepeltük mindig március 15-ét és gyászmisére mentünk október 6-án; felállítottuk a szőregi csatában elesett honvédek emlékét, Kossuth Lajos halálakor oly gyászpomdásztársaságra nézve a vele való érintkezést még kellemetlenebbé tette, pedig akarva, nem akarva érintkezni kellett vele folytonosan, mert a gazdját soha egy percre el nem hagyta, vele utazott a kocsin, a vasúton, vele egy szobában aludt.

A társasebédeknél a Rió — dacára érintett kellemetlen betegségének — folyton a vadászok lábai között alkalmatlandokodott és az ebéd végén gazdája az összeszedett húsdarabokat és csontokat ugyanazon tányérok egyikén tálalta fel neki, amelyekről a vadászok szoktak enni.

A Rió utódja a „Kicsi“ vadászati tekintetben épp oly használhatlan dög és egyébként is éppoly kiállhatatlan volt, mint elődje, de egyénisége egészen jelentéktelen, így a társadalmi téren nagyobb szerepet nem játszhatott.

Lehet, hogy ennek oka abban is rejlik, hogy gazdája időközben megszűnt a csengelei vadásztársulat igazgatója lenni és így a társulat első vezető emberét megillető tekintélyben ő már nem osztozhatott s nem zsákmányolhatta ki úgy kimagasló helyzetének előnyeit, amint azt a Rió annak idejében hatalmas gazdájának oltalma alatt tette.

Ha jól megfigyeljük a múlt eseményeit, azon meggyőződésre kell jönnünk, hogy barátunk igazgatói állásának megrendülésében a Rió kellemetlen természete és szokásai is igen nagy súlylyal estek latba.

Igaz az öreg sokszor maga is visszaélt a reá ruházott hatalommal és oly előjogokat vett igénybe, amelyektől a többi tagoknak tartózkodniok kellett.

Ilyen volt például, hogy a közébédeken a zsírt és a tejfelt leveses kanállal ette és a nyúlpecsenyét éktelen zaj kíséretében az ebédlő asztalán baltával trancirozta.

A Muskó családdal elkövetett hatalmaskodásai — amelyek szintén sok zajjal jártak — a társulati tagok előtt soká emlékezetesek maradnak.

párt rendeztünk, melyet Budapesten kívül az ország egy városa sem, már koalíció előtt rég felállítottuk a Kossuth szobrot, el is járunk a templomba halála évfordulójakor.

De hát az udvari politika ennek mindig útját állani igyekezett s úgy hiszem megállapítható, hogy ha a 48-as párt elszámította magát ígéreteiben akkor, midőn figyelembe nem vette soha azt, hogy a törvényhozásnak *van egy másik tényezője is*, úgy a régi szabadelvű pártnak az volt végzete, hogy a jelzett udvari politika folytán kellő idő-

Ezek mind hozzájárultak ahhoz, hogy állását *Weiner Miksa* tagtársnak világfias irányzatával és mindinkább emelkedő népszerűségével szemben, többé nem tarthatta meg.

Ma már Pillich Kálmán nem zsírt, vagy tejfelt eszik, — legalább nem kanállal — hanem spenátot, mint a többi idős ember s nem is a régi hatalmaskodó igazgató többé, hanem egy egyszerű, pompás tag, aki mindenkinek kellemes és akit mindenki szeret és tisztel.

Az öreg vadásznak a maga 150 kiló súlyával a homokon való járkálás kissé nehezeére esik és ezért a társulat többi tagjai minden módon igyekeznek azon, hogy a hajtásokban ő a Domanics kocsiján ülve részt vehessen.

Nem is bocsájt el most sem egy nyulat, ha lövésre jön, meglövi ő azt most is épp úgy, mint fiatal korában tette.

A társulat tagjai, nehéz járására való tekintettel, az ő részére egy a régi római hadiszekerek mintájára, de természetesen ökörfogat alkalmazásával szerkesztendő busirozó kocsit elkészíttetését tervezik, de ennek kivitele úgy látszik a közte és Weiner igazgató közt a múlt időkből még mindig fennálló rivalitások miatt mindezeideig nem volt eszközölhető.

De ez is majd elkövetkezik.

Kívánjuk, hogy hordja őt ezen ökörhadszekér még sok, nagyon sok évig Szeged homokjain. Kívánjuk, hogy a vadászatban — ezen nemes időtöltésben — lelje gyönyörűségét élete végéig és ép lélekkel tudjon örülni azon benső szeretetnek, amelylyel őt barátai jó szívével s egyéni nemes gondolkodásánál fogva állandóan és osztatlanul környezik.

ben nem férközhetett a nemzet szívéhez s amikor Bánffy Dezső a Henczi-szobor eltávolítása s Tisza István a honvédségnek tüzéséggel való ellátása s Rákóczy hamvainak hazahozatala által a helyes irányba lépett, akkor már késő volt.

Szóval mi Szegeden igyekeztünk a magyar állam alapját képező kereteket nemzeti tartalommal kitölteni s e keretekben közeledni a nép szívéhez, az abban kitörölhetlenül s örökkön élő hagyományokhoz. Nemcsak belátta ennek szükségességét Kállay Albert, éppen a kormányon lévő párt szempontjából, hanem csendesen kultiválta is. Kossuth Lajos születésének 80-ik évfordulóján az ünnepi közgyűlésen elnökölt s a szoborleleplezésen díszmagyarban részt vett. Gondolkodása ezen iránya szempontjából érdekes azon fogadás, melyet Kossuth halála alkalmából felajánlott. Ő nevezetesen azt állította, — amint hogy óhajtotta, hogy úgy legyen, — hogy Kossuth temetése alkalmából bármily formában részvétének kifejezést fog adni a király s ezzel kibékül Kossuth emlékével. Én a múltak után azt mondtam, hogy ez nem következik be. Szerettem volna elveszteni a fogadást, de hát az én nézetemet osztó Pillich Kálmánnal bizony fényesen megnyertük azt s két hónapig összes barátaink havanát szivoláztak.

De félre azzal az átkozott politikával . . . En akkor, midőn 1896 szept. 8-án a város közgyűlési termében az ünnepi millenáris beszédet tartottam, a város-reconstructió kimagasló alakjairól megemlékezve, Kállay Albertről ezeket mondtam:

„A következő érdemes neve *Kállay Albert*. De uraim itt leteszem a tollat nemcsak azért mert hála a gondviselésnek e nemes férfiú üde férfi tetterőben az elnöki székből közöttünk ül, de azért is, mert e férfiú *Szegeddel szemben feladatát még nem tartja befejezettnek*. Ne csodálkozzunk ezen uraim, mert akinek őse jelen volt a vezérek között az etelközi vérszerződésnél, ott volt Arnulf német királynak a szláv elem ellen vívott csatáiban, ott volt Árpád honfoglalásánál és a pusztaszeri nemzetgyűlésen, az a férfiú Szegeden, a magyar állam területének ezen exponált pontján, ahol az államfenntartó magyar fajnak számbeli túlsúlya véget ér s a Tiszán túl már kezdődik a hazabeli nemzetiségek decompositiv irányú zsongása, *az a férfiú, ezen Szegeden, hazafiul missióját soha nem tarthatja befejezettnek.*“

Hát igazam volt. A főispáni székéből visszavonult, *de a hazafias missiót ezzel nem tekintette befejezettnek*. Szeged lakosa maradt, e várost második szülővárosának tekinti s csendes nyugalomban folyton a város nagy érdekei felett gondolkodik, s bizony gyakran igénybe vesszük okos tanácsait. Alig találkozom vele úgy, hogy valami fontos városi érdeket figyelmembe ne ajánlana s ajánlatának mindig meg van a magva, az erős alapú, jóakaró gondolkodás szüleménye. Mi örülünk, hogy polgártársunk lett s büszkék vagyunk arra, hogy él közöttünk egy nagy múltú, félelem és gáncsnélküli lovag: egy — *homo intaeger vitae scelerisque purus*.

Hát éljen még közöttünk örömünkre sokáig!

Befejezés.

Visszaemlékezéseimet ezzel befejeztem. Igyekeztem közvetlen tapasztalat után híven visszaadni a nagy árvíz egyes epizódjait. Igyekeztem lenge keretben is igazságot szolgáltatni mindenkinek, aki a vész óráiban s az ezekre következett reconstructió izzó munkájában tevékeny részt vett. Ha visszaemlékezésem e vonatkozásban hiányos, majd kiegészíti azt a történet. Kettővel azonban még tartozom. Először szívesen meg kell e helyütt köszönnöm, amint hogy ezennel meg is köszönöm *Staindl Rudolf* alezredes úrnak, *Zsák Hugó*, *Lisznyay Tihamér*, *Medveczky Zsiga*, *Tóth Mihály* és *Kacsóh Lajos* barátaimnak azon szíves-ségüket, melylyel kérésemnek engedve, az én igénytelen soraimat saját visszaemlékezésükkel gazdagítani, s ez által a mű történeti súlyát emelni szívesek voltak. Másodszor meg kell emlékeznem Szeged népéről, *melynek a nagy események közepette való józan, nemes magatartása talán egyedül áll a világtörténet katasztrófáiban*. De bármennyire szeretem e népet, én most magatartásának dicséretére újabb enchiridiont nem fogalmazok, hanem idézem azt, amit a közművelődési palotában

felőle mondtam akkor, amidőn Magyarország ezeréves fennállása alkalmából — 1896. szept. hó 8-án — Szeged város közönsége hat új intézményének felavatását ünnepelte:

„A harmadik, de legfőbb tényező Szeged újjáalkotásában *te voltál, Szeged népe*, melyhez magamat büszkén számítom. Kitartó voltál a vészben, amidőn az elemek hatalma ellen védted családi tűzhelyed; nagy voltál akkor, midőn megmaradtál az ősi rögön akkor is, amidőn a romboló elem özöne megingatta azt lábaid alatt; legnagyobb voltál, mert túrtél és nem lettél kishitűvé a sors csapásai között, szenvedéseidben. Légy ilyen a jövőben is! Ne űzz soha falutorony-politikát, mely tőled a nemzet rokonszenvét elvonná; saját városod előhaladásán munkálkodva, mindig az egészre is tekints; hanem azért szeresd e várost szived és lelked teljes erejéből, e várost, melyben születél, meghonosodtál s melynek temetőiben egykor kifáradt csontjaid pihenni fognak. Ismétlem és hangsúlyozom, kifáradt csontjaid; mert légy tisztában azzal, *hogyan Szeged város mai nemzedéke igen fáradtan fog, mert Szeged város mai nemzedékének igen fáradtan kell a sírba szállnia*. A mai nap lélek- és szemkápráztató jelenségei a déli harangszóval elmúlnak; te reád azonban már a délutáni órákban városod érdekében súlyos kötelességek teljesítésének komoly tiszte vár, mely elől kitérned nem lehet. Teljesítsd e kötelességet úgy, amiként azt eddig teljesítetted s ne csüg-

gedj el, ha valamikor ismét a sors csapásai sújtanának. Meríts erőt az Istenbe vetett bizalomból, meríts erőt múltad emlékeiből s meríts erőt a költő azon szavaiból:

„Legyen bár a szerencse mostoha,
Hozzon még tízszeres keservet:
Kettőzött akarat és szorgalom mellett
Nem bukhatunk soha“.

TARTALOM.

	Oldal
Előszó az első kiadáshoz	3
Előszó a második kiadáshoz	5
A vész tornyosulása.....	7
Előkészületek a vészre.....	11
Petresi szakadás.....	16
Védekezés az alföldi vasút mentén.....	24
A katasztrófa.....	32
A rémes éjszaka.....	36
Mások visszaemlékezése a rémes éjszakára	42
Pálffy Ferenc polgármester hivatalos jelentése	43
Zsák Hugó visszaemlékezése.....	47
Staindl Rudolf alezredes visszaemlékezése	58
Medveczky Zsiga visszaemlékezései.....	69
Maros-sellyei Kacsóh Lajos visszaemlékezése.....	72
Lisznyay Damó Tihamér visszaemlékezése	108
Tóth Mihály városi főmérnök visszaemlékezése.....	116
A mentés.....	124
A mentés munkája	131
Egy éj a várfokon	137
A segélynyújtás kezdete	141
A mentés érdemesei.....	146
Menekülés	148
Elhelyezkedés.....	155
Berendezkedés.....	160
Az új élet munkásai.....	167
A helyi közreműködők	185
A szádfal pusztulása	192
A budapesti önkéntesek odisszeája.....	204

	Oldal
Vágó Pál képe.....	212
A petresi csatavesztesek	223
A harmadik reconstructor	250
A király alsótanyán.....	263
A negyedik reconstructor.....	281
Befejezés	305

Az 1879-iki szegedi árvíz
betörésének és kiterjedé-
sének helyszínrajza.

